วัฒนธรรม

วารสารรายสามเดือน
ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๒
เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๗
ISSN 0857-3727



มนต์มังอีสาน



งานบุญบั้งไฟของชาวอีสาน ตรงกับบุญเดือนหกในฮีตสิบสอง
ชาวบ้านจะร่วมใจจัดขบวนแห่ฟ้อนรำอย่างสวยงาม
เพื่อบูชาพระยาแถน ผู้ดลบันดาลฟ้าฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์
ตามคติความเชื่อที่เกี่ยวพันกับการทำเกษตรกรรมของไทย

ภาพ : อภินันท์ บัวหภักดี

บทบรรณาธิการ

หลังจากได้พาผู้อ่านล่องใต้ไปสัมผัสกับวัฒนธรรมปลายด้ามขวาน ในวารสารวัฒนธรรมฉบับแรกของปี ๒๕๕๗ กันไปแล้ว มาฉบับนี้เราเดินทางมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรียกกันอย่างคุ้นเคยว่าภาคอีสาน ดินแดนแห่งปราสาทหินและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ภาคอีสานมีประวัติศาตร์และความเป็นมาอันยาวนานจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีมากมาย ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมมาและพัฒนาจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ เปี่ยมด้วยเสน่ห์และความสนุกสนาน สะท้อนถึงรูปแบบการดำรงชีวิตที่กลายมาเป็นประเพณีความเชื่อ ที่เรารู้จักกันว่า ฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ซึ่งชาวอีสานยึดถือปฏิบัติมาอย่างยาวนาน

นอกจากจารีตประเพณีอันดีงามแล้ว อีสานยังมีศิลปะการแสดงที่ขอบอกว่าได้ซมเมื่อไรก็ม่วนหลายครับ อีกทั้งอาหารรสแซ่บที่ได้รับความนิยมด้วยรสชาติเฉพาะตัวสะท้อนวิถีการกินอยู่ เห็นไหมครับว่าอีสานเป็นดินแดนที่มีมรดกวัฒนธรรม หรือมูนมังอีสาน ที่หลากหลายและมีสีสันจริง ๆ

ชาย นครชัย

วัฒนธรรม

เจ้าของ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
ดำเนินการโดย สำนักงานเลขานุการกรม
บรรณาธิการ ชาย นครชัย
อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
ผู้ช่วยบรรณาธิการ ดำรงค์ ทองสม
รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
พิมพ์รวี วัฒนวรางกูร
รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
สุนันทา มิตรงาม
ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม
กองบรรณาธิการ มานัส ทารัตน์ใจ
เลขานุการกรม
เยาวนิศ เต็งไตรรัตน์
กิ่งทอง มหาพรไพศาล
ชุมศักดิ์ หรั่งฉายา
มณฑล ยิ่งยวด
ธนพร สิงห์นวล
ศาตนันท์ จันทร์วิบูลย์
ฝ่ายจัดพิมพ์ ปนัดดา น้อยฉายา
ฝ่ายกฎหมาย สดใส จำเนียรกุล
ผู้จัดทำ บริษัท มายด์ มีเดีย เซ็นเตอร์ จำกัด
พิมพ์ที่ โรงพิมพ์สงเคราะห์องค์การทหารผ่านศึก

ท่านที่ประสงค์จะนำข้อเขียนหรือบทความใด ๆ ในวารสารวัฒนธรรมไปเผยแพร่ กรุณาติดต่อประสานกับบรรณาธิการหรือนักเขียนท่านนั้น ๆ โดยตรง ข้อเขียนหรือบทความใด ๆ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวัฒนธรรมฉบับนี้ เป็นความคิดเห็นเฉพาะตัวของผู้เขียน คณะผู้จัดทำไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยและไม่มีข้อผูกพันกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรมแต่อย่างใด หากท่านมีความประสงค์จะส่งบทความ เรื่องสั้น สารคดี บทกวี ทรรศนะ ปกิณกะ ภาพข่าว หรือกิจกรรมอื่นใดเกี่ยวกับงานศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ รวมทั้งท่านที่ต้องการให้ข้อเสนอแนะหรือส่งข่าวสารเพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

กรุณาส่งถึง **กองบรรณาธิการวารสารวัฒนธรรม**
สำนักงานเลขานุการกรม
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
เลขที่ ๑๔ ถนนเทียมร่วมมิตร เขตห้วยขวาง
กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๔๗ ๐๐๒๘ ต่อ ๑๒๐๘-๙
E-mail : dcp_journal@hotmail.com
Facebook : DCP กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
Website : www.culture.go.th

วารสารวัฒนธรรม จัดพิมพ์เพื่อการเผยแพร่ **ห้ามจำหน่าย**





วัฒนธรรม
วารสารรายสามเดือน
ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๒
เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๗

http://j.mp/culmag57-2

สารบัญ

คอลัมน์ & ปกิณกะ

๑ บทบรรณาธิการ
๑๐๙ วัฒนธรรมปริทัศน์
๑๑๖ เปิดอ่าน
๑๑๘ ปฏิทินวัฒนธรรม

เรื่องจากปก

๔ ฮีตสิบสอง ประเพณีอีสาน





มรดกภูมิปัญญา

๑๖ **ดนตรี-การแสดง** หมอลำพื้น หมอลำกลอน ศิลปะของผู้ชำนาญการลำ

๒๔ **วิจิตรช่างศิลป์** ประเกือม ตะเกา มรดกชาวสุรินทร์

๓๒ **มุขปาฐะ-ลายลักษณ์** นิทานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ โศกนาฏกรรมสู่วิบากกรรม

๔๐ **กีฬา-ละเล่นไทย** มวยโบราณ สกลนคร

๔๘ **พิธีกรรม-งานเทศกาล** ผีตาโขน หน้ากากแห่งอารยธรรม และตำนานอันเกริกไกร

๕๔ **ธรรมชาติ-จักรวาล** ปลาร้า

๖๐ **ภาษา** ภาษาโซ่ (ทะวึง) วจีลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร

สยามศิลปิน

๖๘ **ศิลปินแห่งชาติ** บานเย็น รากแก่น ราชินีหมอลำประยุกต์

๗๔ คำพูน บุญทวี นักสู้ลูกอีสาน

๘๐ **ปราชญ์ถิ่นไทย** สุด กัณหารัตน์ ครูช่างทำแคนแดนอีสาน

โลกวัฒนธรรม

๘๖ **นิทัศน์วัฒนธรรม** วิหารเทพวิทยาคม มหาวิหารแห่งพระไตรปิฎก

๙๔ **แผ่นดินเดียว** ไทย - ลาว - กัมพูชา อลังการปราสาทหิน บนแผ่นดินเดียวกัน

๑๐๒ **วัฒนธรรมวิพากษ์** วัฒนธรรมอีสาน จากอดีตสู่ปัจจุบัน





ฮีตสิบสอง
ครรลองแห่งอีสาน

ฮีตสิบสอง หรือจารีตสิบสองเดือน
เป็นคำภาษาถิ่นที่อยู่ใน
วิถีจารีตประเพณีของชาวอีสาน







เรื่องจากปก
รศ.ดร.ปฐม หงส์สุวรรณ







ฮีตสิบสอง หมายถึงประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาเป็นแบบแผน เป็นขนบธรรมเนียมซึ่งตรงกับคำว่า “จารีต” ที่มักใช้คู่กับคำว่า “ประเพณี” และที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ก็หมายถึงจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาทั้งสิบสองเดือนในวัฒนธรรมอีสาน ทั้งนี้ ฮีตนั้นสามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกฮีตที่ต้องทำเป็นประจำ และกลุ่มที่สองคือฮีตที่ไม่จำเป็นต้องทำเป็นประจำ ฮีตกลุ่มที่ต้องทำเป็นประจำจึงมักเรียกตามลำดับเดือนต่าง ๆ เช่น ฮีตเดือนอ้าย ฮีตเดือนยี่ ฮีตเดือนสาม ฮีตเดือนสี่ ฮีตเดือนห้า ฮีตเดือนสิบเอ็ด และฮีตเดือนสิบสอง เป็นต้น ส่วนฮีตที่ไม่ได้กระทำตามเดือนอันเป็นฮีตที่ไม่จำเป็นต้องทำเสมอไป ได้แก่ ฮีตสู่ขวัญ ฮีตผูกเสี่ยว ฮีตลงแขก เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เห็นรายละเอียดเกี่ยวกับฮีตทั้งสิบสองเดือนในวิถีวัฒนธรรมอีสานชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอนำเสนอให้เห็นตามลำดับเป็นรายเดือนดังนี้



ฮีตเดือนอ้าย

ฮีตเดือนอ้าย หรือบางถิ่นเรียกว่า “ฮีตเดือนเจียง” หมายถึงจารีตประเพณีเดือนที่หนึ่ง ในวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานบางครั้งก็เรียกฮีตเดือนอ้ายนี้ว่า “บุญเข้ากรรม” หรือบุญเข้าปริวาสกรรม กล่าวคือ เมื่อถึงเดือนอ้ายหรือเดือนเจียง ชาวบ้านจะว่างจากการทำนาทำไร่ ก็จะมีการจัดงานฮีตเข้ากรรมขึ้น การเข้ากรรมหรือเข้าปริวาสกรรมเป็นฮีตของพระสงฆ์ คือเมื่อพระสงฆ์ต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อใดข้อหนึ่ง (สังฆาทิเสส คือ ประเภทของโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบทประเภท ครุกาบัติ ซึ่งมี ๑๓ ข้อ อยู่ใน ศีล ๒๒๗ ข้อ) แล้วบอกพระสงฆ์ด้วยกันให้ทราบไว้ เมื่อถึงเดือนอ้ายจึงมาเข้ากรรม

สำหรับมูลเหตุของพิธีกรรม คือ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ปลงอาบัติสังฆาทิเสสโดยการเข้าปริวาสกรรม จึงจะพ้นอาบัติหรือพ้นโทษกลับมาเป็นพระภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ คำว่า “เข้าปริวาสกรรม” นี้ในภาษาถิ่นอีสานได้ตัดคำว่า “ปริวาส” ออกเหลือเป็น “เข้ากรรม” ดังนั้นบุญเข้ากรรมก็คือ “บุญปริวาสกรรม” นั่นเอง

การเข้าปริวาสกรรมของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสนั้น ผู้ต้องอาบัติจะต้องเข้าปริวาสกรรมโดยสร้างผาม (ปะรำพิธี) ในป่าสงบหรือบริเวณที่ห่างไกลจากหมู่บ้านขึ้นมา แล้วอยู่ปริวาสกรรมจนครบ ตามที่ปกปิดอาบัติไว้ เมื่ออยู่ปริวาสกรรมครบแล้ว จึงอยู่มานัต (การออกจากครุกาบัติ โดยการนับราตรีอีก ๖ ราตรีเป็นอย่างน้อย) แล้วออกอัพภาน (การรับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส และได้ถูกทำโทษ ให้กลับคืนเป็นผู้บริสุทธิ์ โดยการสวดประกาศเรียกว่า สวดอัพภาน) จึงจะถือเป็นผู้บริสุทธิ์เหมือนพระสงฆ์ทั่วไป

สำหรับพิธีกรรมที่ปฏิบัติในงานบุญเข้ากรรมนี้ คือ เมื่อพระสงฆ์ถือฮีตเข้ากรรมดังกล่าวข้างต้น ญาติโยมทั้งหลายผู้ปรารถนาจะทำบุญแด่พระสงฆ์ผู้เข้ากรรม ก็จะมาถวายปัจจัยสี่ เช่น สร้างกุฏิให้พระสงฆ์เข้ากรรม ถวายภัตตาหาร หรือตักน้ำให้พระสงฆ์ได้ใช้อาบ ใช้ดื่ม เมื่อพระสงฆ์ออกจากกรรมแล้ว ญาติโยมก็จะถวายทานหรือฟังเทศน์ฟังธรรม รักษาศีล เจริญภาวนาก็ถือว่าได้กุศลผลบุญเป็นอย่างยิ่ง

ฮีตเดือนยี่

ฮีตเดือนยี่ หรือจารีตเดือนที่สอง บ้างก็เรียกว่า “บุญคูณลาน” หรือบางถิ่นเรียกว่า “บุญกุ้มข้าวใหญ่” เป็นเดือนที่ชาวบ้านได้เก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว ในเดือนนี้จะมีการทำบุญและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวหลายอย่าง ซึ่งถือเป็นจารีตที่ยึดถือสืบทอดต่อกันมายาวนาน

สำหรับบุญคูณลานนั้นเป็นพิธีที่ชาวนาได้เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ แล้วนำมานวดที่ลานนวดข้าว เสร็จจากนั้นก็นำเอาข้าวมากองรวมกันให้สูง เรียกว่า “คูณลาน” ก่อนนำไปเก็บในยุ้งก็จะทำพิธีบริเวณลานข้าว ด้วยการเรียกญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหาร จากนั้นจึงเลี้ยงญาติมิตรที่มาร่วมงาน ในพิธีนี้พระสงฆ์จะอนุโมทนา ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้แก่ญาติมิตรผู้มาร่วมพิธี ตลอดจนนำไปประพรมลานข้าว ทุ่งนา วัว ควาย และเจ้าของนา เพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป บางแห่งจะมีการทำพิธีสู่ขวัญข้าวด้วย

ส่วนบุญกุ้มข้าวใหญ่ที่เป็นจารีตหนึ่งในฮีตเดือนยี่นั้น ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกมากองรวมกันเป็นกุ้ม (กองเป็นพะเนินสูง) เรียกในภาษาถิ่นว่า “กุ้มข้าวใหญ่” โดยกองรวมกันที่บริเวณศาลากลางบ้านหรือศาลาโรงธรรม กลางคืนจะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ รับศีล ฟังเทศน์ ในการเทศน์นั้นพระสงฆ์จะยกเอาอานิสงส์ผลแห่งการรู้บุญคุณของข้าวมาเป็นอุทาหรณ์ให้ชาวบ้านได้ประดับสติปัญญา จากนั้นอาจมีมหรสพสมโภชก็ได้ ตอนเช้าก็จะมีการถวายภัตตาหารพระสงฆ์ แล้วถวายข้าวเปลือกให้เป็นสมบัติของวัดด้วย การทำบุญกุ้มข้าวใหญ่ ชาวบ้านถือว่าได้กุศลแรง จึงนิยมทำกันในวงกว้างเป็นประจำทุกปีมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับมูลเหตุของฮีตเดือนยี่นั้นเพื่อเป็นกุศลส่งให้ในปีต่อไปจะได้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นอีกเรื่อย ๆ เรียกว่า “คูณให้ใหญ่ให้สูงขึ้น” เพราะคำว่า “คูณ” ซึ่งเทียบกับคำว่า “คูณ” ที่แปลว่าทวีคูณ และมีความหมายที่เชื่อมโยงกับคำในภาษาถิ่นอีสานว่า “ค้ำคูน” ซึ่งหมายถึงการค้ำจุน เสริมส่งให้เกิดความเป็นสิริมงคลยิ่งขึ้นด้วย





ฮีตเดือนสาม

ฮีตเดือนสาม เป็นเดือนที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จและนำข้าวขึ้นยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการนำเอาข้าวมาทำอาหารเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งบุญเดือนสามนี้เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “บุญข้าวจี่” เพราะจะนำข้าวที่ได้มาซึ่งเป็นข้าวเหนียวมานึ่งให้สุก แล้วนำมาปั้นเป็นก้อนขนาดเท่ากำมือ เสียบไม้ย่างไฟให้สุกจนเกรียม ทาด้วยไข่ บ้างก็เอาน้ำอ้อยยัดใส่ไว้ข้างในด้วย นำไปใส่บาตรถวายพระสงฆ์สามเณรถือว่าได้บุญมาก

มูลเหตุของการประกอบพิธีฮีตเดือนสามนั้น พบว่ามาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาในท้องถิ่น กล่าวคือมีเรื่องเล่าว่า เนื่องจากสมัยพุทธกาล มีหญิงคนหนึ่งได้ทำข้าวจี่ไปถวายพระพุทธเจ้า โดยนางเองก็คิดว่าเป็นอาหารที่ดูต่ำต้อย แต่เนื่องจากนางไม่มีสิ่งใดมาถวาย ทำได้แต่เพียงข้าวจี่เท่านั้น แต่พระพุทธองค์หยั่งรู้จิตใจของนางได้ จึงทรงฉันข้าวจี่ ทำให้นางนั้นเกิดความปีติดีใจมาก และการถวายข้าวจี่ในคราวนั้นก็ส่งผลให้นางได้รับอานิสงส์ผลบุญมาก เรื่องราวดังกล่าวยังคงอยู่ในการรับรู้ของชาวอีสาน ด้วยเหตุนี้การนำเอาข้าวจี่ไปถวายพระในช่วงเทศกาลบุญเดือนสามนั้นก็ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ในหลายชุมชนมาจนทุกวันนี้







ฮีตเดือนสี่

ฮีตเดือนสี่ เป็นเดือนฟังเทศน์มหาชาติ หรือภาษาถิ่นเรียกว่า “บุญพระเวสส์” คือการฟังเทศน์เรื่องราวเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น “พระเวสสันดร” มีปรากฏอยู่ในอรรถถาชาดกเรื่อง “เวสสันดรชาดก” ซึ่งถือเป็น “มหาชาติ” เพราะเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในยุคปัจจุบัน

พิธีกรรมในงานบุญพระเวสส์ ชาวบ้านจะมารวมกันที่ศาลาโรงธรรม พร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียนบูชาที่จัดให้ครบพันชิ้นเรียกว่า “บูชาคาถาพัน” มีการปลูกหออุปคุตในบริเวณพิธี เพื่อป้องกันภูตผีปีศาจมาขัดขวางและทำลายพิธี ในช่วงบ่าย ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่พระเวสส์เข้าเมือง รวมทั้งเก็บดอกไม้มาบูชาด้วย นอกจากนี้ยังมีการจัดทำแผ่นผ้าที่เรียกว่า “ผ้าพระเวสส์” ซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันถือเป็นริ้วขบวนเพื่อแห่รอบศาลาโรงธรรมก่อนที่จะนำไปขึงไว้ตามเสาภายในงาน ช่วงเวลากลางคืนก็จะมีการฟังเทศน์มหาชาติในแต่ละกัณฑ์ตลอดทั้งคืน ทั้งนี้การเทศน์มหาชาตินั้น จะเทศน์ต่อกันไปตั้งแต่ต้นจนจบ หรือต้องเทศน์ให้จบภายในวันเดียว ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธีมีความเชื่อว่าถ้าฟังเทศน์จนจบครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะได้บุญกุศลแรงกล้า





ฮีตเดือนห้า

ฮีตเดือนห้า เป็นเดือนเริ่มต้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณที่เรียกว่า “สงกรานต์” โดยจะมีการเล่นน้ำก่อพระเจดีย์ทราย บ้างก็มีการขนทรายเข้าวัด ซึ่งในวิถีวัฒนธรรมอีสานแต่เดิมบางทีก็เรียกว่า “บุญสรงน้ำ” ซึ่งจะมีการประกอบพิธีสรงน้ำสิ่งมงคลต่างๆ อาทิ สรงน้ำพระพุทธรูป สรงน้ำพระธาตุ สรงน้ำพระสงฆ์ สรงน้ำผู้หลักผู้ใหญ่ผู้อาวุโส สรงน้ำเครื่องค้ำของคูณสิ่งบูชาทั้งหลายเป็นต้น เชื่อว่าเป็นการปฏิบัติที่จะนำมาซึ่งความสวัสดีมีชัยปราศจากทุกข์โศกโรคภัยและอุปสรรคอันตรายต่างๆ ได้

มูลเหตุของการประกอบพิธีตามฮีตเดือนห้านั้นพบว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งจะต้องเริ่มต้นชีวิตด้วยการทำบุญให้ทาน และนำสิ่งของเครื่องบูชาที่ตนเองศรัทธานั้นมาทำความสะอาด อันจะช่วยขับไล่สิ่งอัปมงคล และเสนียดจัญไรออกไปจากบ้านเรือนและชีวิตของตนได้



ฮีตเดือนหก

ฮีตเดือนหก บางครั้งเรียกว่า “บุญเดือนหก” ที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางก็คือ “บุญบั้งไฟ” นั่นเอง สำหรับบุญบั้งไฟนี้ เป็นประเพณีที่มีกิจกรรมเชิงพิธีกรรม นั่นคือการจุดบั้งไฟเพื่อถวายพระยาแถนที่อยู่บนเมืองฟ้าเบื้องบน พระยาแถนเป็นเทพหลวงผู้ดูแลน้ำฟ้าน้ำฝน การจุดบั้งไฟถือเป็นการบูชาให้พระยาแถนบันดาลฟ้าฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์เพื่อชาวบ้านชาวเมืองจะได้ใช้ในการทำนาทำไร่ เรื่องราวดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ใน **ตำนานพญาคันคาก**

ในอดีตตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในช่วงเช้าจะมีการจัดขบวนแห่บั้งไฟเอ้ (บั้งไฟแต่งสวยงาม) ที่ไม่ได้ใช้จุด พร้อมกับขบวนนางฟ้อนนางรำไปรอบหมู่บ้าน ทั้งนี้รถแห่บั้งไฟเอ้บางถิ่นก็จะมี “ท้าวผาแดงและนางไอ่คำ” นั่งบนม้าบักสามเป็นตัวแสดงในรถขบวนแห่บั้งไฟด้วย ซึ่งเรื่องราวความเชื่อนั้นมีที่มาจาก **“ตำนานเรื่องผาแดงนางไอ่”** สำหรับการจัดแห่บั้งไฟเอ้นั้น จะมีขบวนแห่ ขบวนเซิ้งบั้งไฟ มีการเล่นตลกสร้างความสนุกสนานมากมาย หลังจากนั้นในช่วงบ่ายหรือบางถิ่นก็จะจัดวันถัดมา คือ จะมีการนำเอาบั้งไฟไปจุดเพื่อขอฟ้าขอฝนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว











ฮีตเดือนเจ็ด

ฮีตเดือนเจ็ด หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “บุญซำฮะ” หรือการชำระ เป็นประเพณีงานบุญเพื่อชำระสะสางความไม่สะอาดทั้งหลาย ทั้งทางร่างกายและจิตใจที่เข้ามาแทรกจนเป็นเหตุทำให้ผู้คนนั้นเกิดอาการเจ็บไข้ได้ป่วยได้ ฉะนั้นจึงมีการจัดพิธีที่เชื่อว่าเป็นการขจัดหรือขับไล่เสนียดจัญไรต่าง ๆ ให้ออกไปจากร่างกายและจิตใจ อันเป็นที่มาของคำเรียกชื่อฮีตเดือนเจ็ดว่า “บุญซำฮะ” คือการชำระร่างกายและจิตใจนั่นเอง

ในงานฮีตเดือนเจ็ดนั้น บางถิ่นจะมีการเลี้ยงผีปู่ตาผีมเหสักข์หลักเมืองด้วย ซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพผู้พิทักษ์รักษาคุ้มครองหมู่บ้านและชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการเลี้ยงเพื่อขอบคุณและมีพิธีเข้าทรงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้พยากรณ์ถึงความเป็นไปของชุมชนหมู่บ้าน และพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ด้วย

การทำบุญชำระ บางทีเรียกว่าบุญเบิกบ้าน หรือบุญกลางบ้าน โดยชาวบ้านจะมารวมกันทำบุญที่ศาลหลักบ้านด้วยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญภาวนาในช่วงเย็น และมีการทำปะรำพิธี รุ่งเช้าจะมีการตักบาตร และนิมนต์พระสงฆ์มาประพรมน้ำมนต์ไปทั่วหมู่บ้าน



ฮีตเดือนแปด

ฮีตเดือนแปด คือ “บุญเข้าพรรษา” เป็นเดือนที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์และญาติโยมจะเตรียมเข้าพรรษา ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ โดยปัดกวาดเสนาสนะ และซักถูจีวร เป็นต้น ส่วนญาติโยมก็จะจัดจตุปัจจัยไทยทาน เครื่องใช้สิ่งของจำเป็นของพระสงฆ์ แล้วนำสิ่งของเหล่านั้นมาถวายพระสงฆ์ สำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับการเข้าพรรษาในภาคอีสานก็เหมือนและคล้ายคลึงกับภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้

จุดเด่นที่เป็นการจัดงานในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ก็คือ การแห่เทียนเข้าพรรษา ซึ่งถือเป็นพิธีกรรมที่มีการส่งเสริมจนกลายเป็นงานยิ่งใหญ่ระดับประเทศ ดังกรณี งานแห่เทียนเข้าพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ก็เป็นกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของฮีตเดือนแปดเช่นกัน







ฮีตเดือนเก้า

ฮีตเดือนเก้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญข้าวประดับดิน” เป็นเดือนทำบุญอุทิศส่วนกุศลถึงญาติพี่น้องผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว กล่าวคือ ปีหนึ่งจะมีการกำหนดให้มีหนึ่งวัน โดยกำหนดเอาวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ เป็นวันทำพิธีเรียกกันว่า “ฮีตเดือนเก้า” หรือบุญข้าวประดับดิน โดยชาวบ้านจะจัดหาอาหารคาวหวานแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ส่วนหนึ่งสำหรับตนเอง ส่วนหนึ่งแจกญาติพี่น้อง ส่วนหนึ่งทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ และส่วนหนึ่งถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และเมื่อพระสงฆ์รับภัตตาหารเสร็จแล้วก็จะมีการอนุโมทนาแผ่ส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว ถือว่าเป็นการทำบุญส่งไปให้ผู้ตาย

การทำพิธีข้าวประดับดินของชาวบ้านนั้น จะห่อเป็นห่อ ๆ มีห่อของคาวของหวาน ห่อหมากพลูนำมาห่อรวมกันเป็นห่อใหญ่ แล้วนำไปแขวนไว้ตามต้นไม้บ้าง วางตามพื้นดินบ้าง ทั้งนี้การนำไปวางไว้บนพื้นดินเช่นนี้จึงเป็นที่มาของคำเรียกชื่อประเพณีจารีตนี้ว่า “ข้าวประดับดิน” นั่นเอง

ฮีตเดือนสิบ

ฮีตเดือนสิบ หรือที่เรียกกันว่า “บุญเข้าสาก” (สลากภัต) เป็นการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว การทำบุญข้าวสากก็ทำเหมือนกับบุญข้าวประดับดิน ต่างกันแต่เพียงชื่อและวิธีการทำ จุดประสงค์ก็เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้ญาติพี่น้องที่ตายไป เป็นการทำเพื่อญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วเป็นครั้งที่สอง

การถวายสลากภัตจะทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ โดยญาติโยมจะจัดภัตตาหารมารวมกันที่วัด ภัตตาหารแต่ละสำรับจะเขียนชื่อเจ้าของ แล้วให้พระสงฆ์สามเณรจับสลาก พระสงฆ์สามเณรรูปใดจับสลากของญาติโยมคนใดได้ ก็ให้นำสำรับนั้นไปถวายแก่พระสงฆ์สามเณรองค์นั้น ๆ ในพิธีจะมีการสวดมนต์อนุโมทนา และกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว



ฮีตเดือนสิบเอ็ด

ฮีตเดือนสิบเอ็ด บ้างก็เรียกว่า “บุญเดือนสิบเอ็ด” แต่ที่รู้จักกันในวงกว้างก็คือ “บุญออกพรรษา” ซึ่งถือเป็นเดือนที่มีความสำคัญแก่พุทธบริษัททั้งหลาย เป็นเดือนสุดท้ายแห่งการจำพรรษาของพระภิกษุสามเณร บุญออกพรรษาจะมีกิจประเพณีที่ซ้อนกันอยู่หลายอย่าง



ตัวอย่างเช่น การจุดไต้ประทีปโคมไฟ ที่รู้จักกันส่วนใหญ่ก็คือ “การทำเรือไฟ” กล่าวคือจะมีการทำเรือไฟขึ้นภายในวัด หากวัดใดอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองก็จะนำเรือไฟไปลอยน้ำซึ่งเรียกว่า “ไหลเรือไฟ” หรือการทำปราสาทผึ้ง โดยชาวบ้านจะนำเอาขี้ผึ้งมาประดิษฐ์สร้างเป็นหอที่เรียกว่า “โฮง” จากไม้ไผ่ แล้วนำขี้ผึ้งทำเป็นดอกประดิดประดอยตกแต่งให้สวยงามเป็นเรือนปราสาท แล้วนำไปแห่รอบหมู่บ้าน แล้วนำไปถวายตามวัดวาอารามในชุมชนของตน ในอดีตชาวบ้านจะทำบุญทอดปราสาทผึ้งแทนการทอดกฐิน

นอกจากการทำพิธีข้างต้นแล้ว ในงานบุญออกพรรษายังมีพิธีอื่นๆ อีก อาทิ การส่วงเฮือ (แข่งเรือ) ซึ่งจะมีการนำเรือมาแข่งกันในเทศกาลออกพรรษา เพราะในช่วงเดือนนี้จะมีน้ำหลากมาก เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มาทำกิจกรรมเพื่อสร้างความสนุกสนานพร้อมกัน จึงมีการจัดแข่งเรือกันขึ้นหลังเทศกาลออกพรรษานี้ด้วย

ฮีตเดือนสิบสอง

ฮีตเดือนสิบสอง หรือที่รู้จักกันคือ “บุญกฐิน” เป็นการทำบุญกฐินถวายแด่พระสงฆ์เป็นฮีตสุดท้าย เมื่อพระสงฆ์อยู่จำพรรษาครบสามเดือนแล้ว ญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาก็จะนำผ้ากฐินไปถวาย เชื่อว่าการทำบุญกฐินตามพุทธวาจาพระพุทธองค์ตรัสว่า ได้บุญได้กุศลมาก ผู้รับก็ได้อานิสงส์ ผู้ถวายก็ได้อานิสงส์เช่นกัน

นอกจากบุญถวายผ้ากฐินแล้ว ในฮีตสิบสองตามความเชื่อของชาวอีสานยังมีคำเรียกชื่อบุญที่แทรกอยู่ในฮีตเดือนสิบสองนี้ นั่นคือ “บุญอัฐจะ” ซึ่งเป็นการถวายปัจจัยไทยทานเหมือนกับกฐิน จะต่างกันก็เพียงแต่ชื่อ และอานิสงส์ความเชื่อที่จะได้รับเท่านั้น การทำบุญอัฐจะมักจะทำในเทศกาลเดือนสิบสองนี้ นอกจากนี้ในเดือนสิบสองยังมีการทำบุญผ้าป่าด้วยเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการนำเสนอให้เห็นภาพของฮีตสิบสองในจารีตประเพณีของชาวอีสานที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต อันแสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในภูมิภาคนี้ได้เป็นอย่างดี ประกอบกับการดำรงรักษาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ยังคงเชื่อถือกันมาแม้ในยุคปัจจุบันที่สังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่วิถีจารีตฮีตคองของชาวอีสานโดยเฉพาะในสังคมชนบทนั้นก็ยังคงเป็นเรื่องราวที่มีบทบาทความสำคัญอยู่ไม่น้อย ในฐานะที่ “ฮีตสิบสอง” เป็นจารีตประเพณีตามวิถีวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น ฉะนั้น การส่งเสริมและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นก็เป็นสิ่งที่จะช่วยค้ำจุนและหนุนเสริมให้ความเป็นไทยนั้นเกิดความเด่นชัด และนำไปสู่การสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชาติเพื่อให้ชาวโลกได้รู้จักกันอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น



ภาพประกอบโดย :
จามิกร ศรีคำ
เจษฎาภรณ์ บัวสาย
ธนศักดิ์ มงคลสินธุ์
นันท์นภัส น้อยวิเศษ
ประสงค์ ไกรศักดาวัฒน์
ไมตรี ตังคโณบล
เวชยันต์ ธราวิศิษฏ์
สุรเชษฐ อินอัญชัญ
สุวิมล ยืนยงค์
อดุล ตัณฑโกศัย
อภินันท์ บัวหภักดี
เอกชนะ วังทะพันธ์
เอกรินทร์ เอกอัจฉริยะวงศ์

ข้อมูลเพิ่มเติม
http://bit.ly/cul2-a0



หมอลำพื้น หมอลำกลอน

ศิลปะของผู้ชำนาญการลำ



เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนความเป็นชาติ ในสังคมและวัฒนธรรมไทยประกอบไปด้วยวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งวัฒนธรรมหลักที่คนไทยทุกคนยึดถือร่วมกัน วัฒนธรรมระดับภูมิภาค และวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มชนแต่ละชาติพันธุ์ ความต่างและหลากหลายเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดสีสันทางวัฒนธรรมที่ทรงไว้ซึ่งคุณค่า เกิดความยอมรับในความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นๆ ร่วมกัน โดยรู้ถึงถิ่นต้นแหล่งทางวัฒนธรรม ศิลปะการแสดงเป็นเนื้อหนึ่งของวัฒนธรรมที่บอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ของวิถีชุมชน แสดงความเป็นอัตลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นตัวตนทั้งในภาพรวมและภาพย่อย



หมอลำ เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านชาวอีสานที่เกิดขึ้นมาช้านาน มีการปรุงแต่งพัฒนารูปแบบและสืบทอดต่อเนื่องกันมา โดยภาพรวมคือความเป็นศิลปะการแสดงของระดับภูมิภาคที่รับรู้ทั่วไปว่าเป็นวัฒนธรรมการแสดงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาพย่อยคือรายละเอียดของสิ่งปรากฏอยู่ในสารัตถะของหมอลำ เช่น ภาษา สำเนียง ทำนอง ดนตรี ภูมิปัญญาของศิลปินที่นำเสนอด้วยเรื่องราวของความเชื่อ ศาสนา สภาพการณ์ที่เกิดหรือมีในสังคม การประกอบอาชีพ ขนบธรรมเนียม วิถีปฏิบัติของชุมชน ผ่านบทกวีที่เป็นร้อยกรองในรูปคำกลอน เพื่อให้ผู้สดับรับฟังเข้าใจ เข้าถึงสิ่งที่นำเสนอ ผสานร่วมไปกับรสแห่งความรื่นรมย์ ทั้งยังเป็นบทเรียนของการเรียนรู้ รับรู้และเชื่อมต่อกันทางด้านศิลปวัฒนธรรม

นิยามของหมอลำ ตามความหมายที่มีอธิบายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ว่า **“ผู้ชำนาญในการขับร้องแบบอีสาน”** เมื่อแยกพิจารณาโดยเชื่อมโยงความรู้ความคิดของผู้ทรงความรู้หลายท่านที่อธิบายไว้ “หมอ” หมายถึง ผู้รู้ ผู้ชำนาญ คำและความหมายนี้ใช้ทั่วไปในภาษาไทย ดังพบคำว่า หมอยา หมอดู หมอเสน่ห์ หมอเวทย์คุณไสย ในภาษาอีสานมีคำว่า หมอแคน หมอลำ โดยนัยของคำว่าหมอคือผู้มีความรู้ความชำนาญในสิ่งที่บุคคลผู้นั้นมีอยู่ ส่วนคำว่า “ลำ” อธิบายอย่างตรงคือการขับร้องของบุคคล การใช้เสียงให้เกิดทำนอง สำเนียงตามบทกลอน

ถ้าใช้ว่า “ลำนำ” หมายถึงบทเพลงที่ใช้ขับร้องเรียกว่าขับลำนำ มีบทสักวา บทเสภา บทดอกสร้อย บทละคร จึงมีใช้ทั้งคำว่า “ขับ” และคำว่า “ลำ” เมื่อพิจาณาฐานการใช้ภาษาของชาวลาวและภาษาถิ่นของชาวไทยอีสาน ต่างก็มีนัยของการใช้และความหมายเดียวกัน ชาวลาวเหนือใช้คำว่า “ขับ” ชาวลาวใต้รวมถึงชาวไทยอีสานด้วยใช้ว่า “ลำ” ความหมายยังคงเดิม บางท่านเพิ่มเติมว่าผู้ชำนาญการขับหรือลำทำนองเสนาะ มีที่มาและความหมายของคำว่า “ลำ” อีกแนวคิดหนึ่งว่า ลำหมายถึง “ยาว” กล่าวกันว่าในวัฒนธรรมของชาวอีสานมีวรรณคดีที่สำคัญจำนวนมาก แต่ละเรื่องมีเนื้อความต่อเนื่องกันเป็นเรื่องราว เรื่องแต่ละเรื่องนั้นใช้คำ “ลำ” นำหน้า เช่น ลำจำปาสี่ต้น ลำการะเกด ลำสินไซ (ลำศิลป์ชัยหรือสินชัย) คนรุ่นเก่าชาวอีสานท่านอ่านวรรณคดีเรื่องยาว ๆ แต่ละเรื่องแล้วสามารถจดจำได้ตลอดเรื่อง นอกจากนี้แล้วแต่ละท่านก็ยังจำได้หลายเรื่อง โดยเฉพาะวรรณคดีที่เป็นบทร้อยกรอง บางท่านสามารถนำมาขับลำเป็นทำนองได้ ความชำนาญในความหมายของลำที่แปลว่ายาวนี้จึงมีนิยามอีกอย่างหนึ่งว่า ผู้ชำนาญวรรณคดีเรื่องยาว ซึ่งตรงกับคำว่า “หมอลำ” เช่นกัน

ความหมายของ “หมอลำ” ในแนวของศิลปะดนตรีก็คือ ศิลปินผู้มีความชำนาญด้านการขับร้องโดยการใช้เสียงให้เกิดทำนอง ลีลา จังหวะ คละผสมไปกับเนื้อของสาระที่สื่อเรื่องราวต่าง ๆ สื่อความนึกคิด โต้ตอบจากความทรงจำหรือปฏิภาณไหวพริบด้วยเนื้อคำร้อยกรอง

ทั้งยังสะท้อนความเป็นวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยถิ่นอีสาน ก่อให้เกิดคุณค่าด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สืบสานจนเป็นเอกลักษณ์อย่างชัดเจน

ในวงการหมอลำ จำแนกหมอลำไว้ ๕ ประเภท คือ หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน และหมอลำผีฟ้า โดยสังเขปคือ หมอลำพื้นเป็นลำที่เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านต่าง ๆ ส่วนใหญ่พบว่าเป็นหมอลำชาย หมอลำกลอนมีทั้งหมอลำชายและหมอลำหญิง เป็นการโต้ตอบกันเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งข้อคิด คติธรรมคำสั่งสอน เรื่องราวต่าง ๆ ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ใกล้ตัว หมอลำหมู่มีจำนวนหมอลำหลายคน นิยมลำเป็นเรื่องราวต่าง ๆ แนวออกไปในทางเศร้า หากเน้นที่ความสนุกสนานคือหมอลำเพลินซึ่งนิยมลำเป็นเรื่องราว ส่วนหมอลำที่มีวิถีต่างออกไปคือหมอลำผีฟ้า หมอลำประเภทนี้ปนด้วยความเชื่อทางไสยศาสตร์ ผูกพันกับความเชื่อเกี่ยวกับผี เป้าหมายคือกระบวนการเกี่ยวกับการรักษาโรคภัย การรักษาอาการเจ็บป่วย ให้หายได้ต้องได้รับการรักษาจากอำนาจของผีฟ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ

ในขณะที่สังคมวัฒนธรรมที่รับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมภายนอก และพัฒนาการที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมหมอลำ จึงเกิดหมอลำซิ่ง ซึ่งมีรูปแบบและวิธีการนำเสนอแตกต่างไปจาก ๕ ประเภทดังกล่าวนั้น ทั้งยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีกว่า หมอลำส่อง หมอลำประชัน เป็นต้น ซึ่งในเนื้อหาที่นำเสนอนี้ขออธิบายเน้นไปที่หมอลำพื้นกับหมอลำกลอน ซึ่งถือเป็นรากกำเนิดของหมอลำอีกหลายประเภท คือหมอลำหมู่ที่มีหมอลำมากกว่า ๒ คน ลำต่อกลอนกัน หรือหมอลำเพลินที่ปัจจุบันพัฒนาไปในแนวของลิเกภาคกลางโดยนำเสนอเป็นเรื่องราวต่าง ๆ บางคณะผสมผสานโดยยังมีการนำเพลงลูกทุ่งเข้ามาร่วมในการแสดงด้วย

หมอลำพื้นเป็นรากกำเนิดแรกสุดของหมอลำ ลักษณะเด่นของหมอลำประเภทนี้คือการลำด้วยศิลปินคนเดียว การแสดงหมอลำภาคบันเทิงในอดีตนิยมว่าจ้างหมอลำพื้นไปลำในงานต่าง ๆ สถานที่สำหรับลำอย่างง่ายที่สุดก็คือการลำบนพื้นที่มีลานกว้างขวาง หรือบางหมู่บ้านหรือ

คณะหมอลำเพลินบนเวทีการประกวดศิลปะการแสดงพื้นบ้าน





งานที่ว่าจ้างจัดทำเวทียกพื้น เรื่องที่หมอลำพื้นนำมาลำนิยม เรื่องชาดกต่าง ๆ ลำเนื้อหาเกี่ยวกับนิทาน ความเชื่อ ศาสนา จารีตประเพณีต่าง ๆ การแสดงเรียบง่าย ในอดีตหมอลำแต่งกายด้วยการสวมกางเกงขายาวสีขาว เสื้อขาว การลำแต่ละงานใช้เวลานานหลายชั่วโมง หมอลำจึงต้องเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับขนบประเพณีหรือเรื่องที่ลำ แม้ว่าโดยสภาพแล้วหมอลำเป็นผู้อยู่ในสังคมและวัฒนธรรมอีสานแล้วก็ตาม การเรียนรู้หลักธรรม บางท่านต้องท่องเรื่องราวของวรรณคดี หรือบทลำที่ครูหมอลำเขียนออกมาเป็นคำกลอน ในขณะเดียวกันก็ต้องติดตามสถานการณ์บ้านเมือง ความเป็นไปทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เรื่องราวของการรณรงค์ของทางราชการในด้านการต่อต้านยาเสพติด การเลือกตั้ง เป็นต้น

การที่หมอลำกลอนต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณ หมอลำทุกคนจึงต้องร่ำเรียนเพื่อให้ตนเกิดความรู้รอบ และรู้ลึกในสรรพสิ่งเพื่อสร้างความพร้อมที่จะแก้ไขโจทย์ของฝ่ายตรงข้าม หมอลำแต่ละคนจึงมีความจำเป็นต้องมีความรู้ เช่น ความรู้ต่าง ๆ คือ ประวัติชุมชน ขนบประเพณี ระบบการศึกษา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อมใกล้ตัว ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา ศีลธรรม ค่านิยม ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดี ชาดก นิทานพื้นบ้าน คำสอนโบราณของชาวอีสาน คติธรรม ข้อคิดเตือนใจ ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่าง ๆ ซึ่งเป็นการทำมาหากินของชาวบ้านและชาวเมือง ความรู้เกี่ยวกับสภาพของสังคมและโลกของเยาวชน ที่มีความแตกต่างไปจากสังคมสมัยก่อน คือต้องมีความเป็นปัจจุบัน ความรู้ด้านฉันทลักษณ์ของบทกลอน การใช้ภาษาที่สละสลวย ภาษาที่คมคาย สำนวนภาษาที่ต้องใช้ในการเกี้ยวพาราสี ความรู้เกี่ยวกับเพลงและดนตรี ทั้งในด้านลาย (ทำนองเพลง) จังหวะที่ต้องแม่นและสามารถสวมให้เข้ากับลายแคน ตลอดจนการใช้ท่าฟ้อนประกอบระหว่างการลำ

ก่อนการแสดง เริ่มต้นด้วยการตั้งเครื่องบูชาครู คือยกคายอ้อหรือยออ้อ เป็นการไหว้ครูเพื่อเป็นสิริมงคล เป็นขวัญกำลังใจ ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการลำ หมอลำแต่ละท่านมีคาถาสำหรับท่องบูชา เครื่องคายหรือเครื่องบูชามีขัน ๕ หรือขัน ๘ (ประกอบด้วยซวย(กรวย)ใบตอง

ดอกไม้ เทียน ๕ หรือ ๘ คู่) เหล้าขาว ๑ ขวด ไข่ไก่ดิบ ๑ ฟอง ผ้าขาว ๑ ผืน ผ้าไหม ๑ ผืน ค่าคาย(ค่าบูชาครู) ตามแต่ละหมอลำกำหนด การแสดงหมอลำกลอนครั้งหนึ่ง ๆ ใช้เวลานานตลอดทั้งคืนไปจนเกือบรุ่งเช้าที่เรียกว่า “บั้นค่อนสิแจ้ง” คือเวลาเกือบจะถึงเช้าแล้ว โดยทั่วไปการนำเสนอศิลปะการลำมีขั้นตอน ๕ ช่วง คือ

ช่วงที่ ๑ ลำไหว้พระบูชาครู หมอลำชายลำก่อนแล้วจึงต่อด้วยหมอลำหญิง เริ่มด้วยลำไหว้คุณพระศรีรัตนตรัย เทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้คุ้มครองป้องกัน ลำรำลึกถึงพระคุณของคุณครูบาอาจารย์ ที่ได้สั่งสอน ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นขนบของศิลปินเพลงร้องพื้นบ้านไทยทุกประเภทที่ปฏิบัติเช่นนี้

ช่วงที่ ๒ ลำประกาศศรัทธา การลำขั้นตอนนี้เป็นการพรรณนาคุณงามความดีสลับกับขอบคุณเจ้าภาพงานที่ว่าจ้างหมอลำมาแสดง หมอลำแนะนำตนเอง การลำศรัทธาใช้เวลาค่อนข้างนาน บางงานอาจใช้เวลาถึง ๒ ชั่วโมง หมอลำจึงพิจารณาลักษณะของงานเพื่อพรรณนาความในสาระที่เกี่ยวข้อง เป็นการแสดงความรู้ภูมิปัญญาของหมอลำ เช่น หากเป็นงานบวชพระ หมอลำจะลำเล่าอานิสงส์ของการบวช ลำอ้างความตามคติค่านิยม ความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เรื่องราวที่นำมาเทียบเคียงเป็นเรื่องราวของตำนาน ชาดก นิทานโบราณ แนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เป็นต้น

ช่วงที่ ๓ ลำเกี้ยว ลำในยกนี้หากเป็นลำที่มีหมอลำชายและหมอลำหญิง การลำมีเนื้อหาที่มุ่งไปทางด้านความรักความใคร่ ชมโฉม ต้องการเป็นชีวิตคู่ครอง โอ้โลมเย้าแหย่ ถ้อยคำเนื้อความของความหมายสองง่ามสองแง่ ฝ่ายหญิงอาจะตอบในเชิงขัดเขินหรือตอบรับเห็นด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่นำพาไป หมอลำที่มีคารมคมคายแก้เกี้ยวได้ฉับพลันทันความ ทันความคิดกันย่อมเป็นที่นิยมของผู้ชม การลำเกี้ยวนี้แม่ฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติเคยเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าต้นแหล่งเกิดอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี การลำมุ่งใช้คำกลอนมาเกี้ยวพาราสีระหว่างชาย–หญิง โดยใช้ผญา คำ “ผญา” นี้มีลักษณะของการเกี้ยวพาราสีด้วยคำคม คำเปรียบเปรย ระหว่างชาย–หญิง เมื่อหมอลำนำผญามาใช้ในการลำ มีหมอลำ ๒ คน ระหว่างหมอลำชาย

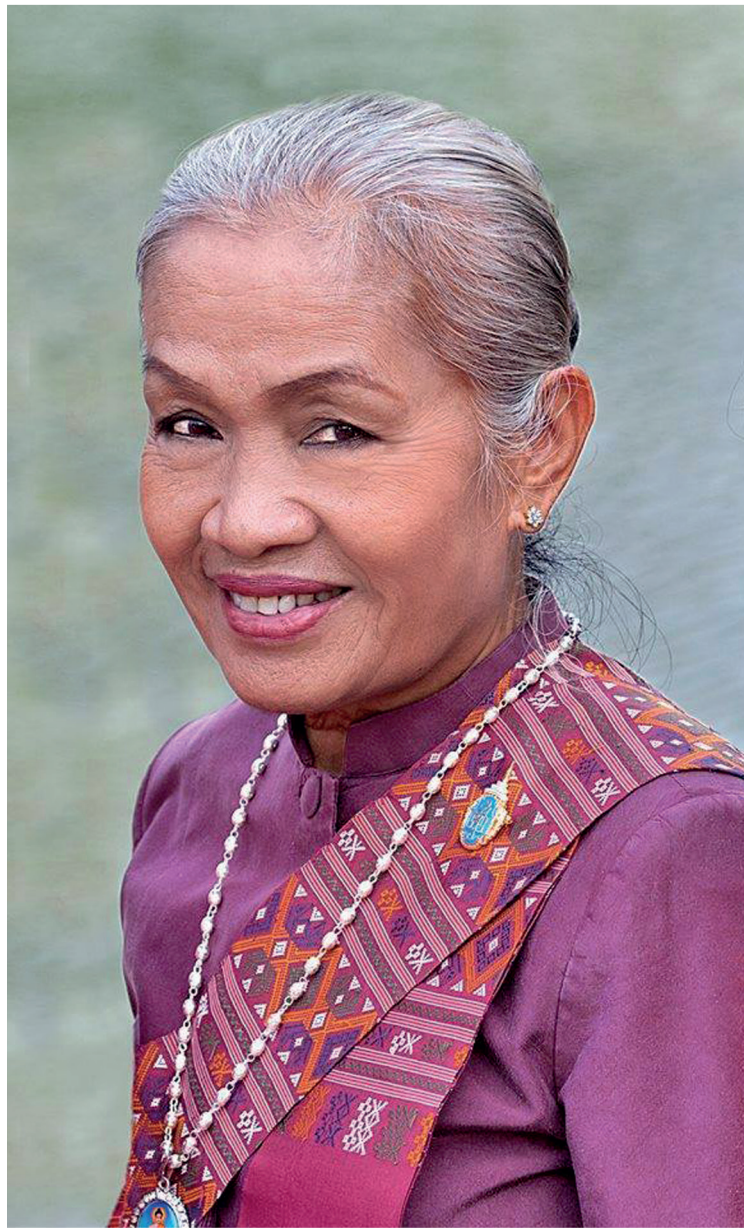

แม่ฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ

และหมอลำหญิงใช้คำกลอนดำเนินเนื้อหา เน้นความสนุกสนาน มีแคนเป่าคลอให้เกิดอรรถรส ให้ความสุขแก่ผู้ชม ลักษณะเดียวกับการร้องเพลงอีแซว หรือเพลงพื้นบ้านหลาย ๆ อย่างของภาคกลางที่มุ่งการเกี้ยวพาราสี แก้คำกันด้วยไหวพริบปฏิภาณ เป็นศิลปะการแสดงที่ไม่ใช่เรื่องจริงทั้งของพ่อเพลง แม่เพลง และหมอลำ

ช่วงที่ ๔ ลำเรื่องทั่วไป ลำช่วงนี้มีเนื้อหาหลากหลายขึ้นอยู่ที่การตั้งประเด็นเป็นการแสดงภูมิรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เรื่องทางพระพุทธศาสนา วรรณคดีที่เกี่ยวกับศาสนา สถานการณ์บ้านเมือง การลำลักษณะนี้เป็นการแสดงความรู้ความสามารถของหมอลำ เริ่มต้นด้วยการลำเรื่องใดเรื่องหนึ่งจนหมดสาระก่อน จากนั้นลำถามฝ่ายตรงข้ามว่าจะแก้ลำได้อย่างไร หากแก้ได้ถูกต้องถูกใจผู้ฟัง หมอลำท่านนั้นก็จะได้รับความนิยมจากผู้ฟังเช่นเดียวกับลำเกี้ยว ซึ่งนำไปสู่ความมีชื่อเสียงของหมอลำท่านนั้น ๆ ส่งผลทางบวกต่อการประกอบอาชีพหมอลำด้วย

ช่วงที่ ๕ ลำลาหรือลำล่องลำลา เป็นการลำช่วงสุดท้ายเพื่อขอบคุณเจ้าภาพ บุคคลที่เกี่ยวข้อง ขอบคุณผู้ชม อำนวยพรให้ผู้ชมทุกคนโชคดีมีสุข ห่างทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวง การลำลานี้บรรยายเนื้อความและความรู้สึกเสียดายที่ต้องจากลาไป จึงมีคำเรียกว่า “ลำบั้นออนซอน” ซึ่งมีความหมายถึงการน่าเสียดายจนไม่อยากลาจาก ถือเป็นธรรมเนียมการแสดงทั่วไป และเป็นที่หมายว่ารู้ว่าการแสดงถึงช่วงสุดท้ายของการแสดงแล้ว

ในการแสดงหมอลำพื้นและหมอลำกลอน สิ่งที่คู่กันที่ทำให้เกิดอรรถรส เกิดสีสันของการแสดงและขาดไม่ได้ คือแคน นับเป็นสัญลักษณ์ที่โดดเด่นของหมอลำ โดยมีหมอแคน ๒ คน บางงานอาจมีเพียงคนเดียวก็ได้ ทำหน้าที่เป่าเคล้าคลอ ประสานเสียงร่วมไปกับแนวการลำของหมอลำ ลายแคนที่หมอแคนเป่า มี ๔ ทำนองหลัก คือ ลายใหญ่ ลายสุดสะแนน ลายโป้ซ้าย (ลายติดสูด) และลายส้อย นอกจากทำนองหลักดังกล่าวแล้วยังมีลายแคนอีกจำนวนมากของหมอแคน เช่น ลายแม้ฮ้างขึ้นภู ลายสาวเข็นฝ้าย ลายสาวหยิกแม่ ลายลมพัดพร้าว ลายภูไท ลายภู่ตอมดอก ลายโปงลาง ลายงัวขึ้นภู ฯลฯ

ส่านทำนองที่หมอลำลำนี้มี ๓ ทำนองหลัก คือ ทำนองแรกเป็นการลำทางยาว (ลำล่องหรือลำอ่านหนังสือก็เรียก) ลักษณะของทำนองลำมีเอื้อน จังหวะลีลาและ



การแสดงหมอลำกลอน



การแสดงหมอลำเพลิน

ทำนองช้า มีการเอื้อนเสียงเพื่อให้เกิดความไพเราะจับใจผู้ฟัง ใช้บรรยายธรรมชาติ ความรัก หรือสะท้อนอารมณ์เศร้า ทำนองที่ ๒ ลำทางสั้น มีลักษณะของทำนองลำแบบเนื้อเต็ม ไม่มีเอื้อน ยกเว้นสวนที่ขึ้นต้นมีว่า "โอละนอ" เดินกลอนอย่างรวดเร็ว กระชับ นิยมใช้สำหรับบรรยายเนื้อความที่ต้องการความรวดเร็วเป็นสำคัญ โดยมุ่งที่เนื้อหาสาระมากกว่าความไพเราะ ลำทางสั้นมักแสดงออกในทางความสุขสบายใจ ส่วนทำนองที่ ๓ ลำเต้ย มีทำนองย่อย เช่น ลำเต้ยโขง ลำเต้ยพม่า ลำเต้ยธรรมดา ถ้าเป็นหมอลำแถบอำเภอโนนตาล จังหวัดมุกดาหาร มีลำเต้ยหัวโนนตาล ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของทำนองในพื้นที่แห่งนี้ ทำนองของลำเต้ยใช้จังหวะรวดเร็วกระฉับกระเฉง นิยมใช้ลำโต้ตอบระหว่างหมอลำชา - หมอลำหญิง มุ่งการเย้าหยอก เกี้ยวพาราสี ตลกขบขัน

โอกาสที่มีการแสดงหมอลำ นับเป็นคุณค่าทางการแสดงที่สะท้อนความเป็นวัฒนธรรมเพลงและดนตรีอีสานที่สามารถนำไปแสดงในงานอย่างกว้างขวางทั้งงานมงคลและงานอวมงคล เช่น งานทอดผ้าป่า งานบุญผะเวส (งานบุญมหาชาติ) งานเข้าพรรษา งานทอดกฐิน งานบวชนาค งานแต่งงาน งานขึ้นปีใหม่ งานสมโภชหรืองานเฉลิมฉลองต่าง ๆ งานเทศกาลประจำปีของท้องถิ่น งานกาชาดของแต่ละจังหวัด งานศพ งานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ในปัจจุบันแม้ว่าหมอลำมีพัฒนาการคล้อยไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ นับตั้งแต่การเกิดหมอลำหมู่ที่ดำเนินเป็นเรื่องราว หมอลำเพลินที่เพิ่มต่อจากหมอลำหมู่ และหมอลำซิ่งซึ่งมีความรวดเร็วทันใจกว่า เข้ารสนิยมของผู้คนรุ่นใหม่ มีการนำรูปแบบของลิเกภาคกลาง การร้องเพลงลูกทุ่ง การเพิ่มดนตรีในรูปแบบของวงดนตรีพื้นบ้านอีสานไปจนถึงการนำเครื่องดนตรีสากลเข้ามาผสมผสานให้เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมการแสดงในปัจจุบัน แต่เมื่อมองลึกไปยังคุณค่าของหมอลำที่เป็นเนื้อแท้ดั้งเดิมก็ยังคงดำรงอยู่ สิ่งสำคัญทางด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้ให้ความยอมรับว่าหมอลำพื้น และหมอลำกลอน คือรากฐานที่เป็นแก่นวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชาวอีสาน ด้วยคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมเช่นนี้

ข้อมูลเพิ่มเติม

http://bit.ly/cul2-a1



วิจิตรช่างศิลป์
พัทธนันท์ โอษฐ์เจษฎา

ประเกือม ตะเกา มรดกชาวสุรินทร์



มนุษยชาติเรียนรู้ธรรมชาติ นำธรรมชาติมาประยุกต์ประดิษฐ์จนกลายเป็นข้าวของเครื่องใช้เป็นเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต

แร่เงิน แร่ทอง คือทรัพย์ในดินที่มนุษย์รู้จักนำมาใช้อย่างช้านาน ในแว่นแคว้นแดนไทยปรากฏหลักฐานว่าผู้คนในถิ่นนี้รู้จักนำแร่ธาตุธรรมชาติเหล่านี้มาเป็นเครื่องมือเครื่องประดับ ตำนานสิงหนวัติ อันเก่าแก่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ ได้กล่าวถึง “ลาวจก” อันเป็นรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของคนไทยสายหนึ่ง ในตำนานกล่าวไว้ว่าลาวจกกลุ่มนี้ได้ใช้บันไดเงินไต่ลงมาจากสรวงสวรรค์ เมื่อมาสร้างบ้านเมืองได้นำบันไดเงินนั้นมาตีเป็นแท่นรองนั่ง และในเอกสารเรื่องคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม สมัยสุโขทัย ยังกล่าวถึงร้านรวงขายขันเงิน ผอบ ตลับ กำไลมือ ฯลฯ ในยุคนั้น หลักฐานเหล่านี้สะท้อนถึงคุณค่าและมูลค่าของแร่เงินที่คนรู้จักมานาน



จังหวัดสุรินทร์ ดินแดนอีสานใต้ของประเทศไทย เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีผู้คนสืบสานฝีมือเชิงช่างเครื่องเงิน-ทอง มาแต่อดีตและยังคงสืบมาจนปัจจุบัน สุรินทร์มีกลุ่มชนที่อาศัยอยู่หลากหลายกลุ่ม ประชากรกลุ่มใหญ่คือกลุ่มชนเขมร กูย และลาว ภายหลังมีกลุ่มคนไทย ไทยเบิ้ง (โคราช) จีน และกลุ่มอื่นๆ มาอยู่ร่วมกัน กลายเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีทั้งวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะ อาทิเช่น กลุ่มชาวกูยเลี้ยงช้าง และมีการผสมผสานวัฒนธรรมอย่างกลมกลืนลงตัวปรากฏในงานพิธีกรรมหลายพิธีกรรม

เล่าต่อๆ กันมาในหมู่ลูกหลานชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ถึงความเป็นมาของสกุลช่างเครื่องประดับเงิน-ทอง ว่า รุ่นชวดเป็นช่างทำทองได้อพยพจากทางใต้ของอาณาจักรกัมพูชา ข้ามพนมดองแร็กมาตั้งรกรากที่บ้านคูประทาย ตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา (ภายหลังตั้งเป็นเมืองสุรินทร์) ชวดที่อพยพมาได้แต่งงานกับชาวบ้านคูประทายและมีบุตร ท่านได้ถ่ายทอดวิชาความรู้เชิงช่างนี้แก่บุตรชื่อ “ตาแก้ว” และตาแก้วได้ถ่ายทอดวิชาความรู้นี้ต่อให้บุตรชื่อ “ตาเป็ด” ซึ่งภายหลังคุณตาเป็ดได้แต่งงานกับ “คุณยายซ็อม” แห่งบ้านโชค เขวาสินรินทร์ จึงได้มาตั้งรกรากที่บ้านโชคและประกอบอาชีพเป็นช่างทำเครื่องประดับทอง คุณตาเป็ดมีฝีมือเป็นที่ร่ำลือ ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุตร



คือ “คุณตาเกิด มุตตะโสภา” และ “คุณตาตุ่ม มุตตะโสภา” บุตรรุ่นนี้ได้มุ่งมั่นในการสืบทอด ในยามว่างจากฤดูกาลทำนาทั้งสองได้เดินทางไปซื้อทองและเงินจากจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อมาทำเครื่องประดับรูปแบบต่างๆ เช่น ตะเกา (ตุ้มหู) และ ประเกือม (ประคำ) โดยนำมาร้อยเป็นสร้อยข้อมือ สังวาล กำไล แหวน สร้อยคอตามสมัยนิยม และนำไปขายในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ทั้งสองท่านได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานและผู้สนใจในหมู่บ้านมาหลายรุ่นจวบจนปัจจุบันอาจนับได้ว่าเป็นชั่วอายุที่ ๗ ของการสืบทอด

ปราชญ์ชาวสุรินทร์ได้เปรียบเปรยไว้ว่า “หญิงสาวชาวสุรินทร์เฉิดฉันด้วยการนุ่งผ้าไหม ใส่ประเกือม” เป็นถ้อยคำที่งดงามอ่อนช้อย สมดังลวดลายและความอุตสาหะในการสรรสร้างงานฝีมืออันประณีตของช่างทำเครื่องประดับเหล่านั้น

เครื่องประดับเงิน-ทอง ของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ที่มีชื่อเสียงมาช้านานได้แก่ ตะเกา คือ ต่างหู และประเกือม คือ เม็ดประคำ นั่นเอง แต่ทุกวันนี้ช่างที่สืบทอดการทำเครื่องประดับทองไม่ค่อยมีคนทำแล้วเนื่องจากราคาของทองที่สูงขึ้น ปัจจุบันยังมีครูช่างรุ่นอาวุโสสองท่าน คือ คุณลุงป่วน เจียวทอง แห่งบ้านโชค และคุณลุงปัญญา บุตรชาติ บ้านนาตัง ทั้งสองท่านยังคงถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องประดับเงินให้แก่ลูกหลานตามความชำนาญของตน



“แซนสน็อบ” พิธีไหว้ครูของช่างเครื่องเงิน

แซนสน็อบ คือพิธีไหว้ครูของช่างเครื่องประดับเงินชาวสุรินทร์

คำว่า **“แซน”** หมายถึงการเซ่น ส่วน **“สน็อบ”** คือชื่อเรียกเครื่องปั๊มลมเพื่อเป่าหลอมเงิน เป็นภาษาเขมรถิ่นไทย นัยคือแทนเครื่องมืออุปกรณ์ในการทำเครื่องประดับอันเป็นเสมือนครูและเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ ที่ทุกคนต้องให้ความเคารพและสำนึกในบุญคุณ

“ในหนึ่งปีพวกเราต้องมาไหว้ครูกันทุกคน” สนอง ขาวเครือ ช่างตีประเกือม ย่างวัย ๕๐ กล่าว ในพิธีแซนสน็อบ ซึ่งจัดในช่วงวันแซนโฎนตา (ไหว้บรรพบุรุษ) ของชาวไทยเชื้อสายเขมร วันนี้ถือเป็นวันสำคัญที่ลูกหลานทุกคนต้องกลับบ้านมาไหว้ผีปู่ย่า ศิษย์ผู้ร่ำเรียนวิชาทำเครื่องประดับเงินต้องกลับมาไหว้เครื่องมือช่างที่บ้านของครูผู้สอนตนเอง และยังคงสืบทอดจนถึงปัจจุบัน

เครื่องประดับเงินในอดีตนั้นถือว่าเป็นเครื่องประดับที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันในยามที่เด็กเล็กขวัญผวา ผู้เฒ่าผู้แก่ยังคงนำสร้อยเงิน หรือเหรียญเงินเก่า ๆ มาร้อยเป็นสร้อยคอให้ลูกหลานเพื่อป้องกันสิ่งไม่ดีมิให้มารบกวน

แม้ว่าโลกจะมีเทคโนโลยีเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่งานช่างฝีมืออย่างหลากหลายรูปแบบ ช่างเครื่องเงินหลายคนได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตเพื่อให้ทันต่อความต้องการของตลาด ณ อำเภอเขวาสินรินทร์ ยังคงมีกลุ่มช่างเครื่องประดับเงินที่สืบทอดรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้ เป็นงานฝีมือในทุกขั้นตอน อีกทั้งได้คิดปรับประยุกต์เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อช่วยทุ่นแรงในการทำงานหากแต่ยังคงรักษาจิตวิญญาณของชิ้นงานท้องถิ่นไม่จืดจาง



ตะเกา
จินตนาการจากพรรณพฤกษา







ตะเกา หรือ **ตะเกอว** หรือ **กะจอน** คือชื่อเรียก ต่างหู มีรูปแบบของลวดลายคล้ายดังดอกไม้ เถาไม้ในป่า ลวดลายดั้งเดิมที่พอสืบค้นได้ ได้แก่ ลายดอกรังหอกเปิด ลายดอกรังหอกปิด ลายดอกขจร ลายรังผึ้ง ดอกปลึก ๓ ชั้น เป็นต้น ลักษณะพิเศษของตะเกาคือจะมีก้านต่างหูยาวโค้งงอไปด้านหลังสำหรับเกาะรูหู ปัจจุบันมีลวดลายของตะเกาหลากหลายลวดลาย ซึ่งช่างแต่ละรุ่นมีการคิดต่อยอดสร้างสรรค์ลวดลายให้สอดคล้องตามสมัยนิยม

ผู้เฒ่าชาวสุรินทร์ เล่าว่า แต่เดิมนั้น ตะเกา ใช้เป็นต่างหู และมีการร้อยเป็นสร้อยสังวาลบ้าง ภายหลังมีการประยุกต์มาเป็นเข็มขัด ข้อมือ หัวแหวน ฯลฯ ตามแต่ชอบ

การทำตะเกาถือว่าเป็นงานที่ละเอียดอ่อน เป็นชิ้นงานที่ไม่สามารถทำเบ้าหลอมเพื่อผลิตจำนวนมากได้ จึงกลายเป็นความโดดเด่นและเป็นที่ต้องการของผู้คนจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันหาช่างฝีมือที่สืบทอดการทำได้น้อย เนื่องจากต้องใช้เวลานานในการทำช่อดอกแต่ละช่อ นอกจากนี้การทำชิ้นงานแต่ละชิ้นต้องมีความพิถีพิถันในการเลือกซื้อเม็ดเงิน การหลอมเม็ดเงิน การรีดเงินเป็นเส้น ดึงเส้นเงิน การผสานเนื้อเงิน อย่างประณีตและเหมาะสมเพื่อไม่ให้เสียคุณภาพของเงิน ก่อนที่จะลงมือทำช่อดอกตะเกาแต่ละลวดลาย

ประเกือม
หลากลวดลาย หลายรูปทรง

ประเกือม หรือ **ประคำ** แต่เดิมนั้นเป็นเครื่องประดับสวมใส่คอเพียงอย่างเดียว มีรูปทรง ๒ แบบ คือแบบที่คล้ายหลอด เรียกกันว่า “จาร” มีแบบเป็นลักษณะลวดลายอักขระ และทรงกลม ที่เรียกว่า “ประเกือม” ซึ่งการสวมใส่เครื่องประดับเงินสมัยก่อนเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ ลักษณะในอดีตจะเป็นการร้อยจาร สลับกับประเกือม ภายหลังช่างได้คิดประยุกต์ดัดแปลงรูปร่างให้มีความหลากหลายมากขึ้น

รูปทรงของประเกือม สามารถจำแนกได้เป็น ทรงจาร ทรงประเกือม (กลม) ทรงกระบอก ถุงเงิน และทรงที่ทำเลียนแบบของใช้ และลักษณะของสัตว์สิ่งของ เช่น ทรงมะเฟือง ทรงแมงดาตัวผู้ ทรงแมงดาตัวเมีย ทรงแมงมุม ทรงน้ำเต้า ทรงโอ่ง เป็นต้น ส่วนลวดลายของประเกือมนั้นมีหลากหลาย อาทิเช่น เกลี้ยง (ไม่มีลาย) มะยม บัวคว่ำ บัวหงาย ร่างแห ตากบ พระอาทิตย์ ดอกพิกุล ดอกจันทร์ ฯลฯ ทั้งนี้อาจขึ้นกับการคิดจินตนาการของช่างแต่ละคนด้วย

การทำเครื่องประดับเงินแต่ละครั้งต้องพิถีพิถันในการเลือกเม็ดเงินที่มีคุณภาพ และต้องเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อม เช่น ตาชั่ง ตะเกียงเป่าแล่น น้ำยาประสาน เบ้าหลอมเม็ดเงิน รางเทเงิน แหนบ คีมประเภทต่าง ๆ ตะไบ เหล็กพับเงินที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง กรรไกร ค้อน คชเวีย (แป้นตีขึ้นรูปประเกือม) เหล็กม้วนเส้นเงิน เหล็กแป้นกดเส้นเงิน เหล็กดุน ค้อน เลื่อยฉลุ ถังน้ำเย็น ฯลฯ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าตนกำลังทำงานใดอยู่

“การทำเม็ดประเกือมต้องใช้ความอดทนมาก และต้องละเอียด คนทำสืบทอดเลยมีน้อย”
สนอง ขาวเครือ ศิษย์ครูป่วน
เจียวทอง กล่าว

















ทุกวันนี้ช่างเครื่องเงินในอำเภอเขาสินรินทร์ที่ทำงานแบบดั้งเดิมมีจำนวนน้อยลง เนื่องด้วยปัจจัยหลายประการทั้งจากภาวะเศรษฐกิจที่ทำให้คนสืบทอดมีน้อย เนื่องจากใช้เวลานานกว่าจะได้รายได้กลับมา การทำงานต้องใช้ความอดทนสูง และการแข่งขันกับเครื่องประดับจากโรงงานที่ผลิตได้จำนวนมาก

“มันมีคุณค่า และมีมูลค่า ถ้ารู้จักทำ” คำสะท้อนที่ตรงกันของครูช่างเครื่องประดับเงิน ป่วน เจียวทอง และปัญญา บุตรชาติ ที่เฝ้าบอกแก่ลูกหลานรุ่นหลัง เพื่อให้ศิษย์ตระหนักและมีความพิถีพิถัน ประณีตและใส่หัวใจในการทำงานฝีมือ เพราะผู้เฒ่าทั้งสองมองเห็นว่า นั่นคือ “ทางรอด” ของการคงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาอันทรงคุณค่านี้ให้อยู่กับลูกหลานสืบต่อไปในวันข้างหน้า

ข้อมูลเพิ่มเติม

http://bit.ly/cul2-a2



ตราไปรษณียากร “อัคราภิรักษศิลปิน” เลขที่ชุด 999
พระสาทิสลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
ฝีมือการวาดโดย นายจักรพันธ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม) พ.ศ.2543

ชุดสะสมตราไปรษณียากร “อัคราภิรักษศิลปิน”



บัตรตราไปรษณียากรที่ระลึก (ชุดเล็ก) 6 หน้า
จำนวน 190,000 ชุด
บรรจุตราไปรษณียากร “อัคราภิรักษศิลปิน”
จำนวน 12 ดวง (2 ชุด) ราคาบัตรละ 600 บาท



สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติ (ชุดใหญ่) 36 หน้า
จำนวน 10,000 ชุด
บรรจุตราไปรษณียากร “อัคราภิรักษศิลปิน”
จำนวน 72 ดวง (12 ชุด) ราคาเล่มละ 3,600 บาท
แถมบัตรตราไปรษณียากรที่ระลึก (ชุดเล็ก)
จำนวน 1 ชุด
ภายในบรรจุภัณฑ์เดียวกัน



แผ่นซีทตราไปรษณียากร (ชุดพิเศษ) 2 หน้า
บรรจุตราไปรษณียากร
“อัคราภิรักษศิลปิน”
จำนวน 12 ดวง (2 ชุด)
ราคาบัตรละ 100 บาท

ท่านสามารถซื้อได้ที่ ที่ทำการไปรษณีย์ สาขาใกล้บ้านท่าน ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่
ฝ่ายตลาดตราไปรษณียากร บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด
โทร. 0 2831 3853, 0 2831 3856 ไลน์ stampinlove

จัดจำหน่ายและจัดส่งโดย
บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด

จัดสร้างโดย
กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

มุขปาฐะ-ลายลักษณ์
วีรวุฒิ หาญสมบัติ

นิทานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ โศกนาฏกรรมสู่วิบากกรรม

นิทาน **“ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่”** เป็นนิทานประจำถิ่นภาคอีสานที่มีการเล่าต่อกันมาแสนนาน ไม่ว่าจะเป็นในแบบมุขปาฐะ-ลายลักษณ์หรือจากปากต่อปาก การแสดงละครพื้นบ้าน การแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน หรือนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ก็มี ซึ่งเชื่อกันว่า นิทานเรื่องนี้มีเค้าโครงมาจากเรื่องจริง เกิดขึ้นที่ตำบลถาดทอง จังหวัดอุบลราชธานีแต่นานมา (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดยโสธร) ด้วยหลักฐานที่ปรากฏนั่นก็คือ “ธาตุก่องข้าวน้อย[๑]” โดยชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นเจดีย์ที่บรรจุกระดูกแม่ของทอง ซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่อง นั่นทำให้เรื่องเล่าและตัวละครในนิทานเรื่องนี้มีความสมจริงยิ่งขึ้น แต่ในรายละเอียดเรื่องเล่านั้นมีการปรับเปลี่ยนกันไปบ้าง ตามยุคสมัยและตามการถ่ายทอดของแต่ละบุคคล บ้างก็เป็นการแต่งเสริมเติมต่อจากความคิดของผู้เล่าเอง จึงอาจเกิดความคลาดเคลื่อนบ้างพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม สาระสำคัญมุ่งเน้นไปที่การสอนสั่งถึงความกตัญญูซึ่งยังคงอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย

[๑] **ธาตุก่องข้าวน้อย** บ้างก็เรียก **“พระธาตุก่องข้าวน้อย”** ซึ่งชื่อที่ถูกต้องนั้นควรจะเรียกว่า “ธาตุก่องข้าวน้อย” มากกว่า เพราะภายในบรรจุอัฐิของบุคคลธรรมดา ไม่ใช่อัฐิพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพระธาตุ หรือพระบรมธาตุทั่วไป





"นิทาน" เป็นเรื่องที่เล่ากันมาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้อบรมสั่งสอนบุตรหลาน หรือเพื่อความบันเทิงเริงใจ เนื่องจากในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีเทคโนโลยีเช่นในปัจจุบัน เนื้อเรื่องที่เล่าอาจเป็นเรื่องที่เกิดจากประสบการณ์หรือจินตนาการของผู้เล่าเอง มีทั้งเรื่องจริงและเรื่องที่แต่งขึ้น โดยประเด็นสำคัญก็คือ จุดมุ่งหมายในการให้คติสอนใจส่งเสริมการประพฤติตนอยู่ในศีลในธรรมข้อต่าง ๆ เช่น นิทานเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ที่ให้คติสอนใจเรื่องของการมีสติและความกตัญญูต่อบิดามารดา และความโกรธจนขาดสติที่นำพาสู่หายนะอันใหญ่หลวง

โดยใจความสำคัญอย่างย่อของนิทานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ที่ถูกเล่าสืบต่อกันมามีดังนี้ หนุ่มชาวนาชื่อทอง (บางแห่งก็ไม่กล่าวถึงชื่อ) ทองออกไปทำนาตั้งแต่เช้าจนสาย แต่แม่ก็ยังไม่มาส่งข้าวสักที ทองหิวข้าวจนตาลายด้วยอารมณ์ชั่ววูบทำให้เขากระทำการมาตุฆาตมารดา ด้วยสาเหตุเพียงแค่ว่า ก่องข้าวที่แม่เอามาส่งนั้นดูเหมือนจะน้อยไป ไม่น่าจะพอกิน แต่เมื่อทองกินข้าวอิ่มแล้ว ข้าวยังไม่หมด ทองจึงได้สติสำนึกผิดที่ฆ่าแม่ตนเอง จึงสร้างธาตุก่องข้าวน้อยขึ้นมา เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลขออโหสิกรรมและล้างบาปที่ตนกระทำ

สาระสำคัญข้างต้นได้รับการเล่าขาน ด้วยบทประพันธ์ในลักษณะบทร้อยแก้ว ซึ่งมีการบรรยายเรื่องราวและมีบทบทสนทนาระหว่างตัวละครด้วย โดยการใช้บทสนทนาง่าย ๆ เป็นภาษาอีสาน แต่บทสนทนาและรายละเอียดปลีกย่อยจะแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น บ้างก็ว่า ทองใช้ผานไถตีแม่จนตาย บ้างก็ว่าใช้แอก[๒]ตีแม่ บ้างก็ว่า ทองกระชากก่องข้าวแล้วแม่ล้มหัวฟาดพื้นตาย เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดของนิทานมีดังนี้

[๒]**แอก** คือ ไม้วางขวางบนคอวัวหรือควายใช้ไถนา คราดนา หรือเทียมเกวียน

กาลครั้งหนึ่งเมื่อหลายร้อยปีที่ผ่านมา ณ บ้านตาดทอง เมื่อช่วงฤดูฝนมาเยือน ผู้คนก็เริ่มเตรียมตัวทำไร่ทำนา เช่นเดียวกับครอบครัวของ “ทอง” ชายหนุ่มกำพร้าพ่อ อาศัยอยู่กับแม่สองคน (บางแห่งก็ไม่ปรากฏชื่อนี้ เพียงแค่บอกว่า เป็นชายคนหนึ่งเท่านั้น) ซึ่งทองก็ออกไปปฏิบัติภารกิจเช่นเดียวกับครอบครัวอื่นๆ

กระทั่งวันหนึ่งที่ทองไถนาอยู่นานจนตะวันสายโด่ง เขารู้สึกเหน็ดเหนื่อยและอ่อนเพลียมากกว่าปกติ ทั้งยังหิวข้าวมากกว่าทุกๆ วัน เพราะปกติแล้วแม่จะมาส่งข้าวเร็วกว่านี้ แต่วันนี้กลับมาช้าผิดปกติ ทองจึงหยุดไถนาและมาพักเหนื่อยอยู่ใต้ต้นไม้ ปล่อยให้เจ้าทุยกินหญ้าไป

สายตาของทองก็เหม่อมองไปทางบ้าน รอคอยแม่ที่จะมาส่งข้าวตามเวลาที่ควรจะมา ด้วยความรู้สึกกระวนกระวายใจ ยิ่งสายตะวันก็ขึ้นสูง แดดก็ยิ่งร้อน ทำให้ความหิวกระหายของทองยิ่งทวีคูณขึ้นเรื่อยๆ

หลังจากเหม่อมองทางอยู่นาน พอทองเห็นแม่เดินเลียบมาตามคันนาพร้อมก่องข้าวน้อยๆ ห้อยต่องแต่งอยู่ที่ไม้คาน เขาก็รู้สึกไม่พอใจที่แม่มาช้า อีกทั้งก่องข้าวที่นำมาดูเหมือนจะกินไม่อิ่ม ด้วยความหิวกระหายจนตาลาย อารมณ์พลุ่งพล่าน ทองคิดว่าข้าวในก่องข้าวน้อยนั้นคงกินไม่อิ่มเป็นแน่ จึงเอ่ยต่อว่าแม่ของตนว่า

“อีแม่มัวไปทำอะไรอยู่จึงมาส่งข้าวให้ข้ากินช้านัก ก่องข้าวก็เอามาแต่ก่องน้อยๆ ข้าจะกินอิ่มหรือ”

ผู้เป็นแม่ก็เอ่ยปากตอบลูกว่า “ถึงก่องข้าวจะน้อยก็น้อยต้อนแต้นแน่นในดอกลูกเอ๋ย ลองกินเบิ่งก่อน” (ถึงแม้ก่องข้าวจะเล็กๆ อย่างนี้แต่ข้างในก่องข้าวนั้นอัดแน่นนะลูก ลองกินดูก่อน)

แต่ด้วยความหิว ความเหน็ดเหนื่อย บวกกับความโมโหจนหูอื้อตาลาย ทองจึงไม่ยอมฟังเสียงใดๆ กระทั่งเกิดบันดาลโทสะอย่างแรง คว้าได้ไม้แอกน้อยเข้าตีแม่ที่แก่ชราจนล้มลงแล้วก็เดินไปกินข้าว (เหตุการณ์นี้มีการเล่าแตกต่างกันหลายแบบ ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น)



เมื่อกินข้าวจนอิ่มแล้วแต่ข้าวก็ยังไม่หมด ด้วยความที่แม่อัดข้าวมาแน่นก่องข้าวน้อย ทองจึงรู้สึกผิดชอบชั่วดีเมื่อคิดได้ดังนี้จึงรีบวิ่งไปดูอาการของแม่และเข้าสวมกอดแม่แต่อนิจจา แม่ได้สิ้นใจไปเสียแล้ว

ทองร้องไห้สำนึกผิดที่ฆ่าแม่ของตนด้วยอารมณ์เพียงชั่ววูบ เขาไม่รู้จะทำประการใดดีจึงเข้าไปกราบ นมัสการสมภารวัด แล้วเล่าเรื่องให้ท่านฟังโดยละเอียด สมภารก็เลยสอนว่า

“การฆ่าบิดามารดาผู้บังเกิดเกล้าของตนเองนั้นเป็นบาปหนัก เป็นมาตุฆาต ต้องตกนรกอเวจีตายแล้วไม่ได้ผุดไม่ได้เกิดเป็นคนอีก มีทางเดียวจะให้บาปเบาลงได้ก็ด้วยการสร้างธาตุก่อรวมกระดูกแม่ไว้ ให้สูงเท่านกเขาเหิน จะได้เป็นการไถ่บาปหนักให้เป็นเบาลงได้บ้าง”

เมื่อทองปลงศพแม่แล้ว เขาก็ขอร้องชักชวนญาติมิตรชาวบ้านให้มาช่วยกันปั้นอิฐก่อเป็นธาตุเจดีย์บรรจุอัฐิแม่ไว้ และมีคนเรียกขานชื่อว่า “ธาตุก่องข้าวน้อย” บ้างก็ว่า “ธาตุก่องข้าวน้อยฆ่าแม่” จนตราบทุกวันนี้

จากเรื่องเล่าสู่โบราณสถาน

เบื้องต้นนั้นเป็นเรื่องราวที่เล่าต่อ ๆ กันมา แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ผู้เฒ่าผู้แก่ในพื้นที่ก็ยังมีความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องดังกล่าว เนื่องจากปรากฏธาตุก่องข้าวน้อยอยู่ ๒ แห่งใกล้กัน และต่างก็อ้างถึงตำนานนิทานเรื่องเดียวกัน **ธาตุแห่งแรกตั้งอยู่ที่บ้านตาดทอง ตำบลตาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร** (คาดว่า ตัวเอกที่ชื่อ ทอง นั้นตั้งให้เข้ากันกับชื่อสถานที่) เป็นเจดีย์เก่าสมัยขอม สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๕ ตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงทุ่งนาในเขตตำบลตาดทอง เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนรูปทรงแปลกไปจากเจดีย์โดยทั่วไป คือ มีลักษณะเป็นก่องข้าว องค์ธาตุเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สาม ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ ๒ เมตร ก่อสูงขึ้นไปประมาณ ๑ เมตร ช่วงกลางขององค์ธาตุมีลวดลายทำเป็นซุ้มประตูทั้งสี่ด้าน ถัดจากช่วงนี้ไปเป็นส่วนยอดของเจดีย์ที่ค่อย ๆ สอบเข้าหากัน

ส่วนยอดรอบนอกของธาตุก่องข้าวน้อยจะมีกำแพงอิฐล้อมรอบขนาด ๕ คูณ ๕ เมตร นอกจากนี้บริเวณด้านหลังธาตุยังมีพระพุทธรูปอยู่องค์หนึ่งก่อด้วยอิฐ ชาวบ้านนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาก และในเดือนห้าจะมีผู้คนนิยมมาสรงน้ำพระและปิดทอง นอกจากนี้ที่บริเวณบ้านตาดทองทางกรมศิลปากรก็ได้ดำเนินการขุดค้นเรื่องราวของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ก็ค้นพบโครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และภาชนะลายเขียนสีแบบบ้านเชียงด้วย

แต่ถัดไปอีกประมาณ ๒ กิโลเมตรนั้นก็มีธาตุก่องข้าวน้อยอยู่เช่นกัน **ธาตุนี้อยู่ที่บ้านสะเดา ตำบลตาดทอง** เหมือนกัน เป็นเจดีย์แบบล้านช้างในลักษณะกู่อิฐมากกว่า สร้างขนาดเท่ากับพระธาตุบริวารของพระธาตุที่บ้านตาดทอง เจดีย์แห่งนี้มีรูปทรงแปดเหลี่ยมมีฐานเอวขัน คือ ฐานบัวปากพานหรือปากขัน ตรงกลางเป็นหน้ากระดานคอดเล็ก



๑. ธาตุก่องข้าวน้อย บ้านตาดทอง
๒. ธาตุก่องข้าวน้อย บ้านสะเดา
๓. รูปปั้นของทองและแม่ภายในบริเวณธาตุก่องข้าวน้อย บ้านสะเดา





๒



๓



โปสเตอร์ภาพยนตร์ไทยเรื่อง **ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่**
ดารานำแสดง : ปิยะ ตระกูลราษฎร์, วาสนา สิทธิเวช, สุลาลีวัลย์ สุวรรณทัต, ปริศนา วงศ์ศิริ, นพดล ดวงพร, ต้น โตมร
กำกับการแสดง : พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา
ฉายในปี พ.ศ.2523

ตำนานและการเรียนรู้

นอกจากเรื่องเล่าในลักษณะปากต่อปากแล้ว นิทานเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ยังมีการนำเสนอในรูปแบบอื่น ๆ เช่น หมอลำ เทศน์แหล่ และภาพยนตร์ เป็นต้น โดยรูปแบบดังกล่าวส่งผลให้เกิดการต่อเติมเนื้อหาเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบที่จะนำเสนอไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มบทกลอน บทสนทนา การบรรยายต่าง ๆ ทำให้เรื่องเล่าเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่มีหลากหลายในปัจจุบัน

แต่อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่องเล่าในนิทานก่องข้าวน้อยนั้น มุ่งเน้นไปที่การมีสติ สอนให้คนมีความยับยั้งในอารมณ์ หากขาดสติยั้งคิดจะทำให้เกิดการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ ดังเช่นในนิทาน เมื่อเสียแม่ไป แม้จะสร้างธาตุใหญ่โตและสำนึกผิดตลอดชีวิตที่เหลืออยู่ แม่ที่ตายไปแล้วก็ไม่อาจฟื้นคืน ซึ่งนอกจากคติเตือนใจแล้ว เรายังได้เห็นถึงภาพความเป็นอยู่ของผู้คนชาวอีสานในสมัยก่อนจากการบรรยายถึงสภาพความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพของตัวละครสำคัญของเรื่อง

ตราบจนทุกวันนี้ก็ยังมีผู้มากราบไหว้ธาตุก่องข้าวน้อยทั้งสองแห่งไม่ขาดสาย เพื่อขอขมาลาโทษเสมือนเป็นการไถ่บาปที่ทำให้พ่อแม่เสียใจ บางคนเมื่อมีลูกแล้วถึงได้รับรู้ว่าแม่มีบุญคุณมากสุดเหลือคณานับ เพราะเพิ่งประจักษ์กับตัวว่า การเลี้ยงดูลูกนั้นยากหนักหนาขนาดไหน บ้างก็มากราบไหว้เพื่อรำลึกถึงบุญคุณพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดก็มี แม้จะเป็นเรื่องเล่าที่ผ่านมาเนิ่นนาน แต่ก็ยังสามารถเป็นคติเตือนใจลูกหลานได้ตราบจนปัจจุบัน

ข้อมูลเพิ่มเติม

http://bit.ly/cul2-a3

เอกสารการอ้างอิง
วัชรินทร์ เรียม: เรียบเรียง. (๒๕๔๕). ธาตุก่องข้าวน้อย. กรุงเทพฯ: บิ๊กบุ๊ค เซนเตอร์.

ศิษฏศิลปินบิ่นสยาม

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

ขอเชิญเฝ้าทูลละอองพระบาท

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานทอดพระเนตร

การแสดงดนตรีไทย

ครูอาวุโสแห่งรัตนโกสินทร์

เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เนื่องในโอกาสคล้ายวันพระราชสมภพ ๒ เมษายน ๒๕๕๗

วันพุธที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๗ เวลา ๑๘.๐๐ น.

ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย





มวยโบราณ สกลนคร

มวย เป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ เป็นการต่อสู้ด้วยพละกำลังขั้นพื้นฐาน ที่ใช้อวัยวะเกือบทุกส่วนของร่างกาย ทั้งมือ เท้า เข่า ศอก รวมทั้งศีรษะเข้าต่อสู้เพื่อป้องกันตนเองหรือแสดงอำนาจให้คู่ต่อสู้เกรงขาม โดยมีลีลามวยมากมายหลายแบบและรำต่อเนื่องเป็นขบวนท่า ในสมัยก่อนนิยมฝึกหัดกันในหมู่นักรบโบราณ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกกันว่าภาคอีสาน ในสมัยโบราณโดยเฉพาะในจังหวัดสกลนคร เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอาศัยอยู่อาทิ ญ้อ ภูไท กะเลิง และโย้ย เป็นต้น แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างมีศิลปวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยเฉพาะชนเผ่าญ้อ ซึ่งเป็นชนเผ่าที่มีจำนวนมากที่สุดในพื้นที่จังหวัดสกลนคร โดยมีศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ลูกหลานได้ช่วยกันอนุรักษ์สืบสานมาจนเป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาวสกลนคร นั่นคือ มวยโบราณสกลนคร



ความเป็นมา

มวยโบราณสกลนคร เป็นมวยแบบหนึ่งมีมาก่อนที่จะมีกีฬามวยไทยแบบปัจจุบัน มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น มวยลายลาวบ้าง เสือลากหางบ้าง มวยดังกล่าวนี้นิยมฝึกหัดกันตามคุ้มวัดต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เป็นการฝึกเพื่อให้มีกำลังวังชา และสามารถใช้ต่อสู้ป้องกันตัวได้ในขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความสวยงามของลีลาท่าฟ้อนรำ นอกจากนี้ยังมีการร่ำเรียนเวทมนต์คาถา เสกเป่าหมัด เท้า เข่า ศอกให้มีพละกำลังแข็งแกร่งจนคู่ต่อสู้ทำอันตรายไม่ได้

การแสดงออกของมวยโบราณสกลนครในปัจจุบันมักแสดงออกในลักษณะการรำ ซึ่งนิยมแสดงกันในงานเทศกาล และงานประเพณีต่าง ๆ ในเทศกาลงานบุญเหล่านี้ชาวบ้านในแต่ละคุ้มวัดจะจัดขบวนแห่ของคุ้มวัดของตนเข้าร่วมขบวนอย่างสนุกสนาน โดยเฉพาะชาวสกลนครในเขตรอบ ๆ เมืองถือกันมาแต่โบราณว่าเมื่อถึงเทศกาลบุญผะเวสแล้วชาวสกลนคร ๑๐ คุ้มจะจัดขบวนแห่กัณฑ์เทศน์ ฟ้อนรำไปตามถนนสายต่าง ๆ ผ่านหน้าบ้านผู้คนเพื่อบอกบุญ ทำบุญร่วมกันถวายแด่องค์พระธาตุเชิงชุม ขบวนแห่ของชาวคุ้มวัดนอกจากจะประกอบด้วยผู้คนทั้งหนุ่มสาว ผู้เฒ่าผู้แก่ แต่งกายสวยงามตามแบบพื้นเมือง ฟ้อนรำไปตามถนนหนทางแล้วยังมีคณะนักมวยของแต่ละคุ้มรำออกหน้าขบวนมี ปี่ ฆ้องกลอง ประโคมเป็นเครื่องประกอบ เป็นที่สะดุดตาแก่ผู้พบเห็นเมื่อขบวนไปพบกันจะไม่มีใครหลีกทางให้กัน จึงมีการแสดงการต่อสู้กันขึ้น

มวยโบราณสกลนคร มีประวัติความเป็นมายาวนานเท่าใดไม่ปรากฏชัด แต่เริ่มมีการบันทึกและสืบทอดโดย ครูจำลอง นวลมณี (ครูมวยโบราณผู้คิดประดิษฐ์ท่ารำมวยโบราณสกลนคร) ซึ่งท่านได้อนุรักษ์มวยโบราณสกลนครไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ได้ถ่ายทอดศิลปะการต่อสู้และพัฒนามาเป็นศิลปะการแสดงในปัจจุบัน

อัตลักษณ์ของมวยโบราณสกลนคร

มวยโบราณสกลนคร เป็นกีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ที่มีความงดงามในตัวเองอันเกิดจากการผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานและชั้นเชิงของการต่อสู้ การแสดงรำมวยโบราณสกลนคร เป็นการแสดงที่เน้นให้เห็นลีลาท่าทางที่งดงาม มากกว่าการเข้าคลุกวงในเพื่อชกเอาแพ้ชนะกันเช่นมวยทั่วไป จึงเรียกว่าการรำมวยโบราณ

การรำมวยโบราณ เป็นศิลปะการต่อสู้ที่มีศิลปะในตัวเอง ไม่เคร่งครัดตายตัวในแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ความงดงามของมวยโบราณอยู่ที่ท่าทางการไหว้ครู ซึ่งใช้ลีลาจากอากัปกิริยาของสัตว์ เช่น เสือ ช้าง ม้า วัว ควาย มาดัดแปลงเป็นลีลาการเคลื่อนไหวเหยาะย่างให้เข้ากับเสียงกลองเสียงแคนของนักมวยนอกจากนี้นักมวยบางคนยังนำเอาท่าทางการเคลื่อนไหวของลิงและยักษ์ในเรื่องรามเกียรติ์มาประดิษฐ์เป็นท่าทางร่ายรำอย่างสวยงามอีกด้วย



การรำมวยโบราณสกลนคร



การรำมวยโบราณสกลนคร แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ เริ่มด้วยการรำหมู่เป็นขบวนแห่ ตามด้วยท่าไหว้ครูหรือรำเดี่ยว แล้วแสดงการต่อสู้ ในขั้นตอนสุดท้าย

การแสดงหมู่หรือเป็นขบวนนี้เป็นการแสดงกลางแปลงหรือขบวนแห่ มีการรำเป็นคู่ น่าดูยิ่งนัก ท่ารำที่สำคัญมีอยู่ด้วยกัน ๙ ท่า คือ

๑. กาเต้นก้อนขี้ไถ ๒. หวะพราย ๓. ย้ายสามเส้า ๔. น้าวเฮียวไผ่ ๕. ไล่ลูกแตก ๖. ช้างม้วนงวง ๗. ทวงฮัก กวักชู้ ๘. แหวกถลากาตากปีก และ ๙. เลาะเลียบตูบ

การรำเดี่ยว เป็นการรำไหว้ครูของนักมวยก่อนจะมีการสู้กัน โดยกรรมการจะเต้นท่ากาเต้นก้อนขี้ไถออกมารอบ ๆ วงก่อน จากนั้นนักมวยที่จะต่อสู้กันจะออกมาคนละฝ่าย คือ ชุดสีแดง กับ ชุดสีน้ำเงิน เพื่อให้เกิดความแตกต่าง การแสดงเดี่ยวหรือการรำไหว้ครูนี้สามารถแสดงเดี่ยวบนเวทีได้ ความงดงามของมวยโบราณอยู่ที่ท่าทางการไหว้ครูซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่อ่อนช้อยแต่เข้มแข็งทะมัดทะแมงนั้นมีลีลามวยมากมายหลายแบบใช้รำต่อเนื่องเป็นขบวนท่า มีทั้งหมด ๑๖ ท่า แต่ละท่าจะมีชื่อเรียกดังนี้ คือ *๑. เสืออกเหล่า ๒. ย่างสามขุม ๓. กุมภัณฑ์ถอยทัพ ๔. ลับหอกโมกศักดิ์ ๕. ตบผาบปราบมาร ๖. ทะยานเหยื่อ ๗. เสือลากหาง ๘. กวางเหลียวหลัง ๙. ไก่เลียบเล้า ๑๐. น้าวคันศร ๑๑. กินนรเข้าถ้ำ ๑๒. เตี้ยต่ำเสือหมอบ ๑๓. ทรพีชนพ่อ ๑๔. ล่อแก้วเมขลา ๑๕. ม้ากระทืบโรง และ ๑๖. ช้างโขลงทะลายป่า*

การรำมวยโบราณสกลนคร เป็นขั้นตอนที่มีความสนุกสนานมาก โดยนักมวยทั้งสองฝ่ายจะต่อสู้กัน มีกรรมการเป็นผู้ห้าม การต่อสู้ใช้ฝ่ามือตีหรือตบคู่ต่อสู้ด้วยการใช้ชั้นเชิงและกลเม็ดของนักมวย ซึ่งนักมวยจะเข้าไปเล่นงานคู่ต่อสู้พร้อมกับถอยมาร่ายรำเป็นระยะ ๆ แล้วจึงบุกเข้าไปอีกหรือเตรียมตั้งรับและตอบโต้คู่ต่อสู้ นักมวยผู้เจนจัดมักมีลูกเล่นกลเม็ดแพรวพราวทั้งท่ารุกท่ารับ มีวิธีการเข้าพิชิตคู่ต่อสู้หลายแบบ ซึ่งหมายถึงการได้รับการฝึกหัดมาเป็นอย่างดี นักมวยโบราณที่มีความคล่องตัวมักนิยมเล่นงานคู่ต่อสู้ด้วยเท้า และในขณะที่เสียเปรียบคู่ต่อสู้จนเสียหลักซวนเซ นักมวยมักจะแก้ปัญหาด้วยการหลบหลีกอาวุธของคู่ต่อสู้อย่างรวดเร็ว พร้อมกับใช้เท้าถีบคู่ต่อสู้ให้ล้มหรือใช้ศอกถอง





แต่ก็ต้องระวังท่าจระเข้ฟาดหางจากฝ่ายตรงข้ามตอบโต้ด้วย ระหว่างการต่อสู้เมื่อฝ่ายใดล้มลงแล้วก็สามารถลุกขึ้นมาสู้ได้อีก เพราะถือว่ายังมีโอกาสใช้ชั้นเชิงเอาชนะได้ การตัดสินแพ้ชนะกันของมวยโบราณกรรมการจะดูเมื่อทั้งคู่เข้าคลุกวงในกันสักระยะหนึ่งแล้วผละออกมาก็จะรู้ว่าฝ่ายไหนมีฝีมือมากน้อยเท่าใด แต่หากทั้งคู่มีฝีมือพอๆ กัน จะตัดสินที่ท่ารำเป็นสำคัญ แต่ส่วนใหญ่แล้วในปัจจุบันกาต่อสู้ในเชิงศิลปะมวยสกลนครนี้เมื่อการต่อสู้หรือการแสดงสิ้นสุดลง กรรมการมักตัดสินให้เสมอกัน โดยจับมือของนักมวยทั้งสองฝ่ายชูขึ้น เพื่อเป็นการให้เกียรตินักมวยผู้แสดงทั้งสองฝ่าย

ผู้แสดง เป็นชาย ตั้งแต่ ๓ คนขึ้นไป แสดงเป็นกรรมการ ๑ คน แสดงเป็นนักมวยอย่างน้อย ๒ คนผู้แสดงรำมวยโบราณสกลนคร นิยมนุ่งผ้าโจงกระเบนหยักรั้งคือ ดึงชายกระเบนให้สูงขึ้น เพื่อให้เห็นลายสักขา สีของผ้าโจงกระเบนนิยมสีแดงหรือสีน้ำเงิน ปล่อยชายกระเบนห้อยลงมาพองาม (ด้วยเหตุนี้เองชาวบ้านจึงมักเรียกนักมวยว่า *"พวกเสือลากหาง"*) มีผ้าคาดเอวสีแดงหรือน้ำเงิน (ใส่สลับกับผ้านุ่ง คือ ถ้าผ้านุ่งสีแดง ผ้าคาดเอวก็สีน้ำเงิน) ผ้าคาดเอวนี้จะช่วยรัดให้ผ้าโจงกระเบนแน่นกระชับท่อนบนเปลือยให้เห็นรอยสัก

สิ่งที่สำคัญอีกอย่างในการแต่งกายของผู้แสดงรำมวยโบราณสกลนคร ก็คือ สวมมงคล หรือมีผ้าประเจียดโพกศีรษะในขณะที่ไหว้ครู (ผ้าประเจียดคือ ผ้าลงยันต์บรรจุมนต์คาถาของเกจิอาจารย์) และจะถอดมงคลออกเมื่อถึงเวลาที่จะร่ายรำหรือต่อสู้ และมีผ้ารัดต้นแขน (เป็นผ้าสีแดง มีตะกรุดหรือเครื่องรางของขลังที่ตนนับถืออยู่ข้างใน) ทั้งสองข้าง

สำหรับกรรมการหรือผู้ห้ามมวยนั้น การแต่งกายโดยส่วนใหญ่จะเหมือนนักมวย แต่กรรมการจะสวมเสื้อกั๊กสีแดงลงยันต์ สวมสร้อยห้อยพระเครื่องหรือเครื่องรางของขลังมากเป็นพิเศษ

ดนตรีประกอบเป็นสิ่งจำเป็นมากในการแสดงรำมวยโบราณสกลนคร เพราะช่วยสร้างอารมณ์นักมวยและผู้ชมให้เกิดความคึกคัก ยิ่งเป็นดนตรีพื้นเมืองของอีสานด้วยแล้วยิ่งสนุก คึกคัก เร้าใจ นักมวยโบราณได้ฟังเสียงแล้วเกิดความฮึกเหิม ร่ายรำได้โดยไม่เหน็ดเหนื่อย คนดูก็สนุกสนานไปด้วย เครื่องดนตรีประกอบการแสดงรำมวยโบราณสกลนคร ใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานทั้งสิ้นประกอบด้วย พิณ ซอกระบอกไม้ไผ่ (ซอด้วง) กลองตุ้ม (กลองสองหน้า) โปงลาง ฆ้อง แคน และโหวด ส่วนเพลงที่ใช้ตีประกอบการแสดงรำมวยโบราณสกลนคร นั้นอาศัยจังหวะจากเสียงกลองและเครื่องตีประกอบ จังหวะอื่นๆ เป็นตัวทำจังหวะให้นักมวยเต้นเหยาะย่างตามลีลาท่าฟ้อน นิยมบรรเลงลายภูไทเลาะตูบ หรือทำนองภูไทน้อย



คุณค่าและความสำคัญ

การฝึกมวยโบราณสกลนคร เป็นการฝึกเพื่อให้มีกำลังวังชา สามารถใช้ต่อสู้ป้องกันตัวได้และในขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความสวยงามของลีลาท่าฟ้อนรำ เป็นศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวสกลนคร แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของบรรพชนอันล้ำค่าที่ลูกหลานควรยึดมั่นด้วยความศรัทธา เลื่อมใส และสืบสานให้คงอยู่ตลอดไป นอกจากนี้นักมวยโบราณเมื่อแสดงการต่อสู้ผ่านพ้นไปแล้วก็เลิกรากันไปโดยไม่ถือโทษโกรธเคือง ไม่อาฆาตแค้นกันด้วยเหตุนี้ผู้ฝึกมวยโบราณจึงเป็นผู้ที่มีน้ำใจนักกีฬาอย่างแท้จริง

ปัจจุบันมวยโบราณจะมีการแสดงรำให้เห็นที่จังหวัดสกลนครเท่านั้น แต่จากการส่งเสริมให้มีการแสดงรำมวยโบราณอย่างเอาจริงเอาจังตลอดช่วงชีวิตของครูจำลอง นวลมณี ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาหลายแห่งฝึกหัดรำมวยโบราณไว้สืบเนื่องต่อมานับเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงมวยโบราณไว้คู่กับเมืองสกลนคร มีการเผยแพร่สู่สาธารณชนในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ รวมทั้งมีการเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ต่าง ๆ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันแต่ละโรงเรียนในจังหวัดสกลนครต่างเห็นความสำคัญของมวยโบราณสกลนครจึงร่วมใจกันสืบสานด้วยการสอนรำมวยโบราณกันมากขึ้น ทำให้เยาวชนได้มีโอกาสศึกษาและฝึกฝนจนรำมวยโบราณได้จนเป็นที่น่าชื่นชมยิ่ง และต่อมาในภายหลังได้มีการต่อยอดดัดแปลงจังหวะและท่าเต้นให้เป็นการรำมวยในรูปแบบแอโรบิค หรือเป็นการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพของผู้สูงอายุและบุคคลทั่วไป จึงนับเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงมวยโบราณอีกทางหนึ่ง



ขอขอบคุณ

รัตนะ แสนงาม อาจารย์ ๒ ระดับ ๗ โรงเรียนสกลนครพัฒนศึกษา จ.สกลนคร
ธานินทร์ โล่อุทัย อาจารย์หมวดศิลปศึกษา โรงเรียนสกลราชวิทยานุกูล จ.สกลนคร

ข้อมูลเพิ่มเติม

http://bit.ly/cul2-a4

เอกสารการอ้างอิง

พรสวรรค์ วงศ์กาฬสินธุ์. ๒๕๔๕. หนังสืออ่านเพิ่มเติมตามความต้องการของท้องถิ่นระดับมัธยมศึกษา มวยโบราณสกลนคร: การต่อสู้สู่ศิลปะการแสดง. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

ธานินทร์ โล่อุทัย. ๒๕๔๐. มวยโบราณสกลนคร. วิทยานิพนธ์ (ศศ.ม.ไทยคดีศึกษา เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บ้านศิลปินแห่งชาติ
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ประหยัด พงษ์ดำ







หอศิลป์ Palazzo Pavone
แหล่งเรียนรู้ด้านทัศนศิลป์ ภาพพิมพ์ และงานจิตรกรรม
ณ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
นัดหมายการเข้าชมได้ที่หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๑-๔๒๗-๘๙๐๗

เป็นเวลายาวนานหลายทศวรรษมาแล้ว ที่ชื่อเสียงของ **"ผีตาโขน"** เป็นที่รู้จักขึ้นมาในประเทศไทยและขจรขจายออกไปในดินแดนอื่น

ในทางรูปธรรมผีตาโขนเป็นภูมิปัญญาอันเอกอุ และกุศโลบายอันแยบยล ที่ดำรงคงอยู่กับกาลเวลามาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เป็นวัฒนธรรมการละเล่นของท้องถิ่นอันทรงคุณค่าที่ชาวอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลย ยังคงอนุรักษ์ไว้ตราบจนทุกวันนี้เพื่อให้ลูกหลานไทยได้ศึกษาเรียนรู้ถึงรากเหง้าและแก่นแท้แห่งอัตลักษณ์ของชาวด่านซ้ายอันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

นอกจากนี้การละเล่นผีตาโขนยังเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมการบวงสรวงบูชาวิญญาณแห่งบรรพชนที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อกันว่าจะดลบันดาลให้ความสุขสมบูรณ์พูนผลแก่บ้านเมืองได้




ผีตาโขน
หน้ากากแห่งอารยธรรม และตำนานอันเกริกไกร



การละเล่นผีตาโขนมีมาแต่โบราณกาลอาจเป็นร้อยปีแล้ว แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด ผ่านการตกผลึกถ่ายทอดพิธีกรรมมาจากบรรพชนหลายๆ รุ่น ผีตาโขนเป็นการละเล่นส่วนหนึ่งในงานประเพณีบุญหลวงของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นสีสันแห่งการเฉลิมฉลองในงานบุญหลวง โดยเฉพาะในพิธีอันเชิญพระเวสสันดร และนางมัทรีเข้าเมือง ตามฮีตเดือนสี่ (บุญพระเวสส์) ของชาวอีสาน

ชาวด่านซ้าย ได้รวมเอางานบุญฮีตเดือนสี่ บุญพระเวสส์ ฮีตเดือนห้า บุญสงกรานต์ ฮีตเดือนหก บุญบั้งไฟ และฮีตเดือนเจ็ด บุญซำฮะ มาจัดขึ้นพร้อมๆ กัน ในช่วงเดือนเจ็ด ซึ่งมักจะอยู่ระหว่างปลายเดือนมิถุนายน ถึงช่วงต้นเดือนกรกฎาคมของทุกปี

แต่เดิมเรียกการละเล่นผีตาโขนว่า **"ผีตามคน"** มาในงานบุญพระเวสส์ ต่อมาจึงเรียกเพี้ยนมาเป็นผีตาโขน ซึ่งเป็นการละเล่นที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณของบรรพบุรุษ ต่อมาการละเล่นผีตาโขน มีการปรับเปลี่ยนผสมผสานให้เป็นการละเล่นที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

แท้จริงแล้วการละเล่นผีตาโขนคือการผสมผสานการนับถือพุทธศาสนากับความเชื่อในวิญญาณของบรรพชน ให้เกิดพัฒนาการเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้ชุมชนรักใคร่ ทั้งยังเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่ช่วยควบคุมสังคมให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีได้เป็นอย่างดี





“แก่นสำคัญของการละเล่นผีตาโขน คือนำเอาตำนานพระเวสสันดรชาดก พระชาติที่ ๑๐ ของพระพุทธเจ้าในตอนที่พระเวสสันดร เดินทางกลับเข้าเมือง บรรดาผีป่า สัมพเวสีมากมายต่างพากันมาส่งเสด็จจนถึงในเมือง และถือโอกาสเที่ยวชมบ้านเมือง เพราะไม่เคยเห็นมาก่อน ชาวบ้านไปเจอผีเข้าต่างตื่นตกใจกลัว เพราะถูกผีแลบลิ้นปลิ้นตาหลอก แต่เมื่อบรรดาผีป่ากลับคืนสู่ป่า เหล่าพวกผีจะนำพาความโชคร้ายทุกข์โศกโรคภัยทั้งหลายทั้งปวงกลับออกจากเมืองตามไปด้วย”

อีกแง่มุมที่สำคัญของการละเล่นแห่ผีตาโขน ยังเกี่ยวข้องผูกพันกับตำนานแห่งพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองด่านซ้ายคือ พระธาตุศรีสองรัก ที่เชื่อกันว่าสร้างขึ้นโดยพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต โดยมีเรื่องเล่าว่าคู่รักคู่หนึ่งถูกกีดกันความรัก ได้พากันหนีหลบเข้าไปอยู่ในอุโมงค์ที่เก็บทรัพย์สินของวัด แล้วทั้งคู่ตายไปด้วยกันในอุโมงค์กลายเป็นเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม มีหน้าที่ในการดูแลรักษาองค์พระธาตุตลอดมา

การละเล่นผีตาโขน ในวันแรกจะเริ่มต้นทำพิธีบายศรีที่บ้านของเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียมในภาคเช้า เด็ก ๆ จะช่วยกันจัดหาเศษผ้ามาเย็บเป็นเสื้อผ้าของผีตาโขน หาอุปกรณ์คือหวดนึ่งข้าวเหนียว และก้านมะพร้าวมาทำหน้ากากผีตาโขนด้วยการวาดลวดลายเพิ่มสีสันเป็นผีตาโขนที่หน้าตาน่ากลัว

นอกจากนั้นยังมีการนำ "หมากกะแหล่ง" หรือกระดึงผูกคอวัวควายมาทำเป็นเครื่องประดับ ผูกที่เอว เมื่อเดินหรือเต้นเป็นจังหวะ หมากกะแหล่งก็จะส่งเสียงดังน่าฟังและเป็นจังหวะครึกครื้นสนุกสนาน

รวมทั้งผีตาโขนแต่ละตนจะมีดาบไม้ เป็นอาวุธประจำกาย เพื่อเอาไว้ล้อหลอกสาว ๆ และเด็ก ๆ ให้วิ่งหนีกันอย่างสนุกสนาน ทั้งอายทั้งขำ เพราะปลายดาบนั้นจะแกะสลักเป็นรูปอวัยวะเพศชายทาสีแดงให้เห็นอย่างเด่นชัด การเล่นแบบนี้ไม่ถือเป็นเรื่องหยาบคาย เพราะมีความเชื่อกันว่าหากนำอวัยวะเพศชายมาเล่นในพิธีแห่ และงานบุญบั้งไฟจะทำให้พระยาแถนพอใจ ช่วยบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าว และพืชพันธุ์ธัญญาหารจะอุดมสมบูรณ์

ตอนบ่ายจะเป็นพิธีการแห่ขบวนผีตาโขน ประกอบด้วยผีตาโขนใหญ่ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียมสร้างจากไม้ไผ่สานขนาดใหญ่กว่าคนธรรมดาประมาณ ๒ เท่า ประดับตกแต่งรูปร่างหน้าตาด้วยเศษวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เวลาแห่ คนแห่จะเข้าไปอยู่ข้างในตัวหุ่น แต่ละปีชาวด่านซ้ายจะทำผีตาโขนใหญ่เพียง ๒ ตัวเท่านั้น คือผีตาโขนชายและหญิงอย่างละตัว ผู้มีหน้าที่สร้างผีตาโขนใหญ่จะมีเฉพาะกลุ่มเท่านั้น คนอื่นไม่มีสิทธิ์ทำต้องได้รับอนุญาตจากร่างทรงของเจ้าพ่อกวนก่อน ซึ่งต้องทำทุกปีหรือทำติดต่อกันอย่างน้อยเป็นเวลา ๓ ปี

ส่วนผีตาโขนเล็ก ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ หญิงหรือชาย มีสิทธิ์ทำและเข้าร่วมในขบวนแห่ได้ทุกคน หน้ากากผีตาโขนเล็กทำจากโคนของก้านมะพร้าวและหวดนึ่งข้าวเหนียว นำมาติดกันแล้วเขียนหน้าตา ทำจมูกเหมือนใบหน้าผี ส่วนชุดจะนิยมใช้สีฉูดฉาดบาดตา คลุมร่างกายมิดชิด



ผีตาโขนใหญ่



หน้ากากผีตาโขนสมัยก่อนใบหน้าจะใช้ไม้นุ่นทำจมูกสั้น ๆ คล้ายจมูกคน ใช้สีที่ได้จากธรรมชาติ จะไม่ปรากฏลวดลายที่เด่นชัด เพราะเน้นให้หน้ากากมีความลึกลับน่ากลัว ส่วนหน้ากากผีตาโขนสมัยต่อมาจะมีความสวยสดงดงามละเอียดและประณีตขึ้นกว่าเดิม หวดที่ใช้ครอบศีรษะจะใช้หวดใหม่ ส่วนหน้ากากผีตาโขนมีความยาวขึ้น รวมทั้งจมูกที่โค้งงอยาวคล้ายงวงช้าง สีที่ใช้ทาจะมีทั้งสีพลาสติกและสีน้ำมันซึ่งให้ความมันวาวและคงทน

ด้านความสัมพันธ์ของหน้ากากผีตาโขนกับวิถีชุมชนอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พบว่าหน้ากากผีตาโขนมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก เพราะมีความเชื่อว่าการจัดทำหน้ากากผีตาโขนเข้าร่วมแสดงในงานของทุกปี เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำหน้ากากไปลอยน้ำ ถือเป็นการปล่อยผีสางทุกข์โศก สิ่งอัปมงคลต่าง ๆ นานาให้ไหลออกจากเมืองไปตามแม่น้ำ หรือถอดกองรวมกันไว้ที่นอกวัดแห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อให้หายเสนียดจัญไร ห้ามนำเข้าบ้าน ซึ่งถือเป็นการทิ้งความทุกข์ยากและสิ่งเลวร้ายไป



อีกนัยหนึ่ง การละเล่นผีตาโขนในสมัยโบราณคือการเล่นเพื่อขอรับบริจาค เช่นในสมัยก่อนที่การคมนาคมลำบากเมื่อมีการจัดงานประเพณีบุญหลวง จะมีประชาชนจากถิ่นอื่นมาร่วมในงานด้วยเป็นจำนวนมาก ชาวด่านซ้ายซึ่งเป็นเจ้าภาพจะต้องเตรียมหาอาหาร หมากพลู เหล้ายาไว้คอยต้อนรับคนต่างถิ่นที่จะมาในงาน จึงต้องมีการออกไปขอรับบริจาคสิ่งของเหล่านี้มาไว้ที่วัด แต่เนื่องด้วยผู้ที่ออกไปขอบริจาคต้องการอำพรางตัว จึงสวมหน้ากากผีตาโขนเพื่อให้ไม่มีใครจำได้ แท้จริงแล้วหน้ากากผีตาโขนคือตัวแทนที่แสดงออกทางความเชื่อเกี่ยวกับผี เกี่ยวกับความลึกลับน่ากลัวหรือสิ่งไม่ดี แต่อีกด้านหนึ่งหน้ากากผีตาโขนจัดว่าเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือ ร่วมใจ ความสามัคคี และการสืบสานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชุมชนให้ดำรงสืบต่อ

ส่วนพิธีในวันที่สอง เริ่มตั้งแต่เช้าเป็นการออกอาละวาดไปทั่วเมืองด่านซ้ายของผีตาโขน เป็นที่สนุกสนานครึกครื้นไปทั่วเมือง มีนักท่องเที่ยวจำนวนนับหมื่นคน เดินทางมาร่วมชมอย่างคับคั่ง บนถนนเต็มไปด้วยรอยยิ้ม เสียงหัวเราะและความตื่นตาตื่นใจในสีสันของการละเล่นนี้

ในช่วงบ่ายจะเป็นพิธีจุดบั้งไฟขอฝน มีการประกวดประชัน แข่งขันกันหลายประเภท จากหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ อย่างน่าตื่นตาตื่นใจ

หลังจากที่ได้รับการบรรจุให้อยู่ในแผนการพัฒนาของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เมื่อทศวรรษก่อน การละเล่นผีตาโขน ได้ส่งผลทางเศรษฐกิจขึ้นมากมายต่อชาวอำเภอด่านซ้าย โดยทำให้เกิดรายได้จากการจ้างงาน การบริการโรงแรม ที่พัก การขนส่ง และรายได้จากการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง และทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ขึ้นมากมาย และยังสนับสนุนการท่องเที่ยวในด้านอื่น ๆ ทั่วทั้งจังหวัดเลย เช่น ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ การท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ในโบราณสถาน และแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ทั่วทั้งจังหวัดเลยตามไปด้วย

การละเล่นผีตาโขนจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในวันเสาร์-อาทิตย์ หลังวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี หลังจากงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก

ปีนี้สำหรับท่านที่สนใจ อย่าลืมแวะไปเที่ยวชม เพราะผีตาโขน คือหน้ากากแห่งอารยธรรม และตำนานอันเกริกไกร หนึ่งเดียวในประเทศไทย ที่จะประทับตราตรึงใจผู้ที่ได้ไปชมอีกตราบนานเท่านาน

ข้อมูลเพิ่มเติม

http://bit.ly/cul2-a5

ปลาร้า





> *ส้มตำปูปลาร้านะ ได้ได้เดี๋ยวจัดให้ แม่ค้านี่อะไรนะ ปล้าร้าทรงเครื่อง แล้วนั่นล่ะ ปลาร้าหลนจ๊ะ ชอบแบบไหน? ปลาร้าถุงละเท่าไหร่ ป้าปลาร้านี่ขายอย่างไร แล้วแต่ปลาจ้ะ ปลากระดี่ ปลาสร้อย ปลาซิว ก็คนละราคา ปลาร้าเขาทำกันอย่างไร แล้วเขาทำกันที่ไหนนะ*

ปลาร้า เปิดพจนานุกรม บอกไว้ว่า ปลาร้า น. ปลาหมักเกลือ ใส่ข้าวคั่วใช้เป็นเครื่องจิ้ม ปลาแดก (ถิ่น-อีสาน) น. จากความหมายข้างต้น แปลว่า ปลาร้าและปลาแดกคืออันเดียวกัน ของกินยอดนิยมที่พจนานุกรมยังบรรจุคำไว้ไม่มีลืม

ปลาร้า เป็นศิลปะการถนอมอาหาร และสามารถเก็บไว้กินในระยะยาว ที่สำคัญเป็นอาหารที่ทรงคุณค่าทางโภชนาการ ในปลาร้ามีสารอาหารอันใดบ้าง ในปลาร้าจะประกอบด้วย คาร์โบไฮเดรท ๑.๗๕ กรัม ไขมัน ๖.๐ กรัม โปรตีน ๑๔.๕ กรัม พลังงาน ๑๑๗.๕ กิโลแคลอรี่ สารอาหารในน้ำปลาร้า ไขมัน ๐.๖ กรัม โปรตีน ๓.๒ กรัม พลังงาน ๑๘.๒ กิโลแคลอรี่ ปลาร้ายังมีวิตามินแร่ธาตุต่าง ๆ ทั้งวิตามินเอ บีหนึ่ง บีสิบสอง ไนอาซีน แคลเซียม ฟอสฟอรัส และเหล็ก ปลาร้าจัดเป็นอาหารที่มีแคลเซียมสูง การกินปลาร้าดีกว่าการซื้อแคลเซียมแคปซูลมารับประทานเสียอีก มากินปลาร้ากันเถอะ

ปลาร้าในวรรณกรรม

วรรณกรรมที่เอ่ยถึงปลาร้า มีอยู่ในโคลงโลกนิติ หรือโคลงสุภาษิตของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร กวีในสมัยรัชกาลที่ ๓ หลังจากท่านไหว้ครูเป็นโคลงสองสามบทแล้ว บทแรกที่เป็นเนื้อหาในการสอนชีวิต ท่านก็หยิบปลาร้ามาเปรียบเทียบสอนใจ ท่านทรงนิพนธ์ไว้ดังนี้

ปลาร้าพันห่อด้วย ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา คละคลุ้ง
คือคนหมู่ไปหา คบเพื่อน พาลนา
ได้แต่ร้ายร้ายฟุ้ง เฟื่องให้เสียพงศ์

ปลาร้าเลยเป็นผู้ร้าย ชวนให้ไม่เหลียวแลมอง เพราะกลิ่นเหม็น พาลทำให้ไม่ชอบปลาร้าไปด้วย ท่านมองว่าการคบคนพาลก็ทำให้มีแต่ความเสื่อมเสีย ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย แต่ท่านนิพนธ์แล้วได้บรรยากาศ ใบก็เหม็นคาวปลาคละคลุ้ง มองปลาร้าในด้านความเหม็น และความเหม็นของปลาร้าทำให้ใบคาเหม็นไปด้วย ต้องถามแฟนพันธุ์แท้ปลาร้าว่า ปลาร้าเหม็นหรือหอมกันแน่

ปลาร้าอีสาน ปลาร้าร้อยเอ็ด

คำผญาอีสานว่า *“ข้าวอยู่นาปลาอยู่ห้วย..แม่นเพิ่นทานปันแจก เฮ็ดปลาแดกไว้ถ้าเลี้ยงลูกน้อยผู้คอยจ้ำพ่อบ่มี ใบตองดีแม่สิปิ้งหมกให้..มาไวไวคำแก้วอย่าแอ่วจ่ม ซินมีสิได้กินแกงอ่อมต้มลาบก้อยซอยซิ้นขม..คำเอย”* (คำผญา ทองแดง) สะท้อนภาพปลาแดก ปลาร้าเป็นหัวใจสำคัญของวิถีชีวิตคนอีสาน

ได้มีโอกาสขอความรู้ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องการทำปลาร้า เพราะทำมาตลอดชีวิต ทำไว้กินเอง สะอาดถูกอนามัย ปลอดภัย ไว้ใจเชื่อมือทำกินเองอร่อยกว่าซื้อของเขา **ยายพาว ผลาผล** อายุ ๖๗ ปี แห่งทุ่งกว้างวังอีผุย บ้านหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด บอกว่าตั้งแต่เด็ก ๆ ยายก็เห็นคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ทำปลาร้ากันเรื่อยมา ใช้ปลาอะไรก็ได้ส่วนใหญ่แถวนี้ ใช้ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาดุกนา ปลาตะเพียนขาว ส่วนตัวเล็ก ๆ ใช้ปลากระดี่ ปลาซิว ซึ่งยายพาวก็ต้องพึ่งพาบริการ การหาปลาจากตาเทียน ผลาผล ซึ่งเป็นนักสานแหและชำนาญการหาปลาเอามาให้ เมื่อได้ปลามาแล้วก็มาขอดเกล็ด ผ่าท้องควักเอาไส้ออกแล้วล้างให้สะอาด ภาชนะคือไห ก็ต้องล้างให้สะอาดคว่ำทิ้งไว้ให้แห้งสนิท แล้วเอาปลาใส่กาละมัง ใส่ข้าวคั่วและรำ อัตราส่วนมีดังนี้ ปลา ๒ ส่วน เกลือ ๑ ส่วน ข้าวคั่ว ๑ ขีด รำข้าว ๑ ใน ๓ เอาทั้งหมดคลุกเคล้าให้เข้ากัน ถ้าปลาตัวใหญ่ต้องบั้งเสียก่อน แล้วเอาบรรจุลงไห ปิดให้สนิท ทิ้งไว้เดือนหนึ่ง เปิดออกดู กดอัดปลาให้แน่น แล้วเก็บไว้อีก ๓ เดือน ก็ใช้ได้ ถ้าเก็บเป็นปี จะได้น้ำปลาไว้กิน สาเหตุที่ปลาร้าเกิดมีหนอนขึ้น เพราะไม่สะอาด ยายพาวบอกเคล็ดลับ **หัวใจของปลาร้าต้องสะอาด**



ยายพาว ผลาผล
แห่งบ้านหนองหิน
เมืองสรวง ร้อยเอ็ด
เป็นผู้ทำปลาร้าไว้กิน
มาตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบัน

คนดังกับปลาร้า ไมค์ ภิรมย์พร

หรือพรภิรมย์ พินทะปะกัง จากอุดรธานี เจ้าของผลงานลือลั่น ยาใจคนจน เป็นแฟนคนจนต้องทนหน่อยน้อง ยังสืบสานการทำปลาร้า และธุรกิจปลาร้าของไมค์ไม่ใช่ธรรมดา เป็นปลาร้าที่ส่งออกไปต่างประเทศ ทำไมเป็นนักร้องอยู่ดีดี จึงหันมาทำปลาร้า ไมค์ ภิรมย์พร บอกว่า

“ต้องการยกระดับปลาร้า ภูมิปัญญาของคนอีสานให้มีความภาคภูมิใจ เพราะหลายคนเขาจะดูถูกว่าคนอีสานกินปลาร้า แต่ว่าปลาร้าเราตอนนี้มันสะอาดสามารถยกระดับขึ้นมาอินเตอร์ได้แล้ว คนทั่วโลก คนไทย คนภาคกลางตอนนี้ก็หันมาบริโภคปลาร้ากันหมดแล้ว เพียงแต่ว่าเราจะทำยังไงให้มันสุก สะอาด มีความมั่นใจมากขึ้น แต่ส่วนหนึ่งเราก็มุ่งหวังไปทางธุรกิจของเรา เราเองก็เติบโตมากับปลาร้า เราใช้ความสามารถที่มีอยู่มาพัฒนาตรงนี้ในการประกอบอาชีพนี้ต่อไป”

ปลาร้าของไมค์ ภิรมย์พร ไปต่างประเทศ ไมค์บอกว่า *“ปลาร้า สะอาด มีมาตรฐาน อร่อย เราก็ส่งออกไปออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ซึ่งมีตัวแทนนำเข้าที่นั่น ก็ค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป เวลาไปโชว์ตัวต่างประเทศก็ไปเปิดบูท ปลาร้าในประเทศวางขายชื่อ ยาใจ ในต่างประเทศชื่อ แซ่บไมค์”* ธรรมดาเสียที่ไหน ปลาร้าไมค์ ภิรมย์พร





▲ คลองบางปลาร้า หน้าวัดบางปลาร้า ที่มาแห่งชื่อของบางแตในอดีต



▲ วัดบางปลาร้า อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วัดศูนย์รวมของชาวบ้านบางปลาร้า

ปลาร้าที่บางปลาร้า

บางปลาร้า มีอยู่หลายแห่ง คลองบางปลาร้าอยู่อำเภอบางพลี สมุทรปราการ แต่บ้านบางปลาร้าไม่มีชื่อคลองก็เปลี่ยนไป คนนิยมเรียกเป็นคลองกู้พารามากกว่าคลองบางปลาร้า

บางปลาร้า ที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อ เป็นบ้านบางตาเถร เดิมชื่อตำบลบางปลาร้า เหตุเพราะว่าพื้นที่ตำบลบางปลาร้าเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งมีปลาชุกชุมมากชาวบ้านนิยมทำปลาร้าปลาเค็มไว้รับประทาน ต่อมาประชากรมีจำนวนมากขึ้น ได้แยกตำบลเป็นตำบลบางตาเถร เนื่องมาจากในตำบลมีพระเถระผู้ใหญ่หลายรูป คำว่า เถร มาจากพระเถระผู้ใหญ่ ตั้งมาแล้วประมาณ ๑๐๐ ปี ชื่อบางปลาร้าหายไป วันนี้เหลือแต่ชื่อประตูน้ำบางปลาร้า แล้ววันนี้ยังจะมีบางปลาร้าที่ยังคงมีปลาร้าอยู่บ้างหรือไม่

บางปลาร้า อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ยังคงรักษาชื่อ เอกลักษณ์ของบ้านบางปลาร้าไว้ได้ไม่เปลี่ยนแปลง แต่เมื่อศึกษาประวัติความเป็นมาแล้วแท้ที่จริงบ้านบางปลาร้านั้น เดิมไม่ได้ชื่อบางปลาร้าแต่อย่างใด แต่ทำไมจึงมาใช้ชื่อ บางปลาร้า

พระครูวิเศษวรธรรม เจ้าอาวาสวัดบางปลาร้า ท่านบอกว่า เดิมชื่อบ้านบางแขยง วัดบางแขยง เหตุเพราะที่นี่มีปลาแขยงชุกชุมมาก เมื่อก่อนนี้ ที่คลองบางแขยงหรือคลองบางปลาร้าหน้าวัดนี่ปลาแขยงมากทอดแหโครมเดียวต้องมานั่งเอาปลาออกอยู่นาน จึงจะลงไปทอดใหม่ได้ วันนี้คลองบางปลาร้า หาปลาได้ยากเต็มที สมัยก่อนนั้นมีปลาแขยงมาก ชาวบ้านเขาก็เอามาแปรรูป ไปทำปลาร้าทำกันทุกบ้านทั้งหมู่บ้านจนขึ้นชื่อ แล้วคนก็นิยมเรียกบ้านบางปลาร้า เลยเปลี่ยนชื่อจากบ้านบางแขยง วัดบางแขยงมาเป็นบ้านบางปลาร้า วัดบางปลาร้าเสียเลย นับเป็นร้อยปีแล้วที่เปลี่ยนแปลงมา บอกให้รู้ที่บางนี้มีที่มาจากการทำปลาร้ากันทั้งบางด้วยความภูมิใจ

ผู้ใหญ่สุชาติ อ่อนน้อม อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ บอกว่า บ้านบางปลาร้าจะอยู่ที่หมู่ที่ ๔ และหมู่ที่ ๕ ส่วนตำบลบางปลาร้าอยู่ด้วยกัน ๘ หมู่ ผู้ใหญ่บอกว่าเมื่อก่อนมีปลามาก ปลาพื้นบ้านในคลองเราจะมี ปลาชะโด ปลาฉลาด ปลากด ปลาช่อน ปลาสร้อย ปลาหมอ ปลาดุก ปลาแขยง การหาปลามีทั้งทอดแหหาปลา และยกยอ เมื่อก่อนที่บ้านก็ทำปลาร้าส่งขายโดยทำปลาร้ามากสุด ๒๐๐ ถึง ๓๐๐ โอ่ง ช่วงนั้นในราวปีพ.ศ. ๒๕๒๖ ปลาร้ากิโลกรัมละ ๑๐ สลึง ถึง ๓ บาท อย่างมากไม่เกิน ๕ บาท อยู่ไม่ได้ก็ต้องเลิกกิจการการทำปลาร้าไป ชาวบ้านแถวนี้เขาทำปลาร้าเป็นกันทุกบ้าน สืบทอดมาตั้งแต่คนรุ่นปู่รุ่นย่า ทำปลาร้าไม่เป็นเสียชื่อคนบางปลาร้าหมด ผู้ใหญ่กล่าว

ขั้นตอนการทำปลาร้า



๑ ทอดแหหาปลาตามแหล่งน้ำต่าง ๆ หาได้มาก ๆ หลังจากทำอาหารแล้ว ก็เอามาทำปลาร้าเก็บไว้กินนาน ๆ



๒ ปลาที่ใช้ทำปลาร้า จะเป็นปลาอะไรก็ได้ ต้องขอดเกล็ด เอาไส้ออกล้างให้สะอาด



๓ นำปลา เกลือ รำข้าว และข้าวคั่วผสมตามสัดส่วน



๔ คลุกส่วนผสมทั้งหมดให้เข้ากัน



๕ บรรจุปลาที่คลุกแล้วลงในภาชนะและปิดให้สนิทแน่นอย่างดี



๖ ปลาร้าที่ทำจากปลากระดี่



ยายส้มลิ้ม จันทร์ดี
แห่งบ้านบางปลาร้า
บ้านสร้าง ปราจีนบุรี



ปลาร้าทอดอีกรูปแบบของการนำปลาร้ามาทำเป็นอาหาร
หอมชวนกินไม่น้อย

ไปดูคนบางปลาร้าทำปลาร้าดีกว่า

ยายส้มลิ้ม ดวงจันทร์ วัย ๗๒ ปี ที่ยังคงทำปลาร้าไว้กินเป็นปกติของชาวบางปลาร้า ยายส้มลิ้มบอกว่า ทำปลาร้ามาตั้งแต่เด็ก ๆ แถวนี้เป็นท้องทุ่งท้องนา มีวัดบางปลาร้าเป็นวัดเล็ก ๆ ของหมู่บ้าน ยายเป็นคนบางปลาร้าแม่เรียนรู้มาจากยาย และแม่ก็ส่งต่อมาถึงรุ่นลูกคือยายส้มลิ้ม ในวันนี้ เริ่มทำปลาร้าจริง ๆ ก็เมื่อออกเรือนมามีครอบครัว เราก็ต้องทำไว้กินเอง ก็เรียนรู้มาจากรุ่นแม่จึงทำได้ไม่ยาก แล้วยายส้มลิ้มก็ลงมือนำปลาที่ได้มาขอดเกล็ด ผ่าท้องเอาไส้ออกเรียบร้อยล้างจนสะอาดนำมาใส่กาละมังแล้วคลุกสูตรยายส้มลิ้มบอกว่า ปลา ๑ กิโลกรัม ใส่เกลือ ๒ ขีด รำ ข้าวคั่ว ใส่พอสมควร ใส่พอกลบปลาได้ คลุกให้เข้ากันแล้วก็บรรจุลงไหภาชนะที่คลุกและไหต้องสะอาด ต้องไม่มีน้ำเข้าไปในไหเลย ไม่เช่นนั้น ปลาร้าจะเหม็น แล้วหมักเก็บไว้ ๖ เดือน ก็ใช้ได้ ถ้าเปิดออกมาแล้วน้ำท่วมปลาร้าแสดงว่าเป็นปลาร้าดี เพราะน้ำจากตัวปลาจะออกมาเอง แต่ถ้าแห้ง ๆ จะไม่ดีนัก

ถามยายส้มลิ้มว่า ทำปลาร้าเก่งหอมอร่อยเช่นนี้ ที่บ้านทำปลาร้ากินกันทุกวันหรือเปล่า? เปล่าหรอก อาทิตย์ละหน เพราะคนรุ่นใหม่รุ่นลูกรุ่นหลานเขาไม่ค่อยจะกินปลาร้าแล้ว คนรุ่นเราก่อนนั้นกินได้ทุกมื้อ อร่อยไม่มีวันเบื่อ แต่สังคมเปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่อาจจะมีอะไรกินที่มากกว่าจนอาจลืมอาหารบรรพบุรุษที่ดีมีคุณค่าทางโภชนาการสูงอย่างปลาร้าไปแล้วก็ได้

แต่ถึงอย่างไร บ้านบางปลาร้า วัดบางปลาร้า อบต.บางปลาร้าที่มีรูปปลาร้าเป็นโลโก้ แห่งอำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี จะยังคงชื่อบ้านบางปลาร้าไว้ไม่เปลี่ยนแปลงและยังมีปลาร้าอร่อยกิน ไม่เสียชื่อบ้านบางปลาร้าอย่างแน่นอน

ขอขอบคุณ
พระครูวิเศษวรธรรม เจ้าอาวาสวัดบางปลาร้า
ผู้ใหญ่สุชาติ อ่อนน้อม
คุณอนุพล วงศ์ทิพนาถ
ยายพาว ตาเทียน ผลาผล
คุณส้มลิ้ม จันทร์ดี
คุณดวงใจ จันทร์ดี
อบต.บางปลาร้า บ้านสร้าง ปราจีนบุรี
คณะครูโรงเรียนบ้านบางปลาร้า อำเภอบ้านสร้าง ปราจีนบุรี

ข้อมูลเพิ่มเติม

http://bit.ly/cul2-a6

ผศ.ดร.หทัยรัตน์ มาประณีต เรียบเรียง

ภาษาโซ่ (ทะวึง)

วจีลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร

พื้นเพ ชาวโซ่ (ทะวึง)

ชาวโซ่ (ทะวึง) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร ที่พูดภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) กลุ่มมอญ-เขมร (Mon-Khmer) สาขาย่อยเวียตติก (Vietic) อาจสับสนกับกลุ่มโซ่ในอำเภอกุสุมาลย์ (โซ่กุสุมาลย์) จังหวัดสกลนครซึ่งกลุ่มภาษาแตกต่างกัน แต่อยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติกเช่นเดียวกัน ชาวโซ่มีถิ่นฐานดั้งเดิมในหมู่บ้านทะวึง เมืองคำเกิด แขวงคำม่วน สปป.ลาว จนกระทั่งอาณาจักรสยามกับล้านช้าง (สมัยนั้นยังถือเป็นอาณาบริเวณของสยาม) มีเหตุกระทบกระทั่งกันระหว่างปีพ.ศ. ๒๓๖๘ ถึง ๒๓๗๐ อีกทั้งประเทศฝรั่งเศสเข้ายึดดินแดนในปีพ.ศ. ๒๔๓๖ ทำให้ชาวทะวึงได้อพยพหนีภัยสงครามข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่สยามจนถึงชายป่าเทือกเขาภูพาน กระทั่งตั้งหลักปักฐานในปัจจุบันที่ตำบลปทุมวาปี มีประชากรประมาณ ๒,๔๐๐ คน จำนวน ๘๐๖ หลังคาเรือน อาศัยอยู่ร่วมกับชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น ญ้อ ผู้ไท และลาวอีสาน เครื่องแต่งกายของชาวโซ่ (ทะวึง) ในอดีต ผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นเกล้าผม สวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แขนยาว ติดกระดุมเงินกระดุมทอง ส่วนผู้ชายนุ่งโสร่งสีขาวแบบโจงกระเบน สวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แต่ปัจจุบันเครื่องแต่งกายได้แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัยแล้ว ชาวโซ่ (ทะวึง) นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ รับจ้างทั่วไป และงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น สานเสื่อใบเตย ทอผ้า เป็นต้น



ผลงานหนังสือขนาดใหญ่ ภาษาโซ่ (ทะวึง)

วิกฤติของภาษาโซ่ (ทะวึง)

ภาษาโซ่ (ทะวึง) เป็นเพียงภาษาพูดไม่มีระบบตัวอักษร ซึ่งกำลังอยู่ในภาวะวิกฤต เพราะเหลือผู้ที่ยังพูดและฟังภาษาโซ่ (ทะวึง) ได้จริงจังประมาณ ๘๐๐ ถึง ๑,๐๐๐ คน พบเฉพาะบ้านหนองแวง บ้านหนองเจริญ บ้านหนองม่วง และบ้านดงสร้างคำ สาเหตุที่ทำให้ภาษาโซ่ (ทะวึง) เสี่ยงต่อการสูญหายมาจากทัศนคติต่อการใช้ภาษาของตนเอง ที่กลุ่มคนอื่นๆ ฟังแล้วไม่เข้าใจ มักถูกผู้อื่นติเตียนล้อเลียน หรือถูกข่มขู่ว่าจะทำร้ายร่างกาย เมื่อออกจากหมู่บ้าน ชาวโซ่ (ทะวึง) จะไม่ยอมพูดภาษาของตนเลย นอกเหนือจากนี้ กลุ่มชาติพันธุ์อื่นก็มีทัศนคติในด้านลบต่อภาษาโซ่ (ทะวึง) ว่าเป็นภาษาของคนป่าคนดงอีกด้วย เนื่องจากการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง หาของป่ามาขาย ไม่ชอบใช้ชีวิตแบบคนเมือง จึงถูกเหยียดหยาม อีกทั้ง ชาวโซ่ (ทะวึง) อยู่ร่วมกับหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และมีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ จึงพูดภาษาอื่นๆ ได้ เช่น ภาษาลาว ภาษาญ้อ ภาษาผู้ไท และภาษาไทยภาคอีสาน เป็นต้น ด้วยความแตกต่างทางภาษาจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ก่อเกิดปมในใจของชาวโซ่ (ทะวึง) จนไม่กล้าที่จะพูดภาษาโซ่ (ทะวึง) กับชาวโซ่ (ทะวึง) ด้วยกันเอง โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนชาวโซ่ (ทะวึง) ที่มีการศึกษาและเกิดการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์จะไม่พูดภาษาโซ่เลย จึงมักพบว่ามีพูดกันเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ ยกตัวอย่างเช่น คำเรียก พ่อ แม่ ที่เป็นภาษาโซ่ (ทะวึง) ใช้คำว่า อ็อง = พ่อ และ เม้อ = แม่ แต่เยาวชนมักจะใช้คำว่า (อี)โพะ = พ่อ และ (อี)เมะ = แม่ ซึ่งเป็นคำในภาษาญ้อ เป็นต้น





การฟื้นฟูและถ่ายทอดภาษาโซ่ (ทะวึง)

ก่อนที่ภาษาโซ่ (ทะวึง) จะเปลี่ยนแปลงไปมากกว่านี้ จนไม่เหลือรูปแบบภาษาดั้งเดิม จึงต้องมีการพัฒนาระบบตัวเขียน โดยสร้างหลักเกณฑ์การเขียนที่ถูกต้องด้วยตัวอักษรไทยตามการออกเสียงผสมผสานความมีจิตสำนึกในการปกป้องภาษาของเจ้าของภาษา จึงจะทำให้การสร้างระบบตัวเขียนมีประสิทธิภาพ เกิดการสืบทอดและการดำรงอยู่ของภาษาของตนต่อไป ในปัจจุบันภาษาโซ่ (ทะวึง) มีคำศัพท์และคำเชื่อมข้อความหรือประโยคเข้ามาปนในการใช้ภาษามากขึ้น เช่น การเรียงคำเป็นแบบประธาน กริยา และกรรม ที่คล้ายคลึงกับภาษาไทย และคำเชื่อมข้อความหรือประโยคมักจะเป็นภาษาไทยอีสาน

ผลจากการฟื้นฟูภาษาโซ่ (ทะวึง) ทำให้มีพยัญชนะต้น ๑๙ ตัว ได้แก่ ก- ค- ง- จ- ซ- ย- ญ- ด- ต- ท- น- บ- ป- พ- ม- ล- ว- อ- ฮ- ยกตัวอย่างเช่น ก = กา (ไก่) ย =ยี (เม่น) และ ว = วอง (หม้อ) เป็นต้น พยัญชนะท้ายหรือตัวสะกด ๑๐ ตัว ได้แก่ –ก –ง –ซ –ด –บ –น –ม –ว –ย –ฮ อาทิเช่น –ซ = กุซ (ไฟ) –น = กู้น (หมู) และ –ม = เปม (พระจันทร์) สำหรับสระมี ๑๗ ตัว ได้แก่ อะ อา อิ อี อึ อื อุ อู เอ แอ โอ เออ เอาะ ออ เอีย เอือ อัว ดังตัวอย่างเช่น บัง = หน่อไม้ จึง = เท้า และ เยียน = ปลาไหล (ประมงค์ สุขชิน และคณะ. ๒๕๕๐) นอกจากนี้ ภาษาโซ่กำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนาระบบเสียงวรรณยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาไทยอีสาน จนมี ๓ เสียง เช่น คำว่า แกน = แก่นไม้ (เสียงวรรณยุกต์ระดับกลาง) ต่างจากคำว่า แก้น = มด (เสียงวรรณยุกต์ขึ้น-ตก)

นอกจากจะพัฒนาระบบตัวเขียนของภาษาโซ่ (ทะวึง) แล้ว มียังการจัดทำพจนานุกรมฉบับชาวบ้าน ได้รวบรวมคำศัพท์และจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น หมวดตัวเลข หมวดร่างกาย หมวดสัตว์ หมวดเครื่องใช้ หมวดสี หมวดเครื่องสำอาง หมวดอาชีพ หมวดธรรมชาติ เป็นต้น คำศัพท์ในหมวดสัตว์ ตัวอย่างเช่น โอง = ช้าง คะโบน = ตัวนิ่ม ก้าตะกอ = ปลาดุก เป็นต้น สำหรับตัวอย่างคำศัพท์ในหมวดธรรมชาติ เช่น คะลาง = แดด กุซจั้น = ไฟไหม้ คะลองปะแทน = ก้อนเมฆ เป็นต้น อีกทั้ง ยังสามารถสืบค้นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวโซ่ (ทะวึง) ได้อีกด้วย เช่น วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ จะมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงปู่ตา เพื่อให้ท่านปกป้องคุ้มครอง โดยชาวบ้านจะไม่ออกนอกหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าจะได้รับอันตรายและมีการกินเลี้ยงฉลองกันภายในหมู่บ้าน เดือน ๖ จะมีการเลี้ยงผีตาแฮก

ตัวนังซือพาซาโซ่ (ทะวึง)

ตัวต้น

ก	ค	ง	จ	ซ
				
กา	แค	งัว	จ้อ	ซี
ไก่	จระเข้	วัว	หมา	มือ
ญ	**ด**	**ต**	**ท**	**น**
				
ญีม	โดก	ตี้ย	ทั่ง	เน้ต
หัวใจ	เรือ	ถ้วยแกง	ไม้	คอ
บ	**ป**	**พ**	**ม**	**ย**
	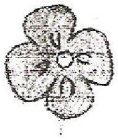			
โบ	โปง	พะเลอ	มัด	ยี
นกฮูก	ดอกไม้	ลูกหมาก	ตา	เม่น
ล	**ว**	**อ**	**ฮ**	
		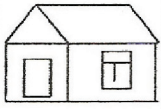		
ลุก	วอง	อุฮ	ฮ็อก	
งู	หม้อ	บ้าน	คางคก	

โครงการ "การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวไทยโซ่ (ทะวึง)
ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร"
โดย นายเทวี โคตรสระ และคณะ ๒๕๔๘

ตัวท้าย

- ก	- ง	- ซ	- ด	- บ
				
ฮ็อก	ทั่ง	กุซ	มัด	กะซี้ม
คางคก	ไม้	ไฟ	ตา	ตะขาบ
- น	**- ม**	**- ว**	**- ย**	**- ฮ**
				
กุ้น	เปม	อ้าว	ดี้ย	อุฮ
หมู	พระจันทร์	เสื้อ	ถ้วยแกง	บ้าน

โครงการ "การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวไทยโซ่ (ทะวึง)
ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร"
โดย นายเทวี โคตรสระ และคณะ ๒๕๔๘

หรือผีนา หากแต่บางเดือนมีประเพณีคล้ายคนไทยอีสาน เช่น เดือน ๑๐ ทำบุญข้าวสาก และ เดือน ๑๒ จัดลอยกระทง เนื่องจากการผสมผสานกันเป็นเวลานาน จนไม่สามารถแยกออกว่าประเพณีไหนเป็นของชาวโซ่ (ทะวึง) ที่แท้จริง รวมทั้งยังได้รื้อฟื้นการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและวิธีรักษาแบบดั้งเดิม เช่น การเป่า การฝังเข็ม เป็นต้น

เมื่อมีการฟื้นฟูภาษาโซ่ (ทะวึง) ก้าวย่างต่อไป จึงเป็นการถ่ายทอดไปสู่เยาวชนเพื่อสร้างความตระหนักและจิตสำนึกถึงความเป็นลูกหลานชาวโซ่ (ทะวึง) และมีให้มรดกภูมิปัญญาทางภาษาชาติพันธุ์ของตนสูญหายไป ด้วยการนำภาษาโซ่ (ทะวึง) เข้าสู่การเรียนการสอนในระบบโรงเรียน มีการทดลองสอนภาษาในรูปแบบกิจกรรมเสริมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ณ โรงเรียนบ้านหนองม่วง และโรงเรียนบ้านหนองแวง เป็นการอ่าน การพูด และการเขียนผ่านแบบเรียนถ่ายโอนภาษาโซ่ (ทะวึง) หนังสือเล่มเล็ก ๗๒ เรื่อง เป็นเรื่องสั้นที่อ่านเข้าใจง่าย ประโยคไม่ซับซ้อน มีความยาวประมาณ ๘ หน้า และหนังสือเล่มยักษ์ จำนวน ๒๕ เรื่อง เนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวโซ่ (ทะวึง) ตัวหนังสือจะขนาดใหญ่และมีภาพประกอบ อีกทั้งยังมีการทดลองทำข้อสอบภาษาโซ่ (ทะวึง) ด้วย

ตัวซะล่ะพาซาโซ่ (ทะวึง)

ซะล่ะ

-ะ/-า		ิ- / ี-		ึ- / ื-	
					
บัง	กา	ตีย	จึง	มึ้ง	ฮึด
หน่อไม้	ไก่	หนอน	เท้า	ไซ	บุหรี่
ุ- / ู-		เ -	แ-ะ / แ-	โ-ะ / โ-	เ-อ
					
ลุก	กู้น	เปม	แก้น	โอง	เนิ้ด
งู	หมู	พระจันทร์	มด	ช้าง	คอ
เ-าะ / -อ		เ-ีย / เ-ือ		-ัว	
					
ญอซ	ดอ	เยียน	เซือ	งัว	
ตั๊กแตนตำข้าว	ลิง	ปลาไหล	ฟูก	วัว	

ตัววันนะยุกโซ่ (ทะวึง)

◌่-	◌-	◌้-	◌่-	◌-	◌้-
		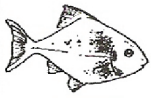			
ทั่ง	กา	ก้า	ฮ่าน	แกน	แก้น
ไม้	ไก่	ปลา	ห่าน	แตงกวา	มด

โครงการ "การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวไทยโซ่ (ทะวึง)
ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร"
โดย นายเทวี โคตรสระ และคณะ ๒๕๔๘



สรุปส่งท้าย*ภาษาโซ่ (ทะอึง)*

ภาษาโซ่ (ทะวึง) สะท้อนถึงอัตลักษณ์ที่พบเฉพาะในชาวโซ่ (ทะวึง) หากแต่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์และความไม่เข้าใจระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ทำให้ชาวโซ่ (ทะวึง) เกิดความรู้สึกอับอายหวาดระแวงไม่กล้าจะพูดภาษาของตนแม้กระทั่งระหว่างชาวโซ่ (ทะวึง) ด้วยกันเอง หากปล่อยเนิ่นนานไป ชาวโซ่ (ทะวึง) อาจสูญเสียรากเหง้าและมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีใช่ภาษาเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงเรื่องของสมุนไพร การรักษาสุขภาพ หรือเรื่องการจักสาน ที่บรรพบุรุษได้คิดค้นและสั่งสมมาให้ลูกหลาน ดังนั้น การกระตุ้นจิตสำนึกสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ภาษาโซ่ (ทะวึง) ของหน่วยงานและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ชุมชนเจ้าของภาษา จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ อาจเริ่มจากการพูดภาษาโซ่ (ทะวึง) ในงานต่าง ๆ จนเกิดความเคยชิน เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานอวมงคล งานแข่งขันกีฬา เป็นต้น อีกทั้ง ต้องสอดแทรกองค์ความรู้ภาษาโซ่ (ทะวึง) ในระบบโรงเรียน เพื่อให้เยาวชนได้รับการถ่ายทอดจากครูภูมิปัญญาชาวโซ่ (ทะวึง) จนสามารถสืบทอดไปยังรุ่นต่อ ๆ ไปได้ และไม่อายที่จะบอกใครว่าพวกเขาเป็นคนโซ่ (ทะวึง)

เอกสารการอ้างอิง

กุมารี ลาภอาภรณ์. ๒๕๕๖. ภาษาโซ่ (ทะวึง). พิธีประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

จิตติมา พลิคามิน. ๒๕๕๒, ๒๓ สิงหาคม. ชาวโซ่ทะวึง ความภูมิใจยังไม่สิ้น. ข่าวสดรายวัน. ปีที่ ๑๙. ฉบับ ๖๘๔๒.

เบญจมาส ขำสกุล. ๒๕๔๑. ทัศนคติและการใช้ภาษาโส้ที่มีต่อกลุ่มตนเอง : กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองแวง ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประมงค์ สุขชิน และคณะ. ๒๕๕๐. แนวทางการพัฒนาภาษาโซ่ (ทะวึง) จากชุมชนเข้าสู่ระบบโรงเรียน ต.ปทุมวาปี อ. ส่องดาว จ.สกลนคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปรีดาพร ศรีสาคร. ๒๕๕๑. ไวยากรณ์ภาษาโซ่ (ทะวึง). ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย. ม.ป.ป. กระบวนการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาของชาวโซ่ (ทะวึง) ความพยายามที่ไม่มีวันสูญสิ้น. สืบค้นวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๗

เทวี โคตรสระ และคณะ.๒๕๔๘.การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวไทยโซ่ (ทะวึง) ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

มูลนิธิอุบลรัตน์ในพระบรมราชินูปถัมภ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม และ คุณสวลี ผกาพันธุ์ เสนอ

คอนเสิร์ต

เมื่อเพลงพาไป ...@ Sawalee

เสาร์ที่ 26 และ อาทิตย์ที่ 27 กรกฎาคม 2557

เวลา 14.00 น.

ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย





"วงกาญจนะผลิน" ควบคุมโดย จิรวุฒิ กาญจนะผลิน
และ "วงดนตรีสุนทราภรณ์" ในความควบคุมของครูดำ-พูลสุข สุริยพงษ์รังษี

บัตรราคา 4,000 3,000 2,500
2,000 1,500 1,000 800 500

ที่ไทยทิคเก็ตเมเจอร์ โทร. 02-262-3456

ฝ่ายกิจกรรมตรีนิตี้เรดิโอ โทร.02-636-6800-1, 02-636-6825 และ 089-444-1831



ภาพ: นิติกร กรัยวิเชียร

บานเย็น รากแก่น
ราชินีหมอลำประยุกต์

“หมอลำ” เป็นสุดยอดเพลงพื้นบ้านทางภาคอีสาน ด้วยเนื้อหาที่สะท้อนวิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบชาวอีสานอย่างเที่ยงแท้ บวกกับจังหวะทำนองการขับร้องที่สนุกสนาน ผสานดนตรีพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์ ทำให้ศิลปินหมอลำกลายเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมของชาวอีสานอย่างแยกไม่ออก และมีศิลปินหมอลำเกิดขึ้นมากมาย แต่ด้วยความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของ **“บานเย็น รากแก่น”** หนึ่งในศิลปินหมอลำที่มีผลงานมาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ได้รับสมญานามว่าเป็น **“ราชินีหมอลำ”**

ย้อนฮอยบานเย็น

“หมอลำ” เกิดจากการผสมคำ ๒ คำ คือ “หมอ” หมายถึง ผู้รู้ ผู้ชำนาญ และ “ลำ” หมายถึง เพลง บทกลอน ดังนั้น หมอลำ จึงหมายถึง “ผู้ที่มีความชำนาญในการขับร้องเพลงหรือร่ายกลอน” โดยเฉพาะบทเพลงพื้นถิ่นแถบอีสาน และหนึ่งในหมอลำที่มีผลงานมากมายนั่นก็คือ “นิตยา รากแก่น” หรือ “บานเย็น รากแก่น” ชื่อที่ใช้ในการแสดง อันเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในฐานะนักร้องหมอลำลูกทุ่งหญิงชาวอีสาน เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ จังหวัดอุบลราชธานี สมรสกับ “คุณเทพบุตร วิมลชัยฤกษ์” มีบุตรสาว ๒ คน บุตรชาย ๑ คน ในอดีตแม่บานเย็นเริ่มต้นชีวิตหมอลำหลังจากจบการศึกษาประถมปีที่ ๔ โดยเป็นศิษย์ “ครูหนูเวียง แก้วประเสริฐ” ซึ่งเป็นหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุบลราชธานีและได้ทุ่มเทฝึกซ้อมอย่างหนักทั้งกลอนลำ ท่าฟ้อนรำ จนสามารถขึ้นเวทีแสดงหมอลำกลอนได้ในขณะที่มีอายุเพียง ๑๔ ปี และรับงานแสดงหมอลำเป็นอาชีพมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สำหรับผลงานเพลงที่สร้างชื่อจนเป็นที่รู้จัก ได้แก่ “เพลงงิ้วต่องต้อนอ้อนผู้บ่าว” รวมทั้งลำเพลิน และลำเรื่องต่อกลอนอีกมากมาย ด้วยความเฉลียวฉลาดในการด้นกลอน บวกกับปฏิภาณไหวพริบ อีกทั้งมีน้ำเสียงไพเราะ ส่งผลให้เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ชมอย่างต่อเนื่อง

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ แม่บานเย็นก็ตั้งวงดนตรี “ลูกทุ่งหมอลำ บานเย็น รากแก่น” รับงานแสดงในจังหวัดต่าง ๆ จนได้รับการขนานนามว่า “ราชินีหมอลำ” และด้วยความไม่หยุดนิ่งในการแสดง ชอบพลิกแพลงประยุกต์ศาสตร์ต่าง ๆ ร่วมกับการแสดง ไม่ว่าจะเป็นการรำฟ้อน การออกแบบชุดการแสดง จึงทำให้มีคนขนานนามต่อว่าเป็น “หมอลำประยุกต์”

แรกเริ่มนั้นเข้าสู่วงการอุตสาหกรรมบันเทิงในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยการร้องเพลงหมอลำแนวอนุรักษ์ และแนวร่วมสมัย รวมทั้งได้บันทึกเสียงในสังกัดค่ายเพลงต่าง ๆ เช่น ค่ายเสียงสยาม บริษัทนิธิทัศน์ บริษัทแคนซอ บริษัทท็อปไลน์มิวสิค เป็นต้น กระทั่งมีผลงานเพลงออกสู่สายตาสาธารณชนเป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปแบบของอัลบั้มเพลง มิวสิควิดีโอ และการแสดงคอนเสิร์ตสำคัญ ๆ จนกลายเป็นศิลปินพื้นบ้านที่ได้รับการยอมรับ และยกย่องในพื้นที่สื่อสาธารณะอย่างกว้างขวาง



จากเด็กขี้อายฉายแววศิลปิน

เมื่อยังเด็กนั้น แม่บานเย็นค่อนข้างจะเป็นเด็กเรียบร้อย ขี้อาย ไม่ค่อยกล้าแสดงออกนัก เมื่อจะพูดก็พูดเบา ๆ นิ่ง ๆ แต่เนื่องจากคุณพ่อคุณแม่ซึ่งก็คือ *"คุณแม่เหมือยและคุณพ่อสุดตา รากแก่น"* ชื่นชอบในศิลปะการแสดงหมอลำ และอยากให้ลูกสาวเป็นนักร้องหมอลำ ทางญาติ ๆ จึงปรึกษาหารือกัน เพื่อที่จะทำให้แม่บานเย็นไปเรียนร้องหมอลำ แต่ด้วยอุปนิสัยที่เป็นคนขี้อาย ก็ปฏิเสธในทันที เพราะไม่กล้าแสดงออกบนเวที

แต่ถึงกระนั้นแม่ของแม่บานเย็นก็ออกอุบายให้เลือกระหว่างไปขายไอติมหลอดกับเรียนร้องหมอลำ ซึ่งการขายไอติมหลอดสมัยนั้นจะต้องสะพายถังไอติมแล้วก็เดินขายตามหมู่บ้าน ซึ่งในความคิดของแม่บานเย็นเห็นว่าจะต้องอายมากกว่าการเป็นหมอลำแน่นอน จึงได้ตัดสินใจไปเรียนร้องหมอลำในที่สุด และด้วยการสนับสนุนและช่วยสอนหลังเลิกเรียนจากครูหนูเวียงทุก ๆ วัน แม่เหมือยจะควบคุมและเคี่ยวเข็ญให้ท่องจำกลอนลำให้ได้อย่างน้อยวันละ ๑ กลอนลำ ซึ่งแต่ละกลอนจะมีความยาวเท่ากับเพลงลูกทุ่ง ๓ - ๔ เพลงต่อกัน

แต่ด้วยความที่ถูกบังคับให้เรียนร้องหมอลำตั้งแต่แรก ก็เลยไม่มีความสุขนัก อีกทั้งยังกลัวพ่อแม่ตี ดังนั้นพอเห็นเนื้อเพลงหมอลำก็ง่วง และแอบงีบหลับ กระทั่งแม่เหมือยแอบย่องเอาน้ำมาสาดก็เคยมี ซึ่งพอเห็นแม่มาแม่บานเย็นเป็นต้องสะดุ้งตื่นขึ้นมาร้องหมอลำโดยอัตโนมัติทันที

ร่ำเรียนหมอลำอยู่ประมาณ ๒ ปี เรียนรู้กลอนของหมอลำหลากหลาย มีทั้งลำสั้น ลำยาว ลำเต้ย เต้ยพม่า เต้ยหัวโนนตาล เป็นต้น ด้วยการท่องกลอนลำมากมายกว่า ๕๐๐ กลอน ทั้งเดี่ยว ทั้งคู่ เพื่อไว้ใช้ร้องโต้กันไปกันมากับหมอลำฝ่ายชาย กระทั่งสามารถออกแสดงหมอลำได้ ขณะที่มีอายุเพียง ๑๔ ปีเท่านั้น นับได้ว่าเป็นก้าวแรกของการแสดงหมอลำของแม่บานเย็น และเริ่มโด่งดังตั้งแต่อายุ ๑๗ ปี แม้ขณะนั้นจะยังไม่ชอบหมอลำนัก เนื่องจากถูกบังคับตั้งแต่แรก แต่ปัจจุบันนี้หมอลำคือชีวิตจิตใจของแม่บานเย็น เรียกได้ว่าชอบมาก ขนาดลูก ๆ บอกให้เลิกร้องหมอลำเพราะไม่สบาย ก็ยังไม่เลิกเลยทีเดียว และทำให้ระลึกถึงพระคุณพ่อแม่ที่เคี่ยวเข็ญให้ร้องหมอลำทุกครั้งไป

พัฒนาการในการแสดงหมอลำของแม่บานเย็นมีมาอย่างต่อเนื่อง จากตอนแรกที่ลำเดี่ยว ก็เริ่มมุ่งสู่การแสดงหมอลำกลอน (ลำคู่) โดยใช้ความสามารถในการลำกลอนตามแบบฉบับที่ครูสอน ร่วมกับปฏิภาณไหวพริบที่เฉลียวฉลาด ทำให้สามารถด้นกลอนสดแข่งกับหมอลำชายที่ลำคู่กันได้อย่างสมน้ำสมเนื้อ บางครั้งแม้หมอลำคู่จะเป็นผู้ใหญ่กว่า มีอายุและประสบการณ์ในการร้องหมอลำมากกว่า แต่แม่บานเย็นก็มักจะชนะในการลำคู่อยู่บ่อย ๆ เนื่องจากมีความสามารถในการร้องโต้ตอบ โดยใช้ปฏิภาณไหวพริบได้ดี น้ำเสียงไพเราะ มีลีลาการฟ้อนรำอ่อนช้อยสวยงาม ประกอบกับมีรูปร่างหน้าตาสวย จึงทำให้แม่บานเย็นเป็นศิลปินหมอลำที่ผู้คนให้ความนิยมชมชอบมากขึ้นเรื่อย ๆ




KARAOKE



ก้าวสู่หมอลำประยุกต์

ถึงแม้ว่าแม่บานเย็นเป็นศิลปินที่มีรากฐานมาจากศิลปะการแสดงพื้นบ้าน แต่ก็ไม่หยุดนิ่งในการแสดง มีการพัฒนารูปแบบและเนื้อหาในการแสดงอย่างสร้างสรรค์มาโดยตลอด ทั้งวิธีการร้องที่มีเอกลักษณ์ เช่น การใช้น้ำเสียงลูกเอื้อน การเลือกใช้ดนตรีผสมร่วมกัน ระหว่างเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานกับเครื่องดนตรีสากลอย่างลงตัว การแต่งกายที่ออกแบบตัดเย็บด้วยตนเองจากวัตถุดิบผ้าอีสาน จนเกิดรูปแบบแฟชั่นที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นทุกครั้งที่เปิดการแสดง

รวมทั้งมีการสร้างสรรค์การฟ้อนรำที่ผสมผสานแม่ท่าโบราณกับนาฏยลีลาที่ออกแบบใหม่ เช่น ท่าฟ้อนเถาวัลย์ ท่าฟ้อนภมรเคล้า ท่าฟ้อนลมหวน ท่าฟ้อนเหินหรรษ์ ท่าฟ้อนปีกสะบัดน้ำ ท่าฟ้อนลำแพน เป็นต้น อีกทั้งยังทำงานอุทิศตนให้กับการยกระดับมาตรฐานหมอลำอย่างจริงจังมายาวนานถึง ๔ ทศวรรษ ในฐานะที่เป็นผู้อนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะศิลปะเพลงพื้นบ้านอีสานให้เป็นที่รู้จักไปทั่วโลก

โดยประเทศที่เคยไปเปิดการแสดงมีอยู่หลายประเทศ เช่น ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา แคนาดา เยอรมัน อังกฤษ เดนมาร์ก คูเวต ชิลี ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้อุทิศตนเป็นครูผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการขับร้องกลอนลำ และแบบแผนลีลาฟ้อนรำให้แก่ลูกศิษย์ ทั้งในสถาบันการศึกษาและผู้สนใจอื่น ๆ จนเกิดหมอลำรุ่นใหม่ และศิลปินนักร้องนักเต้นอีสานออกมารับใช้สังคมเป็นจำนวนมาก



เอกลักษณ์โดดเด่นถ่ายทอดสู่สังคม

แม่บานเย็นมีแนวการร้องเพลงที่โดดเด่น โดยใช้เทคนิคการเอื้อน ทั้งการเอื้อนสั้น เพื่อเชื่อมระหว่างคำร้อง การเอื้อนยาวเพื่อเกริ่นนำ และการเอื้อนผสมการเล่นลูกคอ นอกจากนั้นยังมีเทคนิคการควบคุมเสียงที่ดี โดยใช้เสียงสูงต่ำถ่ายทอดอารมณ์เพลงได้กลมกลืนกับเนื้อร้อง และเทคนิคการออกเสียงคำร้องที่ละเอียดชัดเจน ประกอบกับดนตรีในการแสดงและการบันทึกเสียงทุกชุด จะใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสาน เช่น แคน ซอ โปงลาง ฯลฯ ผสมเครื่องดนตรีสากล บรรเลงร่วมกันอย่างกลมกลืน

นอกจากนี้ลีลาการร่ายรำก็เป็นการผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์ไทย-อีสาน และนาฏศิลป์สากล ซึ่งเป็นลีลาท่ารำที่ได้ค้นคิดประดิษฐ์ขึ้นมาเอง จนได้ชื่อว่า เป็นการฟ้อนรำตามรูปแบบของแม่บานเย็น ทำให้ผู้ติดตามผลงานเพลงชื่นชอบ และประทับใจ





ความโดดเด่นอีกอย่างนั่นก็คือ การแต่งกายของแม่บานเย็นและนักแสดงประกอบจะใช้ชุดร่วมสมัย ผสมกลมกลืนกันระหว่างแฟชั่นไทยกับต่างประเทศ ปรับประยุกต์จากประสบการณ์เดินสายแสดงทั้งไทยและต่างประเทศ และสำคัญที่ทุกชุดจะต้องมีคือการแสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยอีสาน ใช้ผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมเป็นหลักในการตัดเย็บ ประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับสวยงาม

ด้วยความมุ่งมั่นที่จะให้ศิลปะการแสดงพื้นบ้านหมอลำได้มีการสืบทอดและคงอยู่ตลอดไป ทำให้แม่บานเย็นคิดค้นเทคนิคการร้องหมอลำ เพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้สนใจ ทั้งยังได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน แก่นักศึกษาโปรแกรมวิชาดนตรีและโปรแกรมนาฏศิลป์ ตั้งแต่ชั้นปีที่ ๑ - ๔ ของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี กระทั่งนักศึกษาหลายคนมีความรู้และประสบการณ์ จนยึดเป็นอาชีพได้และในปีที่ผ่านมาแม่บานเย็นได้รับการเชิดชูเกียรติเป็น "ศิลปินแห่งชาติ" สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน - หมอลำ) ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้กับแม่บานเย็น รากแก่น เป็นอย่างยิ่ง

เอกสารการอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๕๖). คำประกาศเกียรติคุณ นางนิตยา รากแก่น ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดง พื้นบ้าน-หมอลำ)



คำพูน บุญทวี



นักสู้ลูกอีสาน

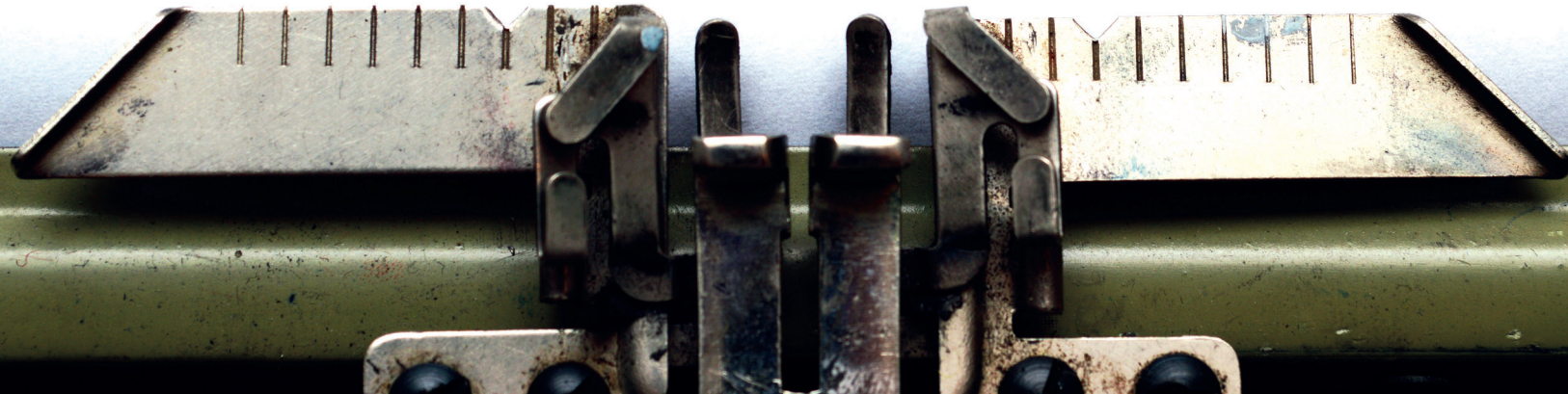

คำพูน บุญทวี ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ พุทธศักราช ๒๕๔๔ มีชื่อเดิมว่า คูน เกิดเมื่อ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ที่บ้านทรายมูล ตำบลทรายมูล อำเภอยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันคือตำบลทรายมูล อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร เสียชีวิตแล้วด้วยอาการหัวใจวายเฉียบพลัน สิริอายุได้ ๗๔ ปี

หลังจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนปรีชาบัณฑิต คำพูนทำงานหลายอย่างในจังหวัดภาคอีสาน เป็นหัวหน้าคณะรำวง และขายยาเร่ ต่อมาเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เป็นกรรมกรรับจ้างรายวันที่ท่าเรือคลองเตย เป็นคนเลี้ยงม้าแข่ง เป็นสารถีสามล้อ ขายผลไม้รีดนมวัว ฯลฯ จนกระทั่งสอบบรรจุเป็นครูได้ที่จังหวัดพัทลุง จึงสอนหนังสืออยู่ ๑๑ ปี แล้วเปลี่ยนไปทำงานเป็นผู้คุมนักโทษในเรือนจำจังหวัดพัทลุง ต่อมาสอบเป็นข้าราชการกรมราชทัณฑ์ได้ ย้ายไปประจำอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดระนอง ตามลำดับ ได้แต่งงานกับนางประพิศ ณ พัทลุง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ มีบุตร ๖ คน เมื่ออายุได้ ๔๐ เศษๆ คำพูนลาออกจากราชการเพื่อเขียนหนังสือ หลังภรรยาคนแรกเสียชีวิต เขามีภรรยาใหม่ชื่อ ลันนา เจริญสิทธิชัย ทั้งสองร่วมกันทำสำนักพิมพ์โป๊ยเซียนเพื่อพิมพ์หนังสือของครอบครัว

คำพูนเริ่มเขียนหนังสือเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ ครั้งยังเป็นผู้คุมนักโทษ เขามุมานะอ่านหนังสือ และลองเขียนเรื่องสั้น เรื่องสั้นเรื่องแรกได้ส่งไปที่นิตยสารฟ้าเมืองไทย ของ อาจินต์ ปัญจพรรค์ชื่อ **"ความรักในเหวลึก"** อาจินต์ ปัญจพรรค์ลงพิมพ์ให้พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเรื่องเป็น **"นิทานลูกทุ่ง"** และสนับสนุนให้เขียนหนังสือต่อไปโดยใช้สำนวนลีลาของตัวเอง คำพูนจึงมีกำลังใจในการเขียนหนังสือ ต่อมาได้เขียนนวนิยายเรื่องแรกคือ มนุษย์ ๑๐๐ คุก จากนั้นก็เขียนหนังสือเรื่อยมาทั้งเรื่องสั้น นวนิยาย และสารคดี คำพูนไม่ได้ศึกษาศาสตร์และศิลปะแห่งการประพันธ์มาจากที่ใด แต่จุดเด่นในงานเขียนของเขาคือ การเล่าเรื่องจากประสบการณ์จริง ทำให้ได้รับรสอารมณ์เข้มข้นและถ่ายทอดเป็นภาพจินตนาการที่ชัดเจนด้วยภาพ เสียง และการเคลื่อนไหว ประสบการณ์ชีวิตที่คำพูนตักตวงมาสร้างสรรค์เป็นงานเขียนได้ไม่รู้จบ คือ ประสบการณ์จากการทำงานในคุก และ วิถีชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน

หลังจากเขียนหนังสือมาประมาณ ๖ ปี คำพูนรู้สึกว่าหมดเรื่องจะเขียน อาจินต์ ปัญจพรรค์ จึงได้แนะนำให้อ่านหนังสือ บ้านเล็กในป่าใหญ่ ผลงานการแปลของ “สุคนธรส” เพื่อเป็นแนวทางในการเขียนเรื่องราววิถีชีวิตของชาวอีสาน จนเป็นที่มาของนวนิยายเชิงอัตชีวประวัติที่คำพูนตั้งชื่อเรื่องในตอนแรกว่า ชีวิตของลูกผู้ชายชื่อคำพูน บุญทวี แต่เมื่ออาจินต์ ปัญจพรรค์ ได้อ่านต้นฉบับแล้ว ได้แนะนำว่าน่าจะใช้ชื่อว่า **ลูกอีสาน** เพราะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับคนอีสาน นวนิยายเรื่องนี้ลงพิมพ์เป็นตอน ๆ ในนิตยสารฟ้าเมืองไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๘ – ๒๕๑๙ คำพูนกล่าวว่า “เป็นเรื่องชีวิตจริงอิงนิยายของครอบครัวข้าพเจ้ากับเพื่อนบ้านที่ประสบภัยแล้งและความอดอยากปากแห้งสมัยนั้น” นวนิยายเรื่องนี้เป็นงานเขียนที่สร้างชื่อเสียงโด่งดังให้แก่คำพูนอย่างยิ่ง มีสำนักพิมพ์รวมเล่มและส่งเข้าประกวดลูกอีสานได้รับรางวัลดีเด่น ประเภทนวนิยาย จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๙ และกระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาระดับมัธยมปลายด้วย

ในปี ๒๕๒๐ นวนิยายเรื่อง **นายฮ้อยทมิฬ** ได้รับรางวัลชมเชย ประเภทนวนิยายจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ หลังจากนั้นคำพูนจึงลาออกจากการทำงานราชการเป็นผู้คุมนักโทษเพื่อยึดอาชีพนักเขียนเต็มตัว คำพูนสร้างสรรค์งานเขียนทั้งนวนิยาย เรื่องสั้น สารคดี อย่างมีแรงใจและได้รับการต้อนรับจากวงวรรณกรรมอย่างดี อาทิ นวนิยายเรื่อง **นักเลงตราควาย** ได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์รายวัน

นวนิยายเรื่อง **ลูกอีสาน** สร้างชื่อเสียงและความปลาบปลื้มปีติอย่างยิ่งแก่คำพูน บุญทวี อีกครั้งหนึ่ง เมื่อได้รับการคัดสรรให้ได้รับรางวัลซีไรท์หรือรางวัลวรรณกรรมยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน ใน พ.ศ. ๒๕๒๒ ทำให้คำพูน บุญทวี เป็นนักเขียนซีไรต์คนไทยคนแรก คำพูนได้รับเชิญให้ไปทัศนศึกษาที่ประเทศฟิลิปปินส์อันเป็นส่วนหนึ่งของรางวัล เมื่อกลับมาจึงเขียนหนังสือ **ลูกอีสานขี่เครื่องบิน**









ต่อมา บริษัทไฟว์สตาร์ซื้อลิขสิทธิ์ ลูกอีสาน ไปสร้างเป็นภาพยนตร์ มี ‘คุณาวุฒิ’ ผู้กำกับคุณภาพที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นผู้กำกับ และออกฉายโรงใน พ.ศ. ๒๕๒๕ อันเป็นปีฉลองกรุงเทพฯ ๒๐๐ ปี ภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นที่กล่าวขวัญในวงการภาพยนตร์จนทุกวันนี้ คำพูนได้ร่วมแสดงด้วยโดยรับบทเป็น ลุงกา นอกจากเป็นภาพยนตร์แล้ว ยังมีการนำไปทำเป็นละครวิทยุ และต่อมาได้รับการแปลภาษาต่างประเทศหลายภาษา เช่น อังกฤษ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และเยอรมัน สร้างความภาคภูมิใจแก่ชาวไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอีสาน เพราะลูกอีสาน นับว่าเป็นวรรณกรรมร่วมสมัยที่เป็นตัวแทนของภูมิภาคอีสานอย่างไม่มีใครปฏิเสธได้ นอกจากนี้ ลูกอีสานได้รับคัดเลือกให้เป็น ๑ ใน ๑๐๐ เล่มหนังสือที่คนไทยควรอ่าน

คำพูน บุญทวี ได้สร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมตลอดจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต นอกจากเรื่องที่กล่าวไปแล้ว มีผลงานนวนิยาย เรื่องสั้นและสารคดี อีกจำนวนไม่น้อย แบ่งเนื้อหาได้เป็น ๕ ประเภท คือ

๑. วิถีชีวิตชาวบ้านพื้นถิ่นอีสาน และตำนานประวัติศาสตร์ คำพูนนำเสนอวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากิน สภาพธรรมชาติ และความเชื่อในอดีตของคนอีสาน และถือว่าเป็นต้นแบบของการนำเสนอวรรณกรรมด้วยภาษาถิ่น เพื่อให้คนทุกภาคได้ประจักษ์ในเสน่ห์ของภาษาอีสาน โดยอธิบายความหมายของศัพท์และสำนวนไว้ในเนื้อเรื่องอย่างแนบเนียน เรื่องประเภทนี้ เช่น **ลูกอีสาน นายฮ้อยทมิฬ เลือดอีสาน อีสานพเนจร ผจญภัยทุ่งกุลาร้องไห้ ลูกลำน้ำโขง เล่าขานตำนานผีภาคอีสาน เกร็ดประวัติศาสตร์อีสาน**

๒. ชีวิตนักโทษและคนในคุก เป็นผลงานที่เขียนขึ้นจากประสบการณ์ช่วงที่ทำงานเป็นผู้คุมนักโทษในเรือนจำต่างๆ นานกว่า ๑๐ ปี เช่น นวนิยายเรื่อง **มนุษย์ ๑๐๐ คุก** เรื่องสั้นหลายชุดเช่น **ตะรางบันเทิง เสียงกระซิบจากโซ่ตรวน ดอกฟ้ากับหมาคุก** สารคดีเรื่อง **คำสารภาพของสิงห์ขี้คุก**

๓. ขบวนการค้าผู้หญิง เป็นผลงานที่สะท้อนให้เห็นถึงขบวนการค้าผู้หญิงในสังคมไทยโดยเฉพาะสาวชาวเหนือและสาวอีสานที่เป็นเหยื่อของขบวนการนี้ มีทั้งนวนิยายและเรื่องสั้น เช่น เรื่อง **นายหน้า แมงดา อาโก โสเภณีเด็ก นรกหนาวในเยอรมัน นักสู้หมู่บ้านตกเขียว**

๔. เรื่องล้อเลียน เสียดสีชีวิตและสังคม ส่วนมากเป็นเรื่องสั้นที่นำเสนอเพื่อสร้างความขบขันบันเทิงแต่สะกิดให้คิด เนื้อหาสะท้อนชีวิตแบบชาวบ้าน สอดแทรกแง่คิดหลากหลาย เช่นเรื่อง **ไอ้โจร ๔๙๙ เสือกเกิดมารวย ลูกทุ่งเข้ากรุง ลาบหัวเราะ นมอีเขียวขึ้นราคา หอมกลิ่นบาทา**

๕. สารคดีท่องเที่ยว เป็นบันทึกการเดินทางไปต่างแดน ได้แก่ **ลูกอีสานขี่เครื่องบิน สีเด่อย่ำเยอรมัน**

"ไพลิน รุ้งรัตน์" นักวิจารณ์แนวหน้าของไทยหรือนักเขียนนามปากกา ชมัยภร แสงกระจ่าง ได้กล่าวถึงผลงานคำพูน บุญทวี ไว้ว่าเป็นงานประเภทแสดงสีสันท้องถิ่น (Local Color) สะท้อนให้เห็นสาระชีวิตของคนอีสาน ทั้งการกินการอยู่ ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย อันเป็นสีสันบรรยากาศของเรื่อง ใช้ลีลาการเขียนแสดงบุคลิกแบบอีสาน คือ เรียบง่าย ซื่อตรง โดยใช้ภาษาและสำเนียงอีสาน หลังจากอ่านผลงานของคำพูน บุญทวี แล้วจะเกิดอาการ ๓ อิ่มด้วยกัน อันได้แก่

๑. *อิ่มภาพ* แม้จะเป็นการสร้างภาพทำซ้ำเพราะเคยมีคนสร้างภาพอีสานแห้งแล้งมามากแล้ว แต่คำพูนประสบความสำเร็จ เพราะเขาสร้างภาพอีสานด้วยเครื่องมือของคนอีสานเอง นั่นก็คือด้วยภาษาและสำเนียงของคนอีสานโดยแท้ ทั้งยังหอบเอาความรักและความภาคภูมิใจใส่ลงไปอย่างล้นหลาม โดยไม่พยายามปกปิดหรือปรุงแต่งจนเกินไปกว่าความเป็นจริง ดังนั้น ความเป็นอีสานของคำพูนจึงปรากฏออกมาอย่างที่เคยปรากฏคือแห้งแล้ง แต่เป็นความแห้งแล้งที่มีทั้งความยิ่งใหญ่ ความน่าอยู่และความมีเลือดเนื้อชีวิตอยู่อย่างครบครันเปิดออกมาอย่างเต็มตา เรียบง่ายและชัดเจนที่สุด

๒. *อิ่มเสียง* นอกจากอิ่มภาพแล้ว เขายังไม่ละเว้นที่จะบันทึกเสียงของภาพนั้นเอาไว้โดยละเอียดอีกด้วย คล้ายกับว่า นอกจากจะมีกล้องชั้นดีแล้ว เขายังมีเครื่องอัดเทปชั้นหนึ่งที่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นตัวอักษรได้อีก ไม่ว่าจะเขียนพรรณนาฉาก พรรณนาพฤติกรรมตัวละครหรือพรรณนาอื่นใด เสียงที่มาพร้อมกับภาพนั้นดูจะเป็นเรื่องปกติธรรมดาของเขาแต่เป็นที่อิ่มหูของคนอ่านอย่างยิ่ง ภาษาของเขาเป็นภาษาที่มีเสียงในแทบทุกถ้อยคำที่เขาสามารถทำได้ ยิ่งงานเขียนในยุคแรก ๆ สองสามเรื่องเสียงในภาพนี้ออกจะ "สนั่น" มากกว่าเรื่องใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง**นายฮ้อยทมิฬ**นั้น แทบจะเรียกได้ว่าเป็นนวนิยายที่มี "เสียงเกริกไกร" กว่าเรื่องใด ๆ เพราะทั้งคนควาย ม้า ป่า เขา และสรรพเสียงทั้งหลายถูกเขาอัดออกมาเป็นตัวอักษรให้นักอ่านได้ฟังกันถ้วนทั่ว เป็นต้นว่าเสียงที่เกิดจากการกระทำของคนไปกระทำต่อสิ่งของหรือสัตว์อย่างใดอย่างหนึ่งทำให้เกิดอาการกระทบกัน เช่น *"สั่งให้ผู้ช่วยตีหัวควายเสียงดัง-โปก ๆ" "แล้วชาย ๑๐ กว่าคนลากไปทางหมู่บ้านเสียงดังกราก ๆ" "แล้วควันไฟก็พวยพุ่งขึ้นเป็นหย่อม ๆ เสียงทำของกินก็ดังขึ้นโป๊ก ๆ" "หยิบขี้ผึ้งบาง ๆ มาเป่าเสกลงพรูด ๆ"* เป็นต้น

๓. *อิ่มรส* นอกจากอิ่มภาพอันมีชีวิตชีวาเคลื่อนไหวได้ อิ่มเสียงที่ระงมไปทั้งเสียงธรรมชาติและเสียงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้ว คำพูนยังทำให้เราอิ่มรสไปด้วยรายละเอียดของการประกอบอาหารของคนอีสาน ทำให้รู้ว่าการกินของคนอีสานเป็นวัฒนธรรมสำคัญ ลีลาเล่าเรื่องการทำอาหารมักจะปรากฏชัดในหลายเรื่อง แต่ที่โดดเด่นมากคือในเรื่อง ลูกอีสาน ซึ่งจะปรากฏเรื่องวัฒนธรรมการกินตั้งแต่ระดับง่าย ๆ ไปจนระดับยากและซับซ้อน มีตั้งแต่ไข่หมกในทรายที่แสนง่าย และที่ง่ายขึ้นไปกว่านั้นอีกคือ กินจักจั่นทั้งสด ๆ ห่อใบกระโดนจิ้มกับแจ่ว มาจนถึงระดับอาหารที่ยากขึ้น เช่น ลาบ อ่อม ก้อย รวมตลอดไปจนถึงการเก็บถนอมอาหารไว้กินวันข้างหน้าเช่น ย่าง ส้ม แดก ตลอดทั้งเรื่องลูกอีสาน การกินเป็นสีสันสำคัญอยู่ตลอดเวลา เห็นได้ชัดว่าชีวิตความแร้นแค้นของคนอีสานนั้นได้ปรับให้วัฒนธรรมการกินมีรายละเอียดมากกว่าคนภาคอื่น

มงกุฎแห่งรางวัลชีวิตของการเป็นนักเขียนที่สร้างความปีติยินดีเป็นที่สุดแก่คำพูน บุญทวีและเพื่อนพ้องในแวดวงวรรณกรรม คือการได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ คำพูนให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนถึงความรู้สึกปลื้มปีติในอาชีพนักเขียนและเกียรติยศแห่งความเป็นศิลปินผู้สร้างงานวรรณศิลป์ว่า

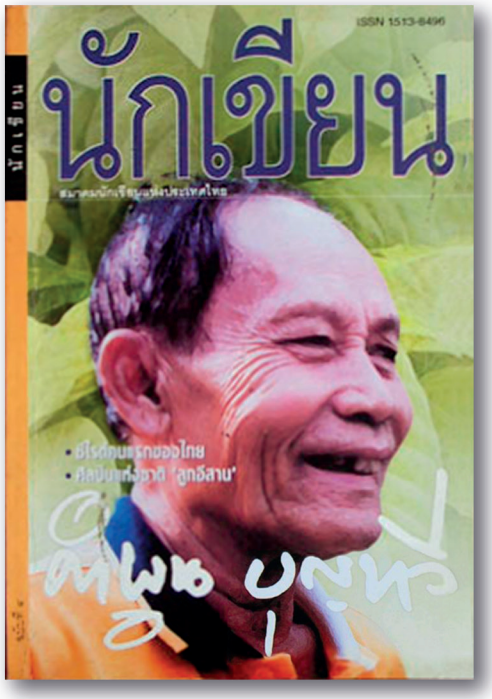

“ไม่มีคำว่าท้อแท้ของนักเขียนที่จะเกิดได้ ถ้าคนไหนท้อแท้มาเป็นนักเขียนไม่ได้ ถ้าคำพูนท้อแท้ก็ไม่มีลูกอีสาน สาบานกับพระเจ้าแล้วว่าฉันจะเป็นนักเขียน จะขอตายกับปากกา เพราะมันรักในสายเลือด การเขียนก็เอาชีวิตคนอีสานแผ่นดินอีสานมาเขียน มันทำให้มีแรงบันดาลใจมีแรงใจมาเขียน ตื่นขึ้นมาตีสามก็เขียนแล้ว มันทำให้ภูมิใจนะ ที่เกิดมาได้เป็นนักเขียน เหมือนพระเจ้าสั่งให้คำพูนมาเกิดบนแผ่นดินอีสาน สั่งให้คำพูนออกจากบ้านมาเดินทางเข้าถนนนักเขียน ภูมิใจมาก โดยเฉพาะลูกอีสานนี้ได้ซีไรต์ก่อนแล้วทีหลังมาได้ศิลปินแห่งชาติ ดีใจจนน้ำตาไหลเลยคืนนั้น”

งานเขียนของคำพูน บุญทวี งดงามด้วยวรรณศิลป์ที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมา สะท้อนภาพวิถีชีวิตของผู้คนชั้นล่างในสังคมไทยที่ต้องเผชิญหน้ากับความยากลำบาก ทั้งภัยธรรมชาติและภัยสังคม คำพูนเน้นย้ำคุณสมบัติสำคัญของความเป็นมนุษย์คือความอดทนมานะบากบั่น และเป็นนักสู้เพื่อผ่านพ้นความทุกข์ยากของชีวิตไปให้ได้ วรรณกรรมของคำพูน บุญทวี จึงเป็นทั้งบันทึกสังคมและสิ่งจรรโลงใจที่มีคุณค่าต่อผู้อ่านตลอดไป





สุด กัณหารัตน์

ครูช่างทำแคนแดนอีสาน

เมื่อเอ่ยถึงเครื่องดนตรีที่บอกกล่าวเล่าถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และความคิดของชาวอีสาน ในจังหวะที่เต็มไปด้วยความสนุกสนาน อันดับต้นๆ ต้องยกให้ “แคน” ด้วยท่วงทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ ประกอบกับภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการประดิษฐ์เครื่องดนตรีจากวัสดุธรรมชาติใกล้ตัว ส่งผลให้แคนได้รับความนิยมในหมู่ศิลปินพื้นบ้านอีสาน นอกจากความไพเราะของเสียงแคนจะถูกบรรเลงจาก “หมอแคน” หรือนักดนตรีผู้เป่าแคนแล้ว “ช่างทำแคน” ก็ถือเป็นอีกหนึ่งบทบาทของผู้สืบสานศิลปะแขนงนี้ให้คงอยู่ ซึ่งในปัจจุบันก็ลดน้อยถอยลงทุกขณะและนับวันยิ่งหาช่างทำแคนที่ฝีมือดีได้ยาก นั่นทำให้ “สุดกัณหารัตน์” หรือ “ครูสุด” หรือ “ช่างสุด” มุ่งมั่นที่จะรักษาภูมิปัญญาในการทำแคนให้คงอยู่สืบไปคู่กับวัฒนธรรมอีสาน





มหัศจรรย์สุ้มเสียงแห่งบรรพชน

“แคน” เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านทางภาคอีสาน ที่ได้รับความนิยมตลอดมา แม้จะผ่านเวลามาเนิ่นนาน ด้วยเสียงดนตรีที่ออกจากเต้าแคนนั้นยากจะหาเครื่องดนตรีอื่นทำได้เสมอเหมือน รวมถึงความเข้ากันกับวิถีชีวิตของชาวอีสานอย่างลงตัว นั่นจึงทำให้เราได้ยินเสียงแคนในเพลงพื้นบ้านทางภาคอีสาน รวมถึงเพลงอีสานยุคใหม่ ๆ ก็ยังคงเสียงของแคนไว้เป็นเอกลักษณ์

ปัจจุบันผู้ที่มีความชำนาญในการทำแคนนั้น ถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับในอดีต เนื่องจากสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยน รวมถึงค่านิยมทางดนตรีที่มีการรับเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาผสมผสาน และเครื่องดนตรีสมัยใหม่ก็เข้ามามีบทบาทไม่น้อย อีกทั้งวัตถุดิบในการทำแคนนั้นหายากกว่าแต่ก่อน เนื่องจากป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกทำลายหายไป ไม้ตามธรรมชาติที่ใช้ทำแคนก็หายากขึ้น แต่ **“ช่างสุด กัณหารัตน์”** ชาวอำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ก็ไม่คิดย่อท้อในการสืบสานเครื่องดนตรีชนิดนี้ให้คงอยู่

ช่างสุดเป็นครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ ๖ ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (การทำแคน) จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา นอกจากจะเป่าแคนไพเราะเสนาะหูแล้ว ช่างสุดยังมีฝีไม้ลายมือในการทำแคนที่หาตัวจับยาก โดยเฉพาะแคนของศิลปินพื้นบ้านหมอลำและหมอแคนในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งต่างก็นิยมใช้แคนของช่างสุด เนื่องจากคุณภาพของแคนดีมีมาตรฐานและมีรูปร่างลักษณะเด่นเห็นได้อย่างชัดเจน ด้วยความที่ช่างสุดอยากจะอนุรักษ์เสียงแคนให้คงอยู่กับแดนอีสานให้ยาวนาน ช่างสุดจึงไม่ลดละที่จะเผยแพร่ภูมิปัญญาในการทำแคนให้แก่ผู้สนใจ และเพื่อให้ผู้ที่หลงใหลในสุ้มเสียงของแคนได้มีแคนที่ดีมีมาตรฐานสำหรับบรรเลงเพลงได้ไพเราะ

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำแคนให้คงอยู่นั้น ช่างสุดได้มีการไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ หลายโรงเรียน โดยเฉพาะที่ “โรงเรียนนาหนองทุ่มวิทยา” ซึ่งช่างสุดจะนำอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการทำแคนไปสอนให้เด็ก ๆ ได้เห็น ได้เรียนรู้กับของจริง เพราะช่างสุดระลึกอยู่เสมอว่า แคนนั้นเป็นต้นตระกูลของผู้คนในภาคอีสาน จึงอยากจะให้ลูกหลานได้อนุรักษ์สืบต่อไว้นาน ๆ โดยช่างสุดได้พยายามอย่างเต็มที่ในการช่วยสืบสานปณิธานนี้จากบรรพบุรุษ ตราบเท่าที่ยังมีแรงอยู่ ซึ่งช่างสุดได้เล่าถึงกระบวนการในการทำแคนไว้เบื้องต้นดังนี้

ในแคนหนึ่งเต้าจะมี "ไม้ลูกแคน" ซึ่งทำมาจากไม้กู่แคนเป็นพืชตระกูลไผ่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติทางภาคอีสานเรียกว่าไม้ไผ่เฮี้ย โดยที่เราไม่ได้ไปปลูก เราก็ไปคัดเลือกเอาไม้เหล่านั้นมาทำเป็นแคน และมี “ไม้เต้าแคน” สำหรับใช้เป็นช่องลม ที่จะควบคุมไม่ให้ลมรั่วออกไปที่อื่น บังคับให้ลมไปที่ลิ้นแคน ซึ่งเต้าแคนจะเป็นตัวอุ้มลมเอาไว้นั่นเอง แล้วก็ต้องมี **“ขี้สูด[๑]”** ขี้สูดเป็นขี้ผึ้งชนิดหนึ่ง เอาไว้ยาแนวตรงเต้าแคน เพื่อไม่ให้ลมรั่วออก และที่สำคัญจะต้องมีโลหะชนิดหนึ่งที่เอาไว้ทำ “ลิ้นแคน” ซึ่งเสียงจะดีหรือไม่ก็อยู่ที่ลิ้นแคน อยู่ที่คุณภาพการทำลิ้น ถ้าได้มาตรฐานก็จะดังดี สุดท้ายก็มัดด้วย **“เถาย่านาง[๒]”** (บางแห่งปรับใช้วัสดุอื่นตามความเหมาะสม เช่น หวาย หรือเชือก เป็นต้น) ตามประวัติความเป็นมา หรือตำนานต่าง ๆ ก็เล่าว่า มีการนำเถาย่านางมามัดแคน ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาอีสานดั้งเดิมแท้ ๆ

ส่วนวิธีการทำแคนนั้นช่างสุดได้แนะนำวิธีการเบื้องต้นดังนี้ คือ แรกเริ่มก็ต้องคัดเลือกไม้ให้ได้มาตรฐาน ลิ้นก็ต้องได้มาตรฐาน การสับลิ้น ต้องทำให้ลิ้นละเอียด เพื่อให้เสียงดังคงที่ ไม่แตก มีความทนทาน ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญ โดยการเทียบเสียงก็มีแบบอย่าง ภาษาอีสานเขาเรียกว่า แคนแพแปด แพเก้า แพสิบ เป็นต้น หลักการก็คือเสียงสูงนั้น ลิ้นกับแพจะอยู่ใกล้กัน ถ้าเสียงต่ำก็ให้ขยับขึ้นไปเป็นระยะ ๆ ตามขั้นเสียง



๑ “ขี้สูด” เกิดจากการทำรังของ “ชันโรง” ซึ่งเป็นผึ้งขนาดเล็กหลายชนิดในวงศ์ Apidae โดยรังจะทำจากขี้ผึ้งผสมดินและยางไม้ มีการเรียกชื่อแตกต่างกันไป เช่น หูด ขี้ตังนี หรือ กินชัน ส่วนทางอีสานเรียกว่า ขี้สูด นั่นเอง

๒ “ย่านาง” เป็นชื่อไม้เถาชนิดหนึ่ง ใช้ต้มกับหน่อไม้แก้รสขื่น รากย่านางใช้ทำยาได้ บ้างก็เรียกเถาวัลย์เขียว


๑

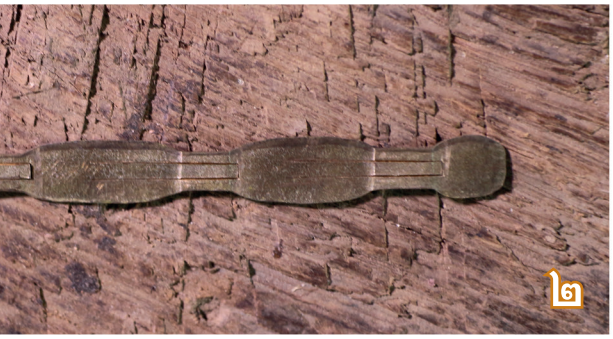
๒


๓


๔

การทำแคนให้ได้คุณภาพดีนั้นจะต้องอาศัยความชำนาญในการทำค่อนข้างสูง โดยเฉพาะ “การเตรียมลิ้นแคน” ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญและละเอียดอ่อน เนื่องจากเสียงแคนจะดังดีไม่ดีนั้น ลิ้นแคนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนด โดยลิ้นแคนทำจากโลหะที่ขนาดเล็กและบางมาก การทำจะต้องระมัดระวังไม่ให้ลิ้นแตกหัก เพราะเสียงแคนจะเกิดจากการสั่นสะเทือนของลิ้นแคนเป็นหลัก ถ้าวัสดุไม่มีคุณภาพ คุณภาพของเสียงก็จะไม่ดี ไม่มีความกังวานของเสียง เสียงที่จะได้ก็ไม่ดีไปด้วย

วัสดุในการทำลิ้นแคนได้แก่ เงิน ทองแดง หรือทองเหลือง ซึ่งวัสดุทั้ง ๓ อย่าง โดยความนิยมแล้วช่างแคนแต่ละคนก็จะใช้ “เงิน” มากที่สุด เนื่องจากให้เสียงกังวานและไพเราะสดใสกว่าโลหะประเภทอื่น แต่ข้อเสียของเงินนั้นคือมีความคงทนน้อย เพราะเงินจะมีความอ่อนมากกว่าทองแดงและทองเหลือง สำหรับทองเหลืองแม้จะคงทน แต่คุณภาพเสียงที่เกิดขึ้นจะไม่มีความกังวาน และเสียงจะไม่สดใสเท่าเงินและทองแดง ดังนั้นช่างสุดจะนิยมนำเหรียญสตางค์แดงไทยมาใช้ โดยนำไปหลอมและตีให้เป็นแผ่น แล้วนำมาสับหรือตัดออกเป็นเส้นเล็ก ๆ เพื่อมาทำเป็นลิ้นแคนในขั้นตอนต่อไป

เมื่อได้แผ่นวัสดุแล้ว ช่างสุดจะนำมาตัดตามแนวยาวออกเป็นเส้น ๆ โดยเมื่อก่อนช่างสุดจะใช้สิ่วขนาดใหญ่ในการตัดแผ่นทอง แต่ในปัจจุบันจะใช้กรรไกรตัดสังกะสี เพราะถ้าใช้สิ่วจะช้า ส่วนการใช้กรรไกรตัดสังกะสีจะได้ความเร็วและตรง ส่วนความมาตรฐานก็ไม่ต่างกัน จากนั้นก็ต้องสับลิ้นแคนให้ได้ระดับเสียงตามที่ต้องการ

อีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญนั่นก็คือ “การตะไบลิ้น” ซึ่งช่างสุด จะมีการตะไบลิ้นบริเวณขอบลิ้นด้านยาว และบริเวณปลายลิ้น เพื่อช่วยในการสั่นสะเทือนขึ้นลงได้ง่ายและสะดวก ไม่ติดกรอบลิ้น โดยใช้ไม้ไผ่เฮี้ยในการตะไบลิ้นนั่นเอง

เมื่อได้ลิ้นแคนซึ่งถือเป็นวัสดุที่สำคัญในการกำหนดทิศทางของเสียงแล้ว ช่างสุดได้อธิบายถึงวิธีการทำแคนดังนี้ ขั้นแรกก็ตัดไม้ลูกแคนให้ได้ตามมาตรฐานกับแคนเล็กแคนใหญ่ที่เราจะทำ ต่อไปก็เจาะข้อไม้ลูกแคนให้ทะลุกันแล้วลนไฟและดัดไม้ลูกแคนให้ตรงได้มาตรฐาน จากนั้นก็ไปทำลิ้นแคน โดยการตีลิ้นแคนซึ่งเป็นโลหะแผ่นบาง ๆ ขูดลิ้น

๑. การทำลิ้นแคนโดยการหลอมแล้วตีให้เป็นแผ่น
๒. ลักษณะของลิ้นแคนหลังจากตีเป็นแผ่น
๓. การสับ หรือตัดลิ้นแคนให้เป็นชิ้น
๔. นำไม้ลูกแคนที่ดัดแล้วใส่ลิ้นแคน


๕


๖


๗

ให้ได้มาตรฐานตามที่กล่าวมาข้างต้น แล้วจึงมาทำรางลิ้นตรงไม้ลูกแคนที่ดัดได้มาตรฐานแล้ว และค่อย ๆ ติดลิ้นแคนกับไม้ลูกแคนทีละอันจนครบทุกอัน จากนั้นก็ประกอบเข้ากับเต้าแคน โดยนำเต้าแคนที่ขึ้นโครงเสร็จแล้วมาประกอบกับไม้ลูกแคน และใช้ขี้สูดติดตามช่อง เจาะรูนับที่ลูกแคน แล้วนำเถาย่านางมัดให้แคนแน่นหนาอยู่ตัว

ด้วยความที่ช่างสุดได้อุทิศตนอย่างต่อเนื่องในการเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำแคนอย่างไม่ลดละ กระทั่งได้รับการคัดเลือกจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ให้เป็นหนึ่งในศิลปินภาคอีสานที่มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมสัมพันธ์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ในสาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ซึ่งคัดเลือกจากศิลปินที่มีผลงานโดดเด่น และสามารถนำเอาศิลปะที่มีอยู่ถ่ายทอดไปสู่เยาวชนคนรุ่นหลัง เพื่อให้ศิลปวัฒนธรรมของไทยเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ซึ่งไม่ว่าจะผ่านมานานแค่ไหน ช่างสุดก็จะเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำแคนต่อไปตราบใดที่แรงยังมีอยู่

ปัจจุบันช่างสุดก็ยังคงให้ความรู้เรื่องแคนแก่ผู้สนใจและผลิตแคนที่ได้มาตรฐานออกสู่ตลาดอยู่เสมอ ด้วยปณิธานในการส่งต่อภูมิปัญญาการทำแคนสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน เพื่อรักษาความรู้การทำแคนให้คงอยู่เป็นมรดกคู่วัฒนธรรมของชาวอีสาน

๕. ประกอบไม้ลูกแคนเข้ากับเต้าแล้วอุดช่องด้วยขี้สูด
๖. การเจาะรูนับที่ลูกแคน
๗. ผลงานแคนที่สำเร็จแล้ว

นิทัศน์วัฒนธรรม

เมธาพร รังทะยี



วิหารเทพวิทยาคม
มหาวิหารแห่งพระไตรปิฎก

เมื่อพลังแห่งศรัทธานำพาสู่การก่อสร้างวิหารโมเสกกลางน้ำ ณ วัดบ้านไร่ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งว่ากันว่า เป็นวิหารโมเสกที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียเลยทีเดียว เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่คำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประหนึ่งวิหารที่นำเอาพระไตรปิฎกมาจัดแสดงให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป ตามปัจฉิมวาจาของพระพุทธองค์ก่อนเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานที่ว่า *“แท้จริงแล้ววินัยที่เราได้บัญญัติแก่ท่านทั้งหลายก็ดี ธรรมที่เราได้แสดงแล้วแก่ท่านทั้งหลายก็ดี เมื่อเราล่วงไปแล้ว ธรรมและวินัยเหล่านั้นจะเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย”* นั่นทำให้วิหารเทพวิทยาคมถือกำเนิดเกิดขึ้น



ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา



ก่อนที่วิหารแห่งนี้จะปรากฏให้เห็นเช่นดั่งวันนี้ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายคงไม่มีใครที่ไม่รู้จัก **“วัดบ้านไร่”** หรือวัดหลวงพ่อคูณ ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา โดยเฉพาะ **“พระเทพวิทยาคม”** (คูณ ปริสุทโธ) หรือ **“หลวงพ่อคุณ”** เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ ที่เรารู้จักกันดี ด้วยบารมีทางธรรมที่แผ่ไพศาล ส่งผลให้มีลูกศิษย์มากมายทั่วประเทศหลั่งไหลกันมาทำบุญไม่ขาดสาย นอกจากจตุปัจจัยเหล่านั้นจะใช้ในการทำนุบำรุงวัดแล้ว หลวงพ่อคูณยังได้สร้างสาธารณะประโยชน์มากมายให้แก่ประชาชนในพื้นที่อีกด้วย

กระทั่งมีปรารภกับผู้ใกล้ชิดในการสร้าง **“วิหารเทพวิทยาคม”** หรือ **“วิหารปริสุทปัญญา”** ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้เป็น **“มหาวิหารแห่งพระไตรปิฎก”** หรืออีกนัยหนึ่งคือดินแดนที่รวบรวมพุทธประวัติ พระวินัย และพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ทั้งหมด เพื่อจรรโลงพระศาสนาสืบไป อีกทั้งหลวงพ่อคูณยังต้องการให้ชาวบ้านมีงานทำ มีกิน มีใช้ เพราะฉะนั้น ที่นี่นอกจากจะเป็นสถานที่สำหรับพุทธมามะกะทุกคนแล้ว ชาวบ้านก็ยังได้มีงานทำอันเกิดจากวิหารแห่งนี้อีกด้วย

สาระสำคัญในพระไตรปิฎกจะถูกนำมาถ่ายทอดเป็นงานศิลปะที่เห็นและจับต้องได้จริง อันเกิดจากการตีความพระไตปิฎกสู่งานศิลป์อย่างที่ไม่มีที่ใดทำมาก่อน จากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่จัดไว้เป็นหมวดหมู่ในพระไตปิฎก อันประกอบด้วย *๑. พระวินัยปิฎก ว่าด้วยวินัยหรือศีลของภิกษุ ภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่วไป และ ๓. พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยธรรมล้วน ๆ* หรือธรรมสำคัญ ๆ โดยสาระสำคัญทั้ง ๓ ประการจะถูกผสมผสานด้วยงานศิลปะ จากศิลปินหลากหลายแขนงได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม เซรามิก และวิศวกรรม ซึ่งทางทีมงานของวิหารได้เรียกรวมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ทั้ง ๔ แขนงนี้ว่า “สามัคคีศิลป์”

สำหรับผู้ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงนั้น ก็คือ “คุณเกรียงไกร จารุทวี” รองประธานกรรมการวัดบ้านไร่ ซึ่งได้ทาบทาม “คุณสัมพันธ์ สารารักษ์” จิตรกรฝีมือดีให้เป็นผู้ออกแบบและที่ปรึกษาด้านศิลปะสถาปัตยกรรม รวมถึง “คุณขุนสว่าง อนุศิลป์” เป็นผู้ควบคุมดูแลงานประติมากรรมทั้งหมดของวิหาร ส่วนของงานเซรามิกก็มี “คุณธิติพงศ์ ทับทิม” ผู้เชี่ยวชาญด้านเซรามิกอีกคนที่ดูแลและควบคุมการจัดวางเซรามิก ส่วน “คุณสมยศ แพผึ้ง” เป็นผู้ดูแลและควบคุมงานโครงสร้างของวิหาร นอกจากนั้นยังร่วมกับชาวบ้านและศิลปินต่าง ๆ อีกมากมาย



ครั้งหนึ่งในชีวิต ที่ต้องมาสัมผัส

บนพื้นที่กลางบึงน้ำขนาด ๓๐ ไร่ มีวิหารโดดเด่นอยู่กลางน้ำ ความกว้าง ๖๐ เมตร ยาว ๖๐ เมตร มีลักษณะทรงกลมเส้นผ่านศูนย์กลาง ๓๐ เมตร สูงประมาณ ๔๒ เมตร มีทั้งหมด ๔ ชั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

บริเวณทางเข้าสู่วิหาร เริ่มที่ “ลานอธิษฐาน” ด้านหน้าวิหาร กลางบึงน้ำขนาดใหญ่ อันมีความหมายถึงห้วงแห่งวัฏสงสาร เชื่อมกับตลิ่งด้วยสะพานพญานาค ๒ ตน แต่ละตนมีเศียร ๑๙ เศียร รวมเป็น ๓๘ เศียร อันหมายถึงมงคล ๓๘ ประการในพุทธศาสนา ซึ่งบริเวณลานอธิษฐานนี้ มีไว้สำหรับให้ท่านสาธุชนตั้งจิตอธิษฐานก่อนที่จะก้าวเดินไปตามสะพานพญานาค อุปมาอุปไมยว่า เมื่อเราก้าวผ่านถึงองค์วิหารเสมือนว่า ได้ก้าวเข้าสู่โลกแห่งธรรมแล้ว

สำหรับ “สะพานพญานาค” ที่ทอดกายเป็นสะพานแห่งศรัทธา เปรียบดั่งการพาเราเดินข้ามผ่านโลกมนุษย์สู่โลกแห่งธรรม จากนั้นก็จะพบกับ “ซุ้มประตูบารมีทั้ง ๔ ทิศ” ได้แก่ ๑. ซุ้มพระอินทร์ ๒. ซุ้มพระยม ๓. ซุ้มพระพิรุณ และ ๔. ซุ้มพระกุเวร (ท้าวเวสสุวรรณ) โดยมี “เสารอบอาคาร” อันเป็นเสาที่ศิลปินได้สร้างศิลปะสื่อถึงภพชาติที่พระพุทธเจ้า

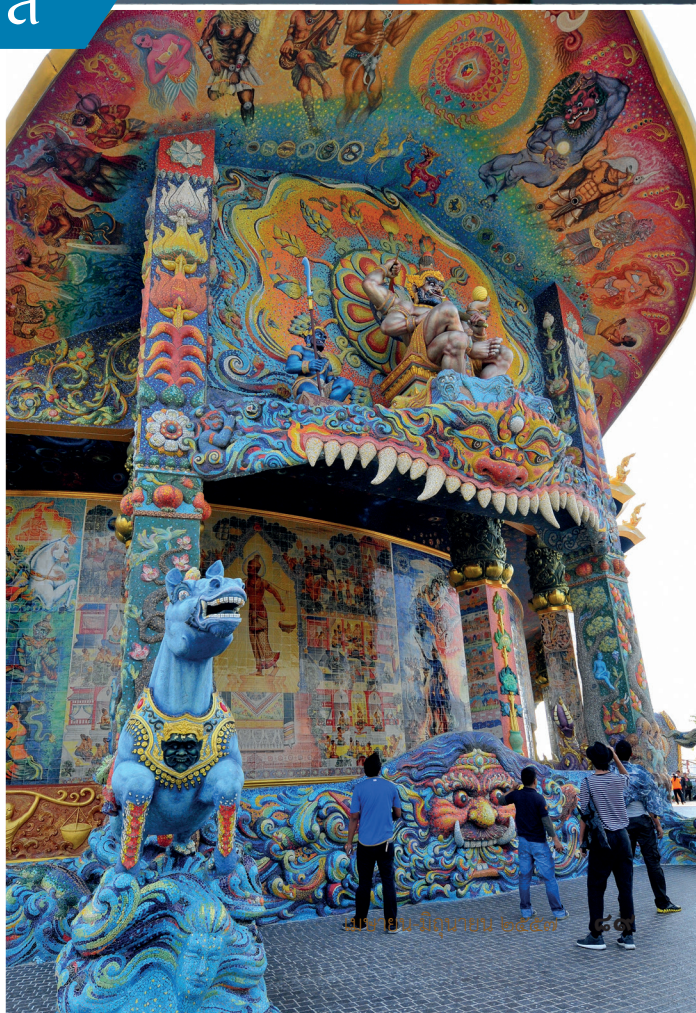

ถือกำเนิดทั้ง ๕๒๓ ชาติ ส่วนผนังรอบนอกก็นำเสนอจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ทศชาติชาดก” ซึ่งเป็นจิตรกรรมเขียนสีแผ่นเซรามิกอันสวยงาม

เมื่อเดินเข้าสู่ภายในวิหารยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาอีกมากมาย เช่น พุทธประวัติ ตั้งแต่สมัยกำเนิดพระพุทธเจ้า รวมไปถึงพระวินัยปิฎก และวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน และเรื่องราวของพระธรรมปิฎก เป็นต้น นอกจากภายนอกจะเต็มไปด้วยเรื่องราวแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ภายในก็ยังเต็มไปด้วยเรื่องราวในพระไตรปิฎกอีกไม่แพ้กัน ซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินชมยาวนานกว่าจะบรรยายได้ครบถ้วน สามารถแบ่งแยกย่อยออกเป็นชั้น ๆ ได้ดังนี้

ชั้น ๑ “ภาพพุทธประวัติและต้นโพธิ์อธิษฐาน” โดยจะประกอบไปด้วยภาพต่าง ๆ ดังนี้ ๑. พุทธอนุโมทนา (ประสูติ) ๒. พุทธปัญญา (ตรัสรู้) ๓. พุทธปาฏิหาริย์ (เผยแผ่พระพุทธศาสนาแด่เหล่าเทวดา) ๔. พุทธบารมี (เผยแผ่พระพุทธศาสนาแด่เหล่ากษัตริย์และนักบวช) ๕. พุทธปีติ (เผยแผ่พระพุทธศาสนาแด่ชาวบ้าน หมู่มาร และนักบวช) และ ๖. ปฐมพุทธศาสน์ (ปรินิพพาน) โดยเพดานภายในห้องจัดแสดงภาพพระพุทธประวัติและต้นโพธิ์อธิษฐาน แสดงถึงบารมีแห่งพระพุทธองค์ เมื่อทรงตรัสรู้แล้วแผ่ไพศาลไปทั่วจักรวาลบรรยากาศค่อย ๆ สูงขึ้น จนเหนือชั้นฟ้า เหนือเมฆไปจนอสงไขย ไม่มีที่สิ้นสุด











ชั้น ๒ “พระวินัยปิฎก นิทรรศการ พระราชาผู้ทรงธรรม และห้องโถงแห่งธรรม”
โดยรอบจะนำเสนอเรื่องราวของพระวินัยปิฎก และวิวัฒนาการพระพุทธศาสนา หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน ประกอบด้วยพื้นที่จัดแสดง "พระราชาผู้ทรงธรรม" บริเวณเศียรช้างชั้น ๒ และพื้นที่การจัดแสดงพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ คือ อินเดีย (นิกายเถรวาท) จีน (นิกายมหายาน) ญี่ปุ่น (นิกายเซ็น) ทิเบต (นิกายวัชรยาน) และสุวรรณภูมิ พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ





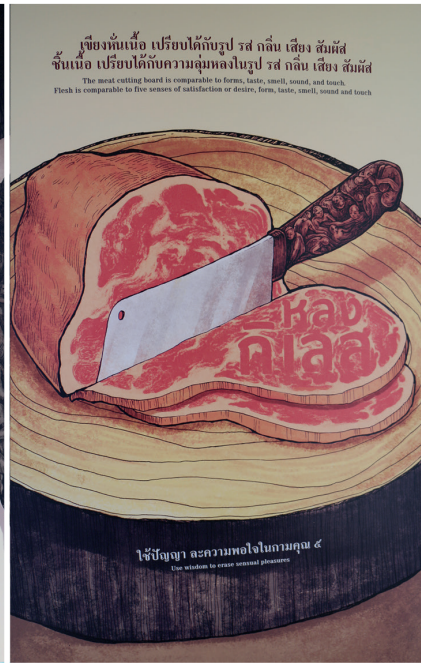





ชั้น ๓ “เรื่องราวของพระธรรมปิฎก พระธรรมขันธ์” ด้วยจิตรกรรมที่วิจิตรบนเพดานชั้น ๓ เป็นใบโพธิ์มากกว่า ๘๔,๐๐๐ ใบ เพื่อสอดแทรกคำสอนเรื่องของความเพียรเรียนรู้พระธรรม และยังเป็นเครื่องเตือนใจพุทธศาสนิกชนว่าพระองค์มิได้มุ่งแต่ถ่ายทอดแก่นพระธรรมตามที่พระองค์ทรงตรัสรู้ หากแต่สั่งสอนพระธรรมตามจริตของผู้สดับธรรมนั้น ๆ ด้วย

ส่วนชั้นดาดฟ้าด้านบนสุดของวิหารประดิษฐานพระพุทธรูป และรูปหล่อหลวงพ่อคูณปิดทองคำ ในอิริยาบถของหลวงพ่อคูณที่กำลังมองสู่เบื้องล่าง เพื่อประสาทพรแก่สาธุชนชั่วกาลนาน

ชั้นใต้ดินของวิหารจะมีการจัดแสดง และส่วนของที่ระลึก โดยเลือกรับจากเงินทำบุญของผู้เข้าชม บรรยากาศโดยรอบจัดตกแต่งให้เสมือนได้อยู่ในท้องนทีอันศักดิ์สิทธิ์ หรือ โลกใต้บาดาล โดยของที่ระลึกนั้นผู้เข้าชมสามารถเลือกได้ตามความหมายอันเป็นสิริมงคล



อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ด้วยความที่วิหารแห่งนี้มีงานศิลปะหลากหลายชนิดที่ว่าต้องใช้เวลาหลายวันในการเยี่ยมชมจึงจะครบหมดทุกรายละเอียด อีกทั้งยังแฝงไปด้วยปริศนาธรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น เทพจำแลงสุนัข ๓ หัว ที่เฝ้าประตูนรก หนึ่งในงานศิลปะที่ดัดแปลงมาจากตำนานกรีก จากสมุนของเทพฮาเดส (เทพแห่งนรกในตำนานกรีก) หรือ ที่คนไทยเรารู้จักกันในนาม “พระยม” แต่ที่ซุ้มพระยมที่หอเทพวิทยาคมศิลปินได้จำลองและดัดแปลงความเชื่อเรื่องสุนัข ๓ หัว เป็นรูปแบบเฉพาะ โดยปั้นเป็นสุนัขขนาดใหญ่ มี ๓ หัวเหมือนกัน แต่ละตัวมีชื่อว่า “อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา” ซึ่งเป็นความหมายแห่งการปล่อยวางนั่นเอง

วิหารเทพวิทยาคมแห่งนี้ ประกอบขึ้นด้วยโมเสกมากกว่า ๒๐ ล้านชิ้น ที่สำคัญก็คือ ใช้แรงงานชาวบ้านเป็นผู้ติดด้วยจิตศรัทธาและสมาธิตั้งมั่น เพราะว่า ใน ๑ วัน คน ๑ คน สามารถติดเซรามิกโมเสกได้เพียงไม่เกิน ๑ ตารางเมตร เรียกได้ว่า จะต้องมีความมานะเป็นอย่างยิ่งกว่าที่ภาพอันสวยงามจะปรากฏดังเช่นปัจจุบัน นอกจากเราจะได้เรียนรู้ปริศนาธรรมจากพระไตรปิฎกผ่านงานศิลปะอันสวยงามแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนให้ชาวบ้านในพื้นที่ได้มีอาชีพ มีงานทำ รวมถึงได้ทำนุบำรุงพระศาสนาไปด้วยในตัว เรียกได้ว่าเป็นที่สุดแห่งความภาคภูมิใจของคนโคราชเลยทีเดียว

ติดต่อสอบถาม

วัดบ้านไร่ info@watbaanrai.com

การเดินทาง

จากกรุงเทพใช้ถนนพหลโยธิน (ทางหลวงหมายเลข ๑) มุ่งหน้าสจังหวัดสระบุรี ประมาณ ๗๕ กิโลเมตร ถึงตัวเมืองสระบุรี เมื่อถึงตัวเมืองสระบุรีแยกขวาเข้าทางหลวงหมายเลข ๒ (มิตรภาพ) จากนั้นมุ่งหน้าสู่จังหวัดนครราชสีมา ประมาณ ๘๙ กิโลเมตร จะถึงเขื่อนลำตะคอง ขับตรงไปอีกประมาณ ๑๔ กิโลเมตร จะพบกับป้ายบอกทางถนนสาย ๒๐๑ กับ ถนนสาย ๒๔ ให้เลี้ยวซ้ายไปทางถนนสาย ๒๐๑ (ไปจังหวัดชัยภูมิ) จากนั้นขับตรงไปมุ่งหน้าสู่อำเภอด่านขุนทด พอถึงอำเภอด่านขุนทดให้ท่านขับตรงไปอีก จากนั้นเลี้ยวซ้ายเข้าถนนสาย ๒๒๑๗ จากนั้นขับตรงไป ประมาณ ๑๑ กิโลเมตร ก็จะถึง “วัดบ้านไร่” และ “วิหารเทพวิทยาคม”

เปิดทุกวัน เวลา ๐๘.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.

ข้อมูลเพิ่มเติม

http://bit.ly/cul2-c1

ธีรภาพ โลหิตกุล

ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา
ปราสาทนารายณ์เจงเวง สกลนคร
ปราสาทศีขรภูมิ สุรินทร์
ปราสาทพนมรุ้ง บุรีรัมย์
ปราสาทสด๊กก๊อกธม สระแก้ว
พระปรางค์สามยอด ลพบุรี
ปราสาทเมืองสิงห์ กาญจนบุรี
ฯลฯ

เสน่ห์ของการสัญจรสู่ดินแดนอีสานประการหนึ่ง คือการได้ประจักษ์ตาในความงดงามอลังการของโบราณสถานประเภท **“ปราสาทหิน”** ซึ่งกระจายอยู่ในหลายจังหวัดบนที่ราบสูงอีสานเลยมาจนถึงบางจังหวัดในที่ราบลุ่มภาคกลางของไทย และบางแขวงในประเทศลาว ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า ปราสาทหินเหล่านี้ ล้วนเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ และได้รับอิทธิพลจากปราสาทหินในดินแดนกัมพูชา แหล่งอารยธรรมสำคัญของภูมิภาคอุษาคเนย์ ที่เคยเป็นอาณาจักรใหญ่อันรุ่งเรืองไพบูลย์ มาก่อนที่คนไทยในลุ่มเจ้าพระยาจะสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย ล้านนา และกรุงศรีอยุธยา

“ปราสาทหิน” จึงกลายเป็นประจักษ์พยานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ชาวขะแมร์ หรือกัมพูชามีภูมิปัญญาสูงส่งทางด้านสถาปัตยกรรมมาตั้งแต่เมื่อกว่าพันปีก่อน และอาณาจักรกัมพูชาเคยมีอำนาจครอบคลุมทั้งที่ราบลุ่มทะเลสาบเขมร ที่ราบสูงอีสาน ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง และที่ราบลุ่มเจ้าพระยา จนภายหลังยุคล่าอาณานิคม ดินแดนเหล่านี้ถูกแบ่งเป็นประเทศต่าง ๆ จึงปรากฏว่ามีปราสาทหินศิลปะเขมร กระจายอยู่ทั้งในกัมพูชา ลาว และไทยดังกล่าวมาแล้ว



ภาพ: อภินันท์ บัวหภักดี

ไทย - ลาว - กัมพูชา

อลังการปราสาทหิน
บนแผ่นดินเดียวกัน



ปราสาทวัดพู สปป.ลาว
ภาพ: อดุล ตัณฑโกศัย

ปราสาทหิน ซึ่งมิได้มีสถานะเป็นปราสาทราชวัง หรือที่ประทับของกษัตริย์ หากคือศาสนสถาน หรือเทวาลัย หรือที่ประทับของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู และพระโพธิสัตว์ในศาสนาพุทธ นิกายมหายาน ซึ่งเป็นสองศาสนาที่มีบทบาทในราชสำนักกัมพูชา และอยู่ในจิตสำนึกของชาวขะแมร์ยุคนั้น ด้วยเหตุนี้ ปราสาทหินที่กระจายอยู่ในกัมพูชา ลาว และไทย จึงแบ่งเป็น ๒ ประเภทหลักคือ

ปราสาทหินที่สร้างถวายเทพเจ้าในศาสนาฮินดู อาทิ ปราสาทนครวัด สร้างถวายพระวิษณุเทพ หรือพระนารายณ์ ปราสาทบาปวน (บา-ปวน) ปราสาทบันทายสรี ปราสาทพระวิหาร รวมถึงปราสาทวัดพู ในลาว ปราสาทสด๊กก๊กธม และปราสาทศีขรภูมิในไทย สร้างถวายพระศิวเทพหรือพระอิศวร

อีกประเภทหนึ่ง คือปราสาทหินที่สร้างถวายพระโพธิสัตว์ในศาสนาพุทธ นิกายมหายาน อาทิ ปราสาทบายน ศูนย์กลางอาณาจักรนครธม ปราสาทพระขรรค์ ปราสาทตาพรหม ในกัมพูชา ปราสาทพิมาย ปราสาทเมืองสิงห์ รวมถึงพระปรางค์สามยอด ในประเทศไทย

แต่ไม่ว่าจะสร้างด้วยแรงศรัทธาในศาสนาใด ปราสาทหินเหล่านี้ล้วนมีรากฐานจากภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมเดียวกัน คือการสร้างศาสนสถานบนภูเขาที่ถูกสมมุติว่าเป็นเขาพระสุเมรุ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ประทับของเทพเจ้า และเป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาลตามคติฮินดู ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ปราสาทวัดพู ปราสาทพระวิหาร ปราสาทพนมรุ้ง ฯลฯ หรือในกรณีที่หาภูเขาอันเหมาะสมไม่ได้ ก็จะสร้างศาสนสถานบนฐานเป็นชั้น ๆ แล้วสมมุติว่านั่นเป็นเขาพระสุเมรุจำลอง ตัวอย่างคือ ปราสาทนครวัด ปราสาทพิมาย ฯลฯ

แต่ไม่ว่าจะสร้างบนภูเขาจริง หรือจำลอง ก็จะออกแบบรูปทรงปราสาทเป็นยอดแหลม ที่เรียกว่าทรงปรางค์ แล้วยึดถือเอาปรางค์องค์สูงที่สุดเป็นปรางค์ประธาน ภายในเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ เช่น เทวรูปหรือศิวลึงค์ ในศาสนาฮินดู ส่วนปราสาทในศาสนาพุทธมหายาน ก็จะประดิษฐานพระพุทธรูปองค์สำคัญไว้ภายในปรางค์ประธาน อีกทั้งยังจำหลัก หรือสลักเสลาปรางค์ด้วยลวดลายวิจิตรตระการตา บางปราสาทมีการแกะสลักภาพ







เทพอัปสร หรือเทพธิดาผู้พิทักษ์เทวสถานไว้โดยรอบ โดยให้อาณาราษฎรยึดถือว่า ปรางค์ประธานนั้นเป็นศูนย์กลางของเมือง ที่จะต้องเคารพสักการะและปกปักรักษาไว้ให้ดี เพื่อบ้านเมืองจะได้สุขสงบร่มเย็น

จึงกล่าวได้ว่า ปราสาทหินแต่ละหลังก่อเกิดขึ้นได้ด้วยพลังศรัทธาสูงส่ง และด้วยภูมิปัญญาการก่อสร้างอันเลอเลิศ ตั้งแต่ยุคที่ยังไม่มีเทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงอย่างในปัจจุบัน บางแห่งมีขนาดใหญ่โตระดับมหาปราสาท อาทิ มหาปราสาทนครวัด ที่ครั้งหนึ่งโลกเคยยกย่องให้เป็น ๑ ใน ๗ สิ่งมหัศจรรย์ของโลกในรอบพันปี และให้สมญานามว่าเป็น “พีระมิดแห่งเอเชีย” ก่อนที่องค์การยูเนสโกแห่งสหประชาชาติจะขึ้นทะเบียนเป็น “มรดกโลกทางวัฒนธรรมของมวลมนุษยชาติ” เป็นความภาคภูมิใจร่วมกันของชาวอุษาคเนย์หรืออาเซียน

๑. บริเวณนครวัด
๒. ปราสาทบายนสร้างถวายพระโพธิสัตว์ ตามความเชื่อของศาสนาพุทธ
๓. ภาพแกะสลักเทพอัปสร



๑



๒



๓

ในขณะที่ปราสาทหินพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำในเขตแดนไทย ก็ได้รับการเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ใน “บัญชีรายชื่อเบื้องต้น” (Tentative List) ขององค์การยูเนสโกแล้ว แต่อยู่ในระหว่างรอการนำเสนอต่อคณะกรรมการมรดกโลกเพื่อพิจารณาให้เป็นแหล่งมรดกโลก ภายใต้ชื่อ **“ปราสาทหินพิมายและเส้นทางวัฒนธรรม และปราสาทพนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำ” (Phimai, its Cultural Rout and the Associated Temples of Phanomroong and Muangtam)**

ทั้งนี้ ปราสาทหินทั้งสามนี้ ตั้งอยู่ในแนวเส้นทางอารยธรรมสำคัญของภูมิภาคอุษาคเนย์-อาเซียน ที่เรียกกันว่า **“เส้นทางชัยวรมัน”** ตามพระนาม **“พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗” แห่งอาณาจักรกัมพูชา สมัยนครธม ทรงขึ้นครองราชย์ พ.ศ.๑๗๒๔ -๑๗๖๓** ซึ่งเป็นยุคหลังนครวัด ทรงครองราชย์เพียง ๔๐ ปี แต่ทรงได้รับการยกย่องเป็น “วีรกษัตริย์” ผู้กอบกู้อาณาจักรเขมรจากการถูกอาณาจักรจามปารุกราน แล้วยังทรงขยายอาณาเขตของขอมออกไปกว้างขวางยิ่งกว่ากษัตริย์องค์ใด

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงนับถือศาสนาพุทธนิกายมหายาน ศิลาจารึกค้นพบที่ปราสาทพระขรรค์ระบุว่าทรงก้าวตามรอยธรรมกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ คือพระเจ้าอโศกมหาราช ด้วยการสร้างวัดวาอารามมากมาย และยังทรงมีพระบรมราชโองการให้สร้างโรงพยาบาลชุมชน หรือ “อโรคยศาลา” ตามเส้นทางเดินทุกสายจากแว่นแคว้นที่ไกลที่สุดที่อยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระองค์ พุ่งตรงมายังเมืองพระนครหลวง ศูนย์กลางของอาณาจักรเขมร รวมทั้งสิ้น ๑๐๒ แห่ง รับรักษาโรคภัยให้ผู้จาริกแสวงบุญและประชาชนทุกชนชั้น

ซึ่งในจำนวนอโรคยศาลา ๑๐๒ แห่งนั้น จารึกระบุว่ามี ๑๗ แห่งที่โปรดให้สร้างบนเส้นทางจากพระนครหลวง (ยโสธรปุระ) ผ่านปราสาทพนมรุ้ง มุ่งตรงไปยังปราสาทพิมาย ซึ่งในยุคนั้นเป็นชุมชนที่เจริญมาก่อนแล้ว โดยตลอด

๑. ปราสาทหินพิมาย
๒. ปราสาทพนมรุ้ง
๓. ปราสาทเมืองต่ำ
๔. พระพุทธรูปภายในปราสาทหินพิมาย
๕. พระพุทธรูปปางนาคปรก ศิลปะเขมร สมัยบายน ในปราสาทหินพิมาย
๖. สถาปัตยกรรมรอบปราสาทหินพิมาย


๔


๕


๖

เส้นทางสายนี้มีปราสาทสำคัญหลายแห่งตั้งอยู่ เรียกกันว่า “เส้นทางชัยวรมัน”” หรือเส้นทางแห่งธรรมกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ คือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ทั้งนี้ จุดที่นักโบราณคดีไทยสันนิษฐานว่าเป็นโรงพยาบาลชุมชน หรือ อโรคยศาลาจุดแรก ที่อยู่ในเขตแดนประเทศไทยปัจจุบัน คือกลุ่มปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ ส่วนอโรคยศาลาแห่งที่ ๑๗ หรือแห่งสุดท้ายของเส้นทางตั้งอยู่ห่างจากตัวปราสาทพิมายไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้นอกเขตกำแพงเมืองพิมาย ปัจจุบันชาวบ้านเรียก “กุฏิฤาษี”

ตามหลักฐานในศิลาจารึกระบุว่า ปราสาทหินพิมายสร้างในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งทรงครองราชย์ พ.ศ.๑๕๔๕ – ๑๕๙๓ ตัวปราสาทมีลักษณะเป็นปรางค์ที่สร้างถวายเป็นที่ประทับของเทพเจ้าตามคติฮินดู แต่ใจกลางปรางค์ประธานประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรก ลวดลายแกะสลักหินรอบปราสาทส่วนใหญ่เล่าเรื่องมหากาพย์ในศาสนาฮินดู เช่น มหากาพย์รามายณะ หรือ “รามเกียรติ์” แต่ภายในปราสาทส่วนใหญ่แกะสลักภาพพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ในศาสนาพุทธฝ่ายมหายาน อาทิ พระโพธิสัตว์ไตรโลกยวิชัย ผู้ขจัดความโลภ โกรธ หลงในใจมนุษย์ ฯลฯ

จึงกล่าวได้ว่า “พิมาย” เป็นปราสาทหินที่สร้างถวายพระพุทธเจ้าของชาวมหายาน โดยจัดเป็นศิลปะเขมรแบบ “บาปวน” (บา-ปวน) ซึ่งเป็นยุคก่อนนครวัด



การถอดแบบท่าศิวะนาฏราช จากหน้าบันเหนือกรอบประตูทางเข้าปรางค์ประธาน โดยนักแสดงแสง เสียง ปราสาทพนมรุ้ง



ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์



ส่วนปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ สร้างบนปากปล่องภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วเมื่อหลายพันปีก่อน โดยคัดสรรหินทรายสีชมพูมาสร้าง และยังมีหลักฐานว่าสลักเสลาลวดลายวิจิตรบรรจงด้วยฝีมือช่างหลวงจากราชสำนัก ทั้งนี้เพราะผู้สร้างเป็นหน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์เขมรยุครุ่งเรืองเมื่อราว ๙๐๐ ปีก่อน ยิ่งเข้าไปเพ่งมองใกล้ ๆ ก็ยิ่งเห็นลายละเอียดของลวดลายพรรณพฤกษาและภาพเทพปกรณัม (เรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพเจ้าฮินดู) ตระการตาไม่แพ้ฝีมือช่างแห่งนครวัด ผู้แกะเกลาหินทรายอันแข็งแกร่งราวกับแกะไม้หรือแกะเปลือกแตงโม และแกะละเอียดแทบทุกตารางนิ้ว จนนักประวัติศาสตร์ศิลป์ชาวฝรั่งเศสประชดประเทียดว่าเป็นพวกลัทธิ “รังเกียจที่ว่าง”

การค้นพบศิลาจารึกของนักโบราณคดี ทำให้เรารู้ว่าชื่อ “พนมรุ้ง” ในภาษาเขมรโบราณ คือ “วฺนมรุง” (วะ-นำ-รุง) แปลว่าภูเขาใหญ่ เทวาลัยแห่งนี้สร้างโดย “นเรนทราทิตย์” ราชนิกุลเขมรผู้ปกครองดินแดนอดีตภูเขาไฟ ทรงเป็นเชื้อพระวงศ์สาย “มหิธรปุระ” วงศ์เดียวกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ กษัตริย์ผู้สร้างปราสาทนครวัด ต่างกันตรงที่นครวัดสร้างถวายพระนารายณ์ แต่พนมรุ้งสร้างถวายพระศิวะ เนื่องด้วย “นเรนทราทิตย์” นับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด

ที่ใจกลางปรางค์ประธานปราสาทพนมรุ้งจึงประดิษฐาน “ศิวลึงค์บนฐานโยนี” รูปเคารพพระศิวะและศรีอุมาเทวี และยังมีภาพ “ศิวะนาฏราช” หรือพระศิวะทรงร่ายรำเพื่อรักษาสมดุลโลก ปรากฏอยู่ที่หน้าบันเหนือกรอบประตูทางเข้าปรางค์ประธาน แต่ทั้งนี้ นเรนทราทิตย์ก็นับถือเทพองค์อื่นด้วย จึงมีภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ (เล่าเรื่องการนอนของพระนารายณ์ทำให้เกิดพระพรหมขึ้นมาทำหน้าที่สร้างโลก) อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่า “ศิวะนาฏราช”

ความอลังการของเทวาลัยสีชมพูบนปากปล่องภูเขาไฟ ทำให้เกิดคำกล่าวว่า หากใครได้ไปสัมผัสความยิ่งใหญ่อย่างโอฬารของมหาปราสาทนครวัด แล้วมิได้มาชมความงามอันละเอียดอ่อนของปราสาทพนมรุ้ง ก็นับเป็นเรื่องน่าเสียดายเป็นยิ่งนัก โดยเฉพาะในอนาคตอันใกล้ที่ประชาคมอาเซียนจะสถาปนาขึ้น การเดินทางไปชมความยิ่งใหญ่ของปราสาทหินในลาว ไทย และกัมพูชา ก็จะสะดวกสบายยิ่งขึ้น



วัฒนธรรมอีสาน จากอดีตสู่ปัจจุบัน

หากมองย้อนกลับไปเมื่อครั้งยังเด็ก หลายคนคงพอจะจดจำความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวเองและสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวได้ ไม่ว่าจะเป็นถนนที่ใหญ่ขึ้น บ้านเรือนที่หนาแน่น ผู้คนที่หลากหลาย รถราขวักไขว่ เหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณที่สัมผัสได้ไม่ยากนัก แต่ในแง่วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ นั้น หากไม่ได้ลงไปคลุกคลีกับผู้คนก็ยากที่จะเห็นความเปลี่ยนแปลง **“รศ.ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ”** ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หนึ่งในนักวิชาการที่ศึกษาการปรับเปลี่ยนและเข้าใจความเป็นไปทางวัฒนธรรมของผู้คน รวมถึงเป็นนักวิชาการที่มีผลงานวิจัยดีเด่นทางด้านสังคมวิทยา ดังนั้น ผศ.ดร.ปฐม จึงเข้าใจความเป็นไปทางด้านสังคมและผู้คนอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะ **“วัฒนธรรมอีสาน”** ซึ่งมีพัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน ยิ่งเมื่อเราก้าวสู่สังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์เช่นปัจจุบันนี้ อะไรคือจุดเปลี่ยน อะไรคือจุดร่วมที่เราควรทำความเข้าใจ ไปหาคำตอบกันเลยครับ



พัฒนาการวัฒนธรรมอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน



หากมองในแง่พัฒนาการจะแบ่งได้เป็น ๒ ช่วงหลัก ๆ ช่วงแรกวัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสานก่อนการพัฒนาจะพบว่า ประเพณีหลายอย่างเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตความเชื่อของผู้คนเป็นหลัก ซึ่งชาวอีสานยึดโยงประเพณีกับความเชื่อทางศาสนา อย่างฮีตสิบสองก็ยึดโยงเอาตัวแปรของความเชื่อตามแนวศาสนามาเป็นแนวปฏิบัติ เป็นวิถีชนบทวิถีชาวบ้านจริง ๆ พอถึงเดือนนี้ต้องปฏิบัติแบบนี้ พอถึงช่วงนี้ต้องทำอย่างนี้ เพราะพ่อแม่เคยทำมา หรือบรรพบุรุษเคยทำมา เชื่อว่า ถ้าไม่ทำก็ถือว่าผิดประเพณี เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ถ้าไม่จุดก็เกรงว่าฝนจะไม่ตก เพราะเชื่อว่า เทพเจ้าพระยาแถนบนฟ้าบนสวรรค์จะไม่บันดาลน้ำ บันดาลฝนลงมา เขาก็ต้องทำ หรือประเพณีบุญผะเหวด เทศน์มหาชาติบ้านนี้เคยทำ คนเก่าคนก่อนเคยทำ พอรุ่นลูกรุ่นหลานไม่ทำก็ไม่ได้ อย่างนี้เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีคิดที่แสดงให้เห็นโลกทัศน์ของชาวอีสาน ที่มีพุทธศาสนาแบบชาวบ้านมาเป็นตัวกำหนดว่า จะต้องทำอะไร

แต่ในยุคหลัง หลังการพัฒนาชีวิตของคนอีสานก็เปลี่ยนไป เปลี่ยนไปหมายถึง ได้รับอิทธิพลจากความเจริญเข้ามา เทคโนโลยีเข้ามา คนอีสานก็อพยพไปอยู่ในเมือง เช่น ไปทำงานที่กรุงเทพ ผมคิดว่าคนอีสานรุ่นใหม่ หรือคนรุ่นหนุ่มสาวมาทำงานเป็นแรงงานในกรุงเทพได้พบเจอบรรยากาศสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ วิถีชีวิตที่เป็นสังคมเมืองเลยเพิ่มขึ้น หนุ่มสาวก็จะไม่อยู่กับบ้านแล้ว เพราะฉะนั้นวิถีชีวิตแนวปฏิบัติก็เปลี่ยนไป เช่น เมื่อก่อนหนุ่มสาวพอถึงงานฮีตสิบสองจะออกมาเป็นคนฟ้อนรำ แต่ทุกวันนี้ต้องจ้าง เพราะคนหนุ่มสาวไม่มี หากว่ามีก็เป็นนักเรียนในโรงเรียน วัยแรงงานเขาไปอยู่ที่อื่นกันหมด เพราะฉะนั้นจึงเป็นการจ้างมาแสดงมากกว่าเป็นประเพณีที่แท้จริง เหมือนเป็นการจัดอีเว้นท์ซะมากกว่า นั่นก็ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป

เมื่อก่อนคนอีสานมีความผูกพันกันหมดเหมือนงานคุ้มหรืองานของหมู่บ้าน คุ้มวัดบ้านโน้น คุ้มวัดบ้านนี้ แต่ตอนนี้จะมีเรื่องของการเมืองท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นคนที่ผลักดันงานทางด้านวัฒนธรรมเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นกลุ่ม อบต. เทศบาล หรือเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะมีผลประโยชน์ทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องในการส่งเสริมประเพณี ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงจากเมื่อก่อนที่เป็นวิถีชีวิต และเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก แต่ในยุคหลังเรื่องของแนวปฏิบัติอาจจะมีอิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงในสังคม หรือการภิวัฒน์พัฒนาเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างน้อยคนอีสานก็ยังมีความยึดมั่นถือมั่นประเพณี คือ ยังปฏิบัติตามบรรพบุรุษกันอยู่ แต่วิธีคิดของคนรุ่นหลังอาจจะเปลี่ยนไป ●



ปัจจัยสำคัญที่เข้ามามีผลกระทบต่อความเชื่อต่างๆ ของคนอีสาน

ปัจจัยหลักที่เห็นได้ชัดเจนในทุกวันนี้ ถ้าจะโยงกับการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมหรือการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า เราจะพบว่าประเพณีอีสานถูกผลักดันหรือส่งเสริมโดยหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะเรื่องการท่องเที่ยว ซึ่งชัดเจนมากขึ้น การท่องเที่ยวในปัจจุบันส่งผลให้เกิดการรื้อฟื้นประเพณีเก่า ๆ ขึ้นมาใหม่ จากที่คนอีสานบางกลุ่มชาติพันธุ์ เคยเป็นชนกลุ่มน้อย ไม่มีความภาคภูมิใจในตนเอง เช่น คนภูไท แถวสกลนคร นครพนม มุกดาหาร หรือแม้แต่คนไทดำ บ้านนาป่าหนาด จังหวัดเลย เมื่อก่อนเขาก็ต้องปิดบังตนเอง เนื่องจากเขาเป็นคนส่วนน้อย แต่ทุกวันนี้ ความแปลก ความไม่เหมือนใครกลับกลายเป็นจุดขาย คือ มันถูกพัฒนามาตั้งแต่มีคำว่า “อะเมสซิ่งไทยแลนด์” นั่นเอง เพราะฉะนั้นธรรมดาไม่ได้ต้องมีความแปลกถึงจะขายได้

ส่งผลให้ความเป็นชาติพันธุ์เล็กน้อยอื่น ๆ ในอีสานถูกผลักดันขึ้นมา เราจะเห็นว่า ภูไทเองทุกวันนี้จะมีวันภูไทโลก นายกแต่งชุดภูไทมาเปิดงานทุกปีที่กาฬสินธุ์ เขาก็แสดงอัตลักษณ์ความโดดเด่นของเขา เพื่อสร้างจุดขาย เพื่อการท่องเที่ยว เรื่องของการท่องเที่ยวจึงเป็นตัวช่วยผลักดันทำให้วัฒนธรรมอยู่ได้ คือ ถ้าเราไม่มองจนสุดโต่งเกินไปนะว่า วัฒนธรรมมันต้องแช่แข็ง มันต้องเป็นจารีตประเพณี แต่ถ้าเรามองวัฒนธรรมว่ามันมีการปรับเปลี่ยน ถ้าไม่เปลี่ยนก็ต้องตาย เพราะฉะนั้นเราอาจจะมองในเชิงบวกได้ว่า ภาครัฐเองก็เป็นหน่วยงานที่ช่วยส่งเสริมทำให้บรรยากาศประเพณีของชาวอีสานมีความหลากหลาย และมีความพยายามที่จะรื้อฟื้นเอาสิ่งเก่า ๆ มาสร้างใหม่ให้มีความโดดเด่น แล้วก็เป็นตัวช่วยผลักดันทำให้กลุ่มคนในชนบทรู้สึกภาคภูมิใจ ไม่ทิ้งรากเหง้าวัฒนธรรมของตัวเอง ก็คิดว่าเป็นข้อดีในเชิงบวก ●

มองวัฒนธรรมอีสานกับประเทศเพื่อนบ้าน

ถ้าพูดถึงกรณีของอีสานกับประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่เป็นอาณาบริเวณติดกันจะมีอยู่ ๒ กลุ่ม ทางด้านฝั่งแม่น้ำโขงก็เป็นสปป.ลาว แต่ถ้าติดจังหวัดอุบล ศรีษะเกษ บุรีรัมย์ สุรินทร์ แถว ๆ นี้เป็นประเทศกัมพูชา ในกรณีลาวนี้เราจะพบว่า มันมีแม่น้ำโขงกั้น คนอีสานมีวัฒนธรรมร่วมกันกับลาวแต่ไหนแต่ไรมา ภาษาก็ถูกจัดอยู่ในกลุ่มภาษาเดียวกัน ประเทศลาวเป็นประเทศเดียวในโลกที่คนไทยไปแล้วเราพูดภาษาไทย เขารู้เรื่อง เพราะฉะนั้นมันเป็นวัฒนธรรมเดียวกันระหว่างลาวกับไทยอีสาน เราพบว่าหากเป็นประเพณีฮีตสิบสองเป็นชุดความรู้อันเดียวกัน ทางโน้นก็มีบุญบั้งไฟ มีงานบุญผะเหวด เทศน์มหาชาติ มีสงกรานต์ มีออกพรรษาเข้าพรรษาเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่ามีแนวความคิดที่ร่วมกันอยู่

เมื่อก่อนคนอีสานบางทีเรียกตัวเองก็สับสน คือไปพูดกับคนไทยก็ไทยอีสาน บางทีก็พูดว่าเป็นลาวอีสาน เพราะฉะนั้นลาวกับอีสานมันเป็นวัฒนธรรมร่วมกัน ผมคิดว่าหลายอย่างในเชิงของความขัดแย้ง ในช่วงหลังอาจไม่ค่อยมี เมื่อเปิดพรมแดน เปิดประเทศภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เปิดประชาคมอาเซียนเพิ่มเข้ามา เราจะเห็นว่า การที่สองประเทศพยายามที่จะหาจุดร่วมกัน เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เหมือนเปิดประตูอินโดจีน เป็นเส้นทางอีสานที่จะผ่านไปยังประเทศเวียดนาม ลาว กัมพูชา เพราะฉะนั้นหลาย ๆ อย่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องของประเพณีวัฒนธรรม มันก็แลกเปลี่ยนกันหรือว่าแบ่งปันกันได้

ประเพณีเป็นตัวเชื่อมผู้คนเข้าด้วยกัน คือ ทั้งสองฝั่งเหมือนลาวกับอีสาน หลายคนอาจมองว่าแม่น้ำโขงทุกวันนี้มันเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว แต่ผู้คนที่อยู่แถบนั้นเขามีประเพณีร่วมกัน แข่งเรือก็แข่งร่วมกันในแม่น้ำโขง จุดบั้งไฟบ้านนี้ คนฝั่งโน้นก็มาเที่ยวด้วย เพราะฉะนั้นผู้คนในแถบนี้จะไม่มองแม่น้ำโขงว่าเป็นเส้นกั้นเขตแดน แต่เขาจะมองว่าเป็นเส้นเชื่อมโยงระหว่างสองฟากฝั่งมากกว่า ●

ในส่วนของวัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวอีสานมีการเปลี่ยนและปรับตัวอย่างไร



อาหารการกินของชาวอีสานจะมีลักษณะเฉพาะหรือลักษณะเด่น ทำให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง เราจะพบว่าอาหารหลายอย่างมันถูกปรับเปลี่ยน และถูกแพร่กระจายไปทั่วประเทศ เช่น ส้มตำ ลาบ เป็นต้น หากนึกถึงลาบคนทั่วไปจะไม่นึกถึงลาบทางเหนือ แต่เป็นลาบทางอีสาน ซึ่งมีข้าวคั่ว มีพริกป่น หรือว่าพวกอาหารปิ้ง ๆ ย่าง ๆ จะนึกถึงอีสาน นึกถึงคอหมูย่าง ไก่ย่าง อะไรแบบนี้ เนื่องจากว่าคนอีสานอพยพไปอยู่ในส่วนกลาง พอคนไปอาหารการกินก็ตามไปด้วย ยิ่งในกรุงเทพ หรือเมืองใหญ่ ๆ อย่าง พัทยา ภูเก็ต คนอีสานอาศัยอยู่เยอะ ผมคิดว่าอาหารก็ไปกับคนนั่นเอง

อาหารอีสานเลยถูกแต่งเนื้อแต่งตัวเสียใหม่ กลายเป็นร้านอาหารขึ้นห้าง อย่างเช่น ยำแซ่บ แม้แต่การบินไทยก็ยังเสิร์ฟส้มตำ ที่เป็นส้มตำแครอท ทำเป็นกระปุก ๆ เวลาเสิร์ฟก็ให้เขย่า ฝรั่งที่เป็นเชฟเขามองอาหารอีสานว่าเป็นอาหารจานด่วนของไทย เหมาะกับคนทำงาน ส้มตำอยู่ข้างถนนมีไก่ย่างที่ย่างรอไว้เลย ไม่ต้องเอาไปอุ่นยุ่งยากอะไร ทำนองนี้ อาหารอีสานจึงเปลี่ยนหน้าตาไปบ้างตามยุคสมัย



แต่อาหารอีสานนั้นจะมีความแตกต่างจากภาคอื่น คือ เขาจะไม่มีกะทิ มะพร้าวไม่ค่อยมีเหมือนทางใต้ ไม่ว่าจะต้มหรือแกงอีสาน จะเป็นแบบไม่มีกะทิ หรือเน้นไปที่ย่าง ไก่ย่าง ปลาดุกย่าง ปลาย่างมากกว่า เพราะฉะนั้นจะมีความแตกต่างจากที่อื่น อยู่พอสมควร ผมคิดว่าวัฒนธรรมการกิน การบริโภคนั้นเกี่ยวโยงกับสภาพภูมิศาสตร์ของทางอีสานด้วย เนื่องจากไม่ใช่เมืองที่ติดกับทะเล ไม่ได้มีแม่น้ำมากมาย ก็ไม่มีอาหารทะเล จะมีก็จากป่าไม้ มีไข่มดแดง ซึ่งไข่มดแดงเองยังมีการเปลี่ยนแปลงเดี๋ยวนี้ไข่มดแดงมีราคาสูง จึงมีนักธุรกิจทำเป็นฟาร์มขึ้นมา เนื่องจากมีความต้องการสูง เขาก็เลยทำเป็นฟาร์ม ไข่มดแดงก็เปลี่ยนไป เป็นอาหารการกินที่เน้นเชิงการตลาดเพิ่มขึ้น ไม่ใช่เป็นการดำรงชีวิตเหมือนเมื่อก่อน ●



อัตลักษณ์ของอีสานแฝงอยู่ในการค้าหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน ตัวละครในโทรทัศน์ แม้แต่เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เหล่านี้ส่งผลอย่างไรต่อวัฒนธรรมอีสาน



เรื่องของอัตลักษณ์อีสาน ถ้ามองโดยคนอีสานด้วยกันเอง เราจะรู้สึกว่า ถ้าคนอีสานที่ปรากฏอยู่ในสื่อไม่ว่าจะเป็นนักร้องลูกทุ่ง ดารา จะสวยไม่สวย หล่อไม่หล่อ ตัวตลกหรือเป็นตัวเอกก็ตาม แต่ถ้าเขาแสดงเอกลักษณ์ของคนอีสาน คนอีสานก็รู้สึกชื่นชมแล้ว เพราะแสดงว่า เขาเหล่านั้นไม่ลืมรากเหง้าตัวเอง ส่วนหนึ่งก็คือสื่อพยายามผลักดันความเป็นอีสานให้ปรากฏอยู่ในสื่อต่าง ๆ อย่างเช่น พระเอก “ณเดชน์ คูกิมิยะ” เวลาแสดงก็พูดอีสานบ้าง หรือเวลาโฆษณามอเตอร์ไซด์ ก็มีพูดอีสาน หรือว่านักร้องลูกทุ่ง ถ้านับวันนี้จะแตกต่างจากเมื่อก่อน ถ้าพูดถึงเพลงลูกทุ่งเมื่อก่อนจะนึกถึงคนสุพรรณ นึกถึง “พุ่มพวง” แต่ว่าเพลงลูกทุ่งในวันนี้ เวลานี้ เป็นพื้นที่ของคนอีสาน เราจะต้องนึกถึง “ต่าย อรทัย” “ตั๊กแตน ชลดา” “ไผ่ พงศธร” อะไรทำนองนี้แทน

ผมคิดว่าสื่อก็เป็นตัวช่วยให้อัตลักษณ์อีสานหรือความเป็นอีสานโดดเด่น เมื่อก่อนความเป็นอีสานอาจจะถูกพยายามปกปิด เพราะรู้สึกอาย เช่น ไปกรุงเทพก็ไม่กล้าพูดภาษาอีสาน ไม่กล้าบอกว่าอยู่ใน ๒๐ จังหวัดในภาคอีสาน



แต่ทุกวันนี้ก็รู้สึกภูมิใจขึ้นมาก เพราะคนอีสานก็เป็นพลเมืองของประเทศไทยเหมือนกัน เหมือนกับคนไทยทุกภาค แต่มีความแตกต่างกันเท่านั้นเอง ซึ่งก็มีการยอมรับคนอีสานมากขึ้น คนขับแท็กซี่ก็เป็นคนอีสาน แม่ค้าก็เป็นคนอีสาน ไม่ว่าเป็นดารานักร้องก็เป็นคนอีสานอีก ผมคิดว่าสื่อก็เป็นตัวช่วย เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ภาพลักษณ์ของความเป็นอีสานคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ความเปลี่ยนแปลงในวันนี้สืบเนื่องจากสังคมโลกเปลี่ยนไป ไม่ใช่แค่คนอีสาน ตอนนี้เราต้องพบเจอคนหลากหลายชาติพันธุ์ที่มาอยู่ในบ้านเรา เจอคนพม่า เจอคนเวียดนามมาเสิร์ฟอาหาร เจอคนลาวตามร้านคาราโอเกะ เป็นต้น

ทุกวันนี้เราจะต้องยอมรับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ในเรื่องของกลุ่มวัฒนธรรมด้วย ถ้าไม่ยอมรับก็อาจจะเกิดปัญหาทางสังคม พอนึกถึงประเทศไทยหากคิดว่าจะต้องเป็นคนไทยเท่านั้น มันก็อาจจะไม่ถูก เพราะเรามีคนเชื้อชาติอื่น ๆ ร่วมกันอยู่ เช่น คนไทยเชื้อสายจีน คนไทยเชื้อสายเวียดนาม คนไทยเชื้อสายมลายู คนไทยเชื้อสายเขมร เป็นต้น ผมคิดว่าเราต้องยอมรับความหลากหลาย แต่ว่าปัจจัยตัวนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่า ถ้าเรายอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมปัญหาหลาย ๆ อย่าง ก็จะคลี่คลายไปในทางที่ดี เราจะไม่ยึดโยงความเป็นเอกลักษณ์จนเกินไป เพราะว่าทุกวันนี้เมื่อสังคมพัฒนาแล้วเขาจะยอมรับความเป็นพหุสังคม ซึ่งก็คือลักษณะของความหลากหลายทางสังคมนั่นเอง ●

การสืบสานส่งต่อวัฒนธรรมอีสาน ในยุคสมัยที่มีความหลากหลายทางสังคม



บางทีเราก็ต้านกระแสความเปลี่ยนแปลงไม่ได้ คือทุกวันนี้อีสานไม่ได้เป็นแค่สังคมชนบท เพราะคนอีสานก็เดินห้างสรรพสินค้าเหมือนกับคนกรุงเทพ ฉะนั้นห้างร้านต่าง ๆ ก็มาเปิดทั่วภาคอีสาน จังหวัดใหญ่ก็กลายเป็นสังคมเมืองแล้ว อย่างเช่น ขอนแก่น อุดร อุบล ที่เป็นเมืองใหญ่ เด็กในตัวจังหวัดจะไม่พูดภาษาอีสานแล้ว ก็จะพูดภาษาไทยกลาง อยู่บ้านก็พูดภาษากลาง เพราะพ่อแม่พูดภาษากลาง ตามโรงเรียนก็พูดภาษากลาง ก็อาจเป็นสัญญาณแบบหนึ่งหากมองในเชิงของภาษา

ในฐานะที่ภาษาเป็นวัฒนธรรมตัวหนึ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นอีสาน นั่นอาจจะเป็นสัญญาณว่าความเป็นเมืองกำลังรุกคืบเข้ามาในสังคมชนบท ซึ่งถ้าทำนายในอนาคตก็ไม่รู้ว่าอีกสิบหรือยี่สิบปี ภาษาอีสานอาจน้อยลงไปอีก หรืออาจจะอยู่ตามหมู่บ้านในชนบทจริง ๆ เพราะฉะนั้นบางทีถ้าเรามองว่า วัฒนธรรมกระแสหลักของประเทศ ความเป็นไทยกลางมันอาจจะมาครอบงำความเป็นท้องถิ่น เพราะมีอิทธิพลเหนือกว่า คือ ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือหรือภาคใต้ อย่าง เชียงใหม่ เด็กเชียงใหม่ก็อู้คำเมืองไม่ได้ ทางใต้ถ้าอยู่ในเมืองก็แหลงใต้ไม่เป็น ผมก็คิดว่าอาจจะต้องตระหนักหรือต้องช่วยกันส่งเสริม เช่น อาจคิดหลักสูตรที่เรียนเรื่องท้องถิ่น เรื่องของภูมิปัญญาสังคม ประเพณีวัฒนธรรม เพราะว่าหลาย ๆ ประเทศไม่ได้หมายความว่า พอเจริญแล้วจะต้องทิ้งรากเหง้าของตัวเอง เช่น ประเทศญี่ปุ่นเขามีความเป็นตัวของตัวเองสูง ที่สำคัญเขาพัฒนาไปพร้อม ๆ กับความเจริญได้ด้วย และเขาก็ไม่ทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของเขา ●

ดังนั้นหน่วยงานที่ดูแลเรื่องของวัฒนธรรม อย่างเช่น กระทรวงวัฒนธรรมนี่ถือเป็นพี่ใหญ่ เป็นหน่วยงานที่ช่วยกันทำงานด้านนี้อยู่แล้ว และก็มีส่วนในการช่วยผลักดันทำให้เกิดอนุรักษ์ การดำรงคงอยู่ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้สืบสานต่อไปได้ ส่วนจะกระตุ้นอย่างไรนั้น ผมเข้าใจว่ากระทรวงวัฒนธรรมกำลังทำงานอยู่ เพียงแต่ว่าถ้าเราจะมาหาโจทย์หรือมาร่วมเวทีพูดคุยกัน เช่น การจัดสัมมนาในต่างจังหวัด ซึ่งถือเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ เพื่อเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาสกับท้องถิ่นนั้น ๆ มาหาคำตอบว่าการพัฒนาที่เข้ามานั้นเป็นการพัฒนาแค่เรื่องวัตถุนิยมอย่างเดียวหรือเปล่า แล้วมีการพัฒนาทางด้านจิตใจด้วยหรือไม่ หรือว่าความเป็นวิถีชีวิตจิตวิญญาณที่สำคัญของผู้คนได้เลือนหายไปแค่ไหน ผมคิดว่าเราจะต้องร่วมมือกันในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ครับ

รายงานพิเศษ

เบ็ญจรัศม์ มาประณีต



การสร้างบ้านแบบกัตโซทสึคุริที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของหมู่บ้านชิราคาวา

เรียนรู้ดูงานการบริหารจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น

ในปัจจุบันแต่ละประเทศต่างกำลังตื่นตัวและให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ส่งเสริมเผยแพร่ พัฒนา ต่อยอด และปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเองอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาไปสู่การสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจหรือการจัดการวัฒนธรรมเพื่อไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมถึงการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในประเทศนั้น ๆ ส่วนหนึ่งจะเห็นได้จากการที่หลาย ๆ ประเทศได้มีการตรากฎหมายเพื่อการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เช่น สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน สาธารณรัฐเกาหลี และประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ส่วนในระดับนานาชาติ เราก็จะเห็นว่าองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ยูเนสโก ก็ได้มีการบัญญัติอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการระหว่างประเทศเพื่อพัฒนามาตรการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมและการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบประเพณี

สำหรับประเทศไทยการพัฒนาระบบการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของเราก็มีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ประเทศไทย โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้มีการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็นต้นมา จนปัจจุบัน มีรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติที่ขึ้นทะเบียนแล้ว จำนวน ๒๑๘ รายการ

อย่างไรก็ดีระบบการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การจะก้าวให้ทันตามกระแสสังคมโลกจึงจำเป็นจะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ระบบการบริหารจัดการและการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ที่มีศักยภาพ เพื่อนำมาเป็นแบบอย่าง และประยุกต์ใช้ให้เข้ากับระบบของไทยให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม โดย **นายดำรงค์ ทองสม รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม** ได้นำคณะผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการวัฒนธรรมที่ปฏิบัติงานด้านการบริหารจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเข้าร่วมหารือ



เทศกาลอาโออี จัดขึ้นทุกวันที่ ๑๕ พฤษภาคม เพื่อสักการบูชาเทพเจ้าให้เมืองรอดพ้นจากภัยพิบัติ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับหน่วยงานทางวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งถือว่าเป็นประเทศในเอเชียที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีแต่ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติไว้ได้อย่างสมบูรณ์ โดยได้มีการเดินทางไปศึกษาดูงาน และหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานที่ดำเนินงานนโยบายและยุทธศาสตร์การบริหารจัดการวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ๕ แห่งด้วยกัน คือ **สำนักงานบริหารกิจการวัฒนธรรม *สถาบันการวิจัยแห่งชาติเพื่อทรัพย์สินทางวัฒนธรรมโตเกียว* สถาบันการวิจัยแห่งชาติเพื่อทรัพย์สินทางวัฒนธรรมนารา *ศูนย์การวิจัยระหว่างประเทศสำหรับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก* และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติด้านชาติพันธุ์วิทยา**

จากการไปศึกษาดูงาน จากหน่วยงานข้างต้น ทำให้ทราบว่าระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นปรากฏเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ จากการประกาศบังคับใช้กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางวัฒนธรรมซึ่ง**สำนักงานบริหารกิจการวัฒนธรรม**เป็นหน่วยงานพิเศษภายใต้กระทรวงศึกษาธิการที่มีภารกิจในการส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ และด้วยกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่แก้ไขเพิ่มเติมได้ให้อำนาจสำนักงานบริหารกิจการวัฒนธรรมในการดำเนินงานคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น

กฎหมายดังกล่าวได้แบ่งขอบเขตของ “ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม” ของแต่ละประเภทไว้อย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งขอบเขตของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ดังนี้

๑. **ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้** (Intangible Cultural Properties)ได้แก่ศิลปะและทักษะที่นำมาใช้ในการแสดงดนตรีงานศิลปะและผลงานทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อื่น ๆ ซึ่งมีคุณค่าสูงในทางประวัติศาสตร์หรือศิลปะของประเทศ ในปัจจุบันมีการประกาศขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่สำคัญในระดับบุคคล จำนวน ๗๙ รายการ และในระดับกลุ่มบุคคลหรือองค์กร จำนวน ๒๖ รายการ

๒. **ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน** (Folk Cultural Properties) ได้แก่ จารีตประเพณี ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เทคนิคที่สัมพันธ์กับอาหาร เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพความเชื่อทางศาสนา เทศกาล การบันเทิง รวมทั้งเครื่องมือ ซึ่งเป็นสาระสำคัญในการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของประชาชน ในปัจจุบันมีการประกาศขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางวัฒนธรรมพื้นบ้านที่จับต้องไม่ได้ จำนวน ๒๘๑ รายการ

๓. **เทคนิคการอนุรักษ์สำหรับทรัพย์สินทางวัฒนธรรม** (Conservation Technique for Cultural Properties) เป็นทักษะและเทคนิคที่มีความจำเป็นเพื่อการปกป้องคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรม ซึ่งได้รับการส่งเสริมผ่านการทำโครงการบันทึกและจัดเก็บองค์ความรู้ การฝึกอบรมเพื่อสืบทอดเทคนิค และการพัฒนาทักษะและเทคนิคในการอนุรักษ์ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม

นอกจากสำนักงานบริหารกิจการวัฒนธรรมแล้ว ประเทศญี่ปุ่นยังได้จัดตั้งหน่วยงานอิสระเพื่อดำเนินงานภาคปฏิบัติทางด้านวัฒนธรรม คือ **สถาบันการบริหารที่เป็นอิสระ** (Independent Administrative Institution- IAI) ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงานของสถาบันการวิจัยแห่งชาติซึ่งจากข้อมูล



ศึกษาการบันทึกการแสดงเพื่อการวิจัยกับสถาบันการวิจัยแห่งชาติเพื่อทรัพย์สินทางวัฒนธรรมโตเกียว



ภาพจำลองวิถีชีวิตในพระราชวัง เมืองนารา



นิทรรศการ “การอนุรักษ์ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมด้วยเทคนิคแบบดั้งเดิมของญี่ปุ่น”

ที่ได้รับทำให้ทราบว่าการปฏิบัติงานของแต่ละสถาบันมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ

๑.**สถาบันการวิจัยแห่งชาติเพื่อทรัพย์สินทางวัฒนธรรมโตเกียว**ดำเนินการเผยแพร่องค์ความรู้ที่เป็นผลของการวิจัยทั้งแบบพื้นฐานและแบบใช้เทคโนโลยีชั้นสูงทางการวิจัยวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางวัฒนธรรม อีกทั้งมีการจัดเก็บด้วยการบันทึกโสตทัศน์เพื่อการอนุรักษ์และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้รวมทั้งยังเป็นหน่วยงานที่ให้คำแนะนำการดำเนินการวิจัยให้แก่องค์กรภาคประชาชนในท้องถิ่น

๒.**สถาบันการวิจัยแห่งชาติเพื่อทรัพย์สินทางวัฒนธรรมนารา**ดำเนินงานเป็นศูนย์กลางสำคัญสำหรับการวิจัยสถาปัตยกรรม วัตถุ และวัฒนธรรมวิถีชีวิตของญี่ปุ่นในสมัยโบราณ และดำเนินการตรวจสอบวัตถุทางวัฒนธรรมที่เห็นเด่นชัด คือ สถาบันดังกล่าวได้มีการก่อสร้างพระราชวังขึ้นบนพื้นที่เดิมที่ได้มีการขุดค้นขึ้นมาตามแบบที่ได้จากการวิจัยและประชาพิจารณ์จากผู้เชี่ยวชาญทุกแขนงให้ใกล้เคียงจากของดั้งเดิมและส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์ทางสังคมในปัจจุบัน เช่น มีการจัดงานพิธีกรรมและเทศกาลตามที่ปรากฏไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์



เรียนรู้การศึกษาวิจัยการสร้างแบบจำลองศาลาว่าการของพระจักรพรรดิ เมืองนารา

๓.**ศูนย์การวิจัยระหว่างประเทศสำหรับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก**เป็นหน่วยงานที่ค้นคว้าวิจัย สถานการณ์ปัจจุบันของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอนุรักษ์อย่างเร่งด่วน สร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันระหว่างประเทศในเอเชียแปซิฟิก และสนับสนุนการดำเนินงานตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโก

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการและการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่นครั้งนี้ ได้สะท้อนและสร้างความตระหนักถึงการดำเนินงานของประเทศไทยที่จะต้องสนับสนุนส่งเสริมให้หน่วยงานจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เกิดความร่วมมืออย่างชัดเจนและกว้างขวางยิ่งขึ้น ในการร่วมกันอนุรักษ์ คุ้มครอง พัฒนาและต่อยอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่น ไปจนถึงระดับชาติ เพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม และยั่งยืน นอกจากนี้ประเทศไทยควรเร่งผลักดันการตรากฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เพื่อให้เป็นมาตรการและเครื่องมือที่สำคัญสำหรับภาครัฐ ท้องถิ่นและประชาชนในการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนต่อไป

ทั้งนี้ รายงานผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การบริหารจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระหว่างกรมส่งเสริมวัฒนธรรมและประเทศญี่ปุ่นข้างต้น ท่านที่สนใจสามารถดาวน์โหลดฉบับเต็มได้จากเว็บไซต์ www.culture.go.th/subculture4







สวธ. ชูสาระคุณค่า สืบสานประเพณีสงกรานต์

เป็นประจำทุกปีเมื่อประเพณีสงกรานต์เวียนมาอีกครั้งโดย **กระทรวงวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.)** ได้จัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมคุณค่าสาระ เพื่อสืบสานประเพณีอันงดงามนี้ให้คงอยู่อย่างถูกต้อง ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนทุกเพศทุกวัยเข้าร่วมกิจกรรมแบบไทยเราอย่างล้นหลาม ไม่ว่าจะเป็นการจัดงาน **"สงกรานต์เมษาผ้าขาวม้ารวมไทย อีสานโฮแซว"** โดย **นายปรีชา กันธิยะ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม** เปิดเผยว่า การจัดงานสงกรานต์ที่สยามสแควร์ในปีนี้ กระทรวงวัฒนธรรม โดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินการจัดงานสงกรานต์ให้คงความงดงามตามแบบแผนของประเพณีไทย ในชื่อ "สงกรานต์เมษาผ้าขาวม้ารวมไทย อีสาน โฮแซว" ขึ้น เพื่อให้คนไทยและชาวต่างชาติได้สัมผัสบรรยากาศงานสงกรานต์ที่ถูกต้องตามประเพณี โดยในปีนี้ เป็นการจัดงานสงกรานต์ในบรรยากาศของภาคอีสาน ผสมผสานมนต์เสน่ห์ของผ้าขาวม้าไทย ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๓ – ๑๕ เมษายน ๒๕๕๗ ณ ใจกลางสยามสแควร์

ในการนี้ **นายชาย นครชัย อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม** ได้กล่าวถึงความสำเร็จในการจัดงานว่า ผู้เข้าร่วมงานต่างได้สัมผัสกับขบวนแห่มหาสงกรานต์ที่รวมเอกลักษณ์ประเพณีสงกรานต์ของภาคอีสานไว้ในพาเหรดที่ตระการตา นอกจากนี้ประชาชนยังได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สืบสานประเพณีวัฒนธรรม ถ่ายทอดคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาไทย เช่น การสรงน้ำพระ การรดน้ำขอพร ผู้ใหญ่ นิทรรศการชุดรดน้ำขอพรสี่ภาค การแสดงทางวัฒนธรรมที่สนุกสนานและสวยงาม โดยเป็นการจัดงานที่สร้างสรรค์ให้เป็นสงกรานต์สีขาว เล่นสาดน้ำกันอย่างสุภาพ แต่งกายอย่างเหมาะสม เน้นเรื่องความปลอดภัย ไร้แป้งและแอลกอฮอล์





สำหรับในส่วนภูมิภาค สวธ. ได้จัดโครงการ **“สืบฮีตสานฮอยป๋าเวณี ปี๋ใหม่เมือง เวียงกุมกาม”** ขึ้น เมื่อวันที่ ๑๓ – ๑๕ เมษายน ๒๕๕๗ ในบริเวณพื้นที่วัดช้างค้ำ เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อฟื้นฟูและเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านประเพณีสงกรานต์ล้านนา ที่ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจกับชุมชนเวียงกุมกาม และสนับสนุนให้เกิดการตระหนักรู้ในคุณค่าและสาระประเพณีท้องถิ่นที่แท้จริง รวมทั้งได้เผยแพร่ภาพลักษณ์ที่ดีของประเพณีล้านนา ให้เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางต่อนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศที่ได้เดินทางมาร่วมเทศกาลสงกรานต์ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี**นายดำรงค์ ทองสม รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม** เป็นประธานเปิดงาน

ภายในงานได้จัดกิจกรรมสาธิตต่างๆ เช่น การทำเครื่องสักการะ การทำอาหารพื้นเมือง การดาครัวดำหัว การแต่งดาสะตวงส่งเคราะห์ปีใหม่ การทำโคมทำตุง การนวดล้านนา การจัดขันโตก เป็นต้น และมีการจำลองบรรยากาศกาดหมั้ว ผู้เข้าชมงานได้สัมผัสกับวิถีชีวิตการกินอยู่ของชาวล้านนา ประกอบกับชมการแสดงต่างๆ ที่อ่อนช้อยของเมืองเหนือ ทั้งการแสดงสล้อ ซอ ซึง การแสดงฟ้อนพื้นเมือง การแสดงของชุมชนเวียงกุมกาม และกลองสะบัดชัย นอกจากนั้นแล้วยังได้เชิญชวนให้ผู้สนใจและนักท่องเที่ยว ร่วมทำเครื่องสักการะก่อกองเจดีย์ทราย การแต่งหย้องไม้ค้ำสะหลี นอกจากจะได้











สร้างสรรค์ผลงานแล้วสิ่งสำคัญที่ทุกคนได้รับกลับไปก็คือความรู้และความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน

และอีกหนึ่งกิจกรรมที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้ให้ความสำคัญเสมอมาในช่วงประเพณีสงกรานต์ก็คือการจัด **งานรดน้ำขอพรศิลปินแห่งชาติ ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม และผู้บริหารงานวัฒนธรรม เนื่องในเทศกาลสงกรานต์ ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๗** การจัดกิจกรรมดังกล่าวเพื่อเป็นต้นแบบของเทศกาลสงกรานต์ปีใหม่ไทย มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนได้ตระหนักถึงคุณค่าความงดงามของประเพณีสงกรานต์ตามแบบวิถีไทย โดยการรดน้ำขอพรผู้ใหญ่นั้นถือเป็นการแสดงมุทิตาจิตสะท้อนถึงความกตัญญูกตเวทีก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิตโดยพรที่ได้รับจากผู้ใหญ่ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิต

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม มุ่งหวังให้การจัดกิจกรรมที่ดีงามเหล่านี้ ได้รับการสืบสานจากคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นพลังสำคัญที่จะผลักดันให้สาระคุณค่าของวิถีประเพณีอันดีงามของไทยได้รับการส่งต่ออย่างถูกต้อง เป็นแบบอย่างให้คนรุ่นหลังได้นำไปปฏิบัติสืบต่อไป









กระทรวงวัฒนธรรมจัดงานฉลอง วันสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ๒๓๒ ปี

กระทรวงวัฒนธรรมจัดงานใต้ร่มพระบารมี ๒๓๒ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น เมื่อวันที่ ๑๙ – ๒๑ เมษายน ๒๕๕๗ ณ บริเวณท้องสนามหลวง เพื่อรำลึกถึงวันสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีฝังเสาหลักเมืองกรุงเทพมหานคร และทรงสถาปนาเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย โดยได้จัดงานและเฉลิมฉลองวันคล้ายวันสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ และเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๕๗ สำหรับการจัดงานในปีนี้ ได้มุ่งเน้นการเรียนรู้ความเป็นมาและประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครและประเทศไทย โดยแสดงถึงวิวัฒนาการตั้งแต่การสร้างกรุงจนถึงปัจจุบัน และนำรากวัฒนธรรมของดีบ้านฉันจากทั่วประเทศ ที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ มาต่อยอดและนำเสนออย่างสร้างสรรค์ อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มรายได้จากการส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว



ภายในงานมีการจัดกิจกรรมที่น่าสนใจมากมาย อาทิ การบวงสรวงสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และศาลหลักเมือง การจัดสักการะพระบรมฉายาลักษณ์ ๙ รัชกาล การสาธิตกีฬาและการละเล่นพื้นบ้าน ขนมและอาหารไทย การแสดงทางวัฒนธรรม การฉายภาพยนตร์ย้อนยุค การสาธิตกีฬาพื้นบ้านว่าวไทย การจำหน่ายสินค้าทางวัฒนธรรม และที่พิเศษกว่าทุกปีที่ผ่านมาคือการจัดริ้วขบวนเอกลักษณ์ยุครัตนโกสินทร์จาก ๗๖ จังหวัด การประกวดกุลสตรีศรีรัตนโกสินทร์ และการแสดงแสง สี เสียง “รัตนโกสินทร์ ๒๓๒ ปี”

กรุงเทพมหานคร เมืองหลวงของประเทศไทยที่มีอายุมายาวนาน เป็นมหานครที่มีความโดดเด่นแห่งหนึ่งของโลก ด้วยศิลปวัฒนธรรมที่วิจิตรงดงาม อัธยาศัยไมตรีของผู้คนที่เป็นมิตร และสีสันความทันสมัยที่ไม่แพ้ชาติใดในโลก ทำให้กรุงเทพมหานครยังคงเป็นดินแดนที่นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกให้ความสนใจและหลั่งไหลมาไม่ขาดสาย สมกับเป็นมหานครที่ติดอันดับเมืองท่องเที่ยวที่ดีที่สุดในโลก



การแสดงดนตรีคลาสสิค PIANO RECITAL

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เสด็จฯ ทอดพระเนตร**นิทรรศการและการแสดงดนตรีคลาสสิกรำลึกพระกรุณาธิคุณสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์** โดยมี **นางพิมพ์รวี วัฒนวรางกูร รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม** นายจุมพจน์ เชื้อสาย เลขาธิการทุนส่งเสริมดนตรีคลาสสิกในพระอุปถัมภ์ฯ และคณะกรรมการฯ เฝ้ารับเสด็จ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗ ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.) ร่วมกับ ทุนส่งเสริมดนตรีคลาสสิกในพระอุปถัมภ์ฯ จัดการแสดงดนตรีคลาสสิก ประจำปี ๒๕๕๗ บรรเลงโดย Mr.Tomasz Herbut นักเปียโนชื่อดังระดับแนวหน้าของโลกชาวโปแลนด์ ที่มีความสามารถโดดเด่นด้านเปียโน และถือได้ว่าเป็นสุดยอดนักเปียโนชาวโปแลนด์ ที่สามารถถ่ายทอดบทเพลงของโชแปงได้ไพเราะและโรแมนติกมากที่สุดคนหนึ่งของโลก



เปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ บัวซอน ถนอมบุญ

เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗ **นางพิมพ์รวี วัฒนวรางกูร รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม** เป็นประธานในพิธีเปิด**บ้านศิลปินแห่งชาติ นางบัวซอน ถนอมบุญ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน – ขับซอ) พุทธศักราช ๒๕๕๕** ณ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งนับเป็นบ้านศิลปินแห่งชาติหลังที่ ๑๙ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้เป็นแหล่งถ่ายทอดการเรียนรู้ภูมิปัญญาล้านนาด้านการขับซอและจ๊อยแบบดั้งเดิมให้แก่นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และผู้ที่สนใจเรียนขับซอ เป็นครูภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งในเชิงศาสตร์และศิลป์ของบทกวีพื้นบ้านล้านนาให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง จึงนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักเรียน นักศึกษา เยาวชนและผู้ที่สนใจศึกษาการขับซอและจ๊อยแบบดั้งเดิม และเชื่อว่าบ้านศิลปินแห่งชาติหลังนี้ จะเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่ยังคงสร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนาด้านการขับซอและจ๊อยแบบดั้งเดิมให้ยั่งยืนต่อไป



สวธ. มอบโล่ร้านเกมสีขาว ระดับ ๓ ดาว

นายดำรงค์ ทองสม รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม เป็นประธานในพิธีมอบโล่เกียรติคุณและเกียรติบัตร แก่ผู้ประกอบกิจการร้านเกมสีขาว เพื่อเยาวชน ประจำปี ๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๗

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.) โดยสำนักพิจารณาภาพยนตร์และวีดิทัศน์ กำกับดูและเรื่องการออกใบอนุญาตสำหรับผู้ประกอบกิจการภาพยนตร์และวีดิทัศน์ ตาม พ.ร.บ. ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้ดำเนินโครงการ “ร้านเกมสีขาวเพื่อเยาวชน” อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ๒๕๕๑ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้ประกอบกิจการร้านเกมได้มีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อสังคม และพัฒนาร้านเกมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัย ปลอดภัย สร้างสรรค์ สำหรับเด็ก เยาวชนและประชาชนในอนาคตต่อไป ทั้งนี้ร้านเกมที่สมัครเข้าร่วมโครงการร้านเกมสีขาวฯ จะต้องได้รับการตรวจประเมินตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด

เปิดอ่าน



นิทานโบราณภาคอีสาน

ลันนา เจริญสิทธิชัย

สำนักพิมพ์โป๊ยเซียน, ๒๕๕๔

หนังสือนิทานโบราณภาคอีสานเล่มนี้ นักปราชญ์อีสานได้บันทึกไว้เป็นคำกลอนภาษาไทยอีสาน บางเรื่องไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ผู้เขียนจึงเรียบเรียงขึ้นใหม่เป็นภาษาไทยกลางเพื่อความสะดวกในการอ่าน ซึ่งส่วนมากเป็นนิทานชาดกที่เชื่อว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นคนหรือสัตว์ต่าง ๆ ใน ๕๐ ชาติ ทุกเรื่องจบลงด้วยคติสอนใจให้รู้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หนังสือเล่มนี้เหมาะสมอย่างมากที่จะไปอยู่ตามห้องสมุดของโรงเรียน เพราะเป็นคติสอนใจทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้เป็นอย่างดี

จากยายอีสานถึงหลานฝรั่ง

สิริวฐู วงศโภชย์

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๕



หนังสือสารคดี จากยายอีสานถึงหลานฝรั่ง เล่มนี้ สะท้อนถึงความรักความผูกพันระหว่าง “ยาย” อีสาน กับ “หลาน” ฝรั่ง ได้อย่างน่าประทับใจ และยังมุ่งเน้นคำสอนจากผู้ใหญ่ถึงเด็กตามอย่างวัฒนธรรมไทยแท้ดั้งเดิม คือจากใจคุณยายผู้ผ่านโลกมามากถึงหลานฝรั่งซึ่งกำเนิดลืมตามาดูโลกภายหลัง ในฐานะผู้ “อาบน้ำร้อนมาก่อนเจ้า ข้าเข้าใจ” หรือตามคำโบราณว่า “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” สาระหลักของหนังสือเล่มนี้มุ่งให้เยาวชนรุ่นหลังมีความรักและตระหนักในชาติกำเนิดและถิ่นฐานบ้านเกิดของตัวเอง ผ่านการดำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่บรรพชนอีสานได้สั่งสอนหรือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ไม่ว่าจะไปเติบโตอยู่แห่งหนตำบลใดในโลกกว้างก็ตาม



ประเพณีสิบสองเดือน

โชติ ศรีสุวรรณ

บริษัทสถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๓

หนังสือเล่มนี้นำเสนอประเพณีไทยสิบสองเดือน ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการเข้าใจง่าย เรียนรู้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทย โดยผ่านตัวละครต่าง ๆ ให้ผู้สนใจแลเห็นคุณค่าและความสำคัญของประเพณีงานบุญของภูมิปัญญาชาวอีสานที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาในโอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนในแต่ละปี ล้วนเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อความสามัคคีของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสืบทอดสิ่งที่ดีงามมาจวบจนปัจจุบัน

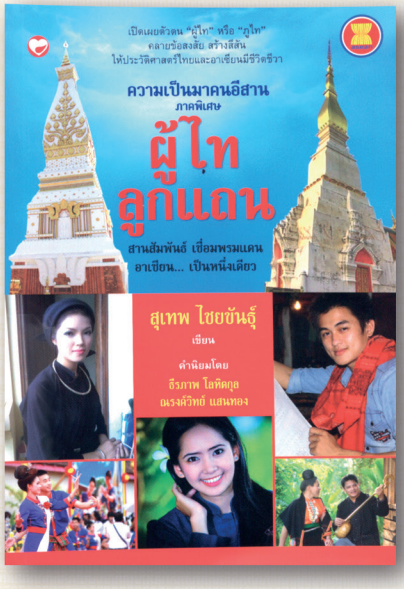

ผู้ไท ลูกแถน

สุเทพ ไชยขันธุ์

สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๖

หนังสือเล่มนี้รวบรวมประวัติความเป็นมาของผู้ไท อีกทั้งยังได้ขยายมุมมองในเรื่องของผู้ไทนานาชาติ และนำเสนอเรื่องราวอัตลักษณ์อันโดดเด่นของชาวผู้ไทในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการฟ้อนผู้ไท การแต่งกาย การแต่งงานที่มีพ่อล่ามแม่ล่าม การสร้างบ้านเรือน เหล่านี้เป็นต้น อ่านแล้วจะได้รู้จักวัฒนธรรมของชาวผู้ไทอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น



อีสานบ้านเฮา

วีระศักดิ์ จันทร์ส่งแสง

สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๕๕

อีสาน ดินแดนที่ราบสูงซึ่งมีพื้นที่มากถึงหนึ่งในสามของประเทศ เป็นที่รวมของคนหลากชาติพันธุ์ผู้มีสำเนียงภาษาโดดเด่นเอกลักษณ์ รวมถึงประเพณีความเชื่ออันงดงามที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตอันเรียบง่าย แต่ภาพจำของคนอีสานในความคิดของคนส่วนใหญ่ คือภาพความแร้นแค้นและยากจน “อีสานบ้านเฮา” เป็นงานเขียนที่ถักทอภาพชีวิตจากแง่มุมหลากหลายที่เกิดขึ้นบนแผ่นดินอีสานตั้งแต่เรื่องของสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ประเพณี และค่านิยมใหม่ที่กำลังเกิดขึ้น ด้วยถ้อยสำนวนสละสลวยและการเล่าเรื่องอันเป็นแนวทางเฉพาะตัวของผู้เขียน



ผญา ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน

สำลี รักสุทธี

สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๕๖

หนังสือ “ผญา” ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน เล่มนี้ผู้เขียนได้รวบรวมผญาซึ่งเป็นภูมิปัญญา เป็นมรดกทางความคิด เป็นแบบอย่างการสร้างสรรค์ทางภาษาอันล้ำค่าของชาวอีสาน ซึ่งต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมากในการเสาะแสวงหา ศึกษา ค้นคว้า หาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเดิมนั้นกระจัดกระจายอยู่ตามแหล่งต่างๆ นำมาจัดหมวดหมู่ใหม่และรวมไว้เป็นรูปเล่มเดียวกัน เพื่อให้ง่ายแก่การศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นต่อไป

ปฏิทินวัฒนธรรม ๒๕๕๗

๑ ก.ค.

คอนเสิร์ตการกุศลไทย – ญี่ปุ่น เพื่อเด็กและเยาวชน

ณ หอประชุมเล็ก
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
จัดโดย สมาคมพัฒนาเด็กและเยาวชน

๑ – ๕ ก.ค.

ศิลปินอาเซียนสัญจรสู่ประชาคมอาเซียน : สืบสานงานศิลป์ถิ่นอีสานเมืองดอกบัว งามเลิศล้ำเทียนพรรษา

ณ วิทยาลัยอาชีวศึกษา อุบลราชธานี
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒ – ๗ ก.ค.

โครงการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม กิจกรรมเยี่ยมบ้านศิลปินแห่งชาติ และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม

รายชื่อดังนี้
- **ศิลปินแห่งชาติ** นายฉลาด ส่งเสริม
- **ผู้มีผลงานดีเด่นฯ** นายณรงค์ พงษ์ภาพ นางคำปุน ศรีใส นายทินกร อัตไพบูลย์ นายประดับ ก้อนแก้ว นายดวง วังสาลุน นางปลั่งศรี มูลศาสตร์ นางผ่องศรี ทองหล่อ พระครูพิพิธประชานาถ

จังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี และสุรินทร์
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๖ ก.ค.

การแสดงดนตรีเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี ๒๕๕๗
The Best from Movies with Artists from London's West End

ณ หอประชุมใหญ่
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๐ ก.ค.

การประชุมวิชาการทางวัฒนธรรม ระดับชาติ "วิจัยวัฒนธรรม ครั้งที่ ๔" พลังทางวัฒนธรรมในกระแสสังคมอาเซียน

ณ โรงแรม ดิ เอมเมอรัลด์
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

การสัมมนาเพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานของเหรัญญิกและเลขานุการสภาวัฒนธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร

ณ โรงแรมเจ้าพระยาปาร์ค
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๖ – ๑๙ ม.ค.

ศิลปินอาเซียนสัญจรสู่ประชาคมอาเซียน : สืบสานงานศิลป์ถิ่นมังกรสี่แคว เผยแพร่ศิลปะแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๗ ก.ค.

แถลงข่าวการแสดงละครเวที เรื่อง "ในสวนฝัน"

ณ หอประชุมเล็ก
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
จัดโดย กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๘ ก.ค.

แถลงข่าวการแสดงคอนเสิร์ต "๑๐๐ ปี กาญจนะผลิน"

ณ หอประชุมเล็ก
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๑ ก.ค.

พิธีประกาศวรรณกรรมแห่งชาติ

ณ ห้องนิทรรศการหมุนเวียน
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
จัดโดย กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๑ – ๒๕ ก.ค.

โครงการศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดชายแดนภาคใต้

ณ ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช ตำบลควนชะลิก/ตำบลหน้าถ้ำ
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๖ – ๒๗ ก.ค.

คอนเสิร์ตเมื่อเพลงพาไป @ ❤ Sawalee

ณ หอประชุมใหญ่
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
จัดโดย มูลนิธิอุบลรัตน์ในพระบรมราชินูปถัมภ์
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
และคุณสวลี ผกาพันธุ์



๒๙ ก.ค.

วันภาษาไทยแห่งชาติ ประจำปี ๒๕๕๗

ณ หอประชุมใหญ่
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒ – ๓ ส.ค.

การแสดงละครเวทีเรื่อง “ในสวนฝัน”

ณ หอประชุมใหญ่
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

จัดโดย กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๘ ส.ค.

การแสดงดนตรีเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี ๒๕๕๗
Dmitry Sitkovetsky plays Mozart

ณ หอประชุมใหญ่
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๑ – ๑๕ ส.ค.

ศิลปินอาเซียนสัญจรสู่ประชาคมอาเซียน : สืบสานงานศิลป์ถิ่นล้านนา นามล้ำค่าศรีนครพิงค์

ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๔ – ๑๖ ส.ค.

พิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช ตำบลหน้าถ้ำ จังหวัดยะลา

จังหวัดยะลา

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๐ – ๒๓ ส.ค.

ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชเมืองท่าบ่อ และเมืองโพนพิสัย

จังหวัดหนองคาย

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๗ ส.ค.

คอนเสิร์ต จีวันแบนด์ ‘สู่จิตเกษม’ โครงการอนุสรณียบูชา ๑๐๑ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ณ โรงละครสำนักพระราชวัง
สนามเสือป่า



๒๓ – ๒๗ ส.ค.

ศิลปินอาเซียนสัญจรสู่ประชาคมอาเซียน : สืบสานงานศิลป์ถิ่นแดนใต้ เส้นทางสายไหมศรีวิชัยเรืองรุ่ง

ณ มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๓ – ๒๙ ส.ค.

โครงการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม กิจกรรมเยี่ยมบ้านศิลปินแห่งชาติ และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม

รายชื่อดังนี้

- **ศิลปินแห่งชาติ** นายอิ่ม จิตต์ภักดี นายควน ทวนยก นายฉิ้น อรมุต นายนครินทร์ ชาทอง นายสุชาติ ทรัพย์สิน
- **ผู้มีผลงานดีเด่นฯ** นายอิ่ม จันทร์ชุม ศาสตราจารย์สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ นายปลื้ม ชูคง นายชุ่ม สุวรรณทิพย์ นายแนบ ทิชินพงศ์ พระเทพสิทธิมงคล

จังหวัดระนอง นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๔ ส.ค.

การแสดงดนตรีเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี ๒๕๕๗ : Asean Songs

ณ หอประชุมใหญ่
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๖ – ๒๘ ส.ค.

ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชควนชะลิก

จังหวัดนครศรีธรรมราช

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๗ – ๘ ก.ย.

โครงการถ่ายทอดงานศิลป์กับศิลปินแห่งชาติ ๒๕๕๗

ณ หออัครศิลปิน

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๗ – ๙ ก.ย.

โครงการศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดชายแดนภาคใต้

ณ ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช
ตำบลควนชะลิก
จังหวัดนครศรีธรรมราช

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๙ – ๑๐ ก.ย.

พิธีประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ณ หอประชุมเล็ก
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๒๑ – ๒๕ ก.ย.

งานวัฒนธรรมเชื่อมใจชายแดนใต้สันติสุข

ณ สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ ๖ รอบ พระชนมพรรษา จังหวัดนราธิวาส

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

๑๕ – ๑๙ ก.ย.

โครงการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม กิจกรรมเยี่ยมบ้านศิลปินแห่งชาติ และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม

รายชื่อดังนี้

- **ศิลปินแห่งชาติ** นายกรีพงศ์ เทียมเศวต นางนิตยา รากแก่น นายธงชัย รักปทุม พันโทวิชิต ให้ไทย นายไพรัช สังวริบุตร นายสำราญ เกิดผล นายพินิจ ฉายสุวรรณ
- **ผู้มีผลงานดีเด่นฯ** นายทองคำ พันนัทธี นายเลิศศักดิ์ ปิติวิทยากุล นายสง่า จันทร์ตรี นายน้ำว้า ร่มโพธิ์ทอง

จังหวัดปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา และลพบุรี

จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ใหม่

วารสารวัฒนธรรม รูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-Magazine)

http://magazine.culture.go.th

สามารถเข้าอ่านได้ทันทีทุกอุปกรณ์ เช่น คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต และมือถือ สะดวกยิ่งขึ้นกับระบบวารสารทางอีเมล์ แจ้งคุณเมื่อฉบับใหม่พร้อม เพียงกรอกชื่อและอีเมล์ แล้วท่านจะได้รับ วารสารทางอีเมล์ก่อนใคร



วารสารวัฒนธรรม
ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๒
เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๗

"มูนมังอีสาน"

รับวารสารทางอีเมล์

ชื่อ

นามสกุล

อีเมล์

ส่งข้อมูล







ข้อมูลเพิ่มเติม

http://on.fb.me/1eelGMH

พิเศษกว่าเดิมด้วยเทคโนโลยี QR Code สามารถพาท่านเข้าสู่ข้อมูลเพิ่มเติม เช่น คลิปวิดีทัศน์ คลิปเสียง แผนที่ เป็นต้น เพียงนำสมาร์ทโฟนส่อง QR Code ด้วยแอพ QR Reader ที่มี คุณก็จะได้รับข้อมูลเพิ่มเติมหรือจะนำ URL ที่อยู่ใต้ QR Code ไปเรียกที่เบราเซอร์

หากท่านอ่านผ่าน e-Magazine ท่านเพียงคลิกที่ QR Code ก็เชื่อมโยงสู่เนื้อหาเพิ่มเติมได้เช่นกัน

การแสดงดนตรีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

กระทรวงวัฒนธรรม
Ministry of Culture

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
Department of Cultural Promotion

GREAT ARTISTS CONCERT SERIES 2014



Dmitry Sitkovetsky

PLAYS MOZART

Bangkok Symphony Orchestra
Conductor and violin solo : Dmitry Sitkovetsky

Programme :

Don Giovanni K.527	:	Overture
Mozart	:	Violin Concerto No.5 in A major K.219 (Turkish)
Mozart	:	Symphony No.40 in G minor K550

FRIDAY 8 AUGUST 2014 AT 8:00 PM

THAILAND CULTURAL CENTRE, MAIN HALL

Ticket Prices : 400.- 800.- 1,200.- 1,600.- 2,000.-

Book your tickets at ThaiTicketmajor - Tel 02 262 3456 - www.thaiticketmajor.com

or at The BSO Shop - Tel. 02 214 3757 3rd Fl. Bangkok Art & Culture Centre (opposite MBK Center)

Bangkok Post readers also eligible for a 25% discount Cut out two mastheads from the Bangkok Post and purchase your tickets at any ThaiTicketmajor booth. | Maximum two tickets per purchase.

E-mail : bsof@bangkoksymphony.org www.bangkoksymphony.org /bangkoksymphony

การแสดงดนตรีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

กระทรวงวัฒนธรรม
Ministry of Culture

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
Department of Cultural Promotion

GREAT ARTISTS CONCERT SERIES 2014

A NIGHT AT THE MOVIES

WITH ARTISTS FROM LONDON'S WEST END

BANGKOK SYMPHONY ORCHESTRA



RODERICK DUNK
CONDUCTOR



ROBYN NORTH
VOCALIST



DAVID SHANNON
VOCALIST

Programme includes : Lawrence of Arabia, Windmills of Your Mind (The Thomas Crown Affair), The Way He Makes Me Feel (Yentl)
Where Do I Begin (Love Story), Un Homme et Une Femme Theme (Un Homme et Une Femme),
How do you Keep the Music Playing (Best Friends), She (Notting Hill), I Dreamed a Dream (Les Misérables)
The Fellowship of the Ring (The Lord of the Rings), Strangers in the Night (A Man Could Get Killed), Over the Rainbow (The Wizard of Oz),
James Bond, From Russia with Love (From Russia with Love), The Look of Love (Casino Royale), Tara's Theme (Gone With the Wind)
Somewhere (West Side Story), Tonight (West Side Story)

Produced in association with West End International Ltd.

SUNDAY 6 JULY 2014 AT 8:00 PM

THAILAND CULTURAL CENTRE, MAIN HALL

Ticket Prices : 500.- 1,000.- 1,500.- 2,000.- 2,500.-

Book your tickets at ThaiTicketmajor - Tel 02 262 3456 - www.thaiticketmajor.com

or at The BSO Shop - Tel. 02 214 3757 3rd Fl. Bangkok Art & Culture Centre (opposite MBK Center)

Bangkok Post readers also eligible for a 25% discount Cut out two mastheads from the Bangkok Post and purchase your tickets at any ThaiTicketmajor booth. | Maximum two tickets per purchase.

E-mail : bsof@bangkoksymphony.org www.bangkoksymphony.org /bangkoksymphony